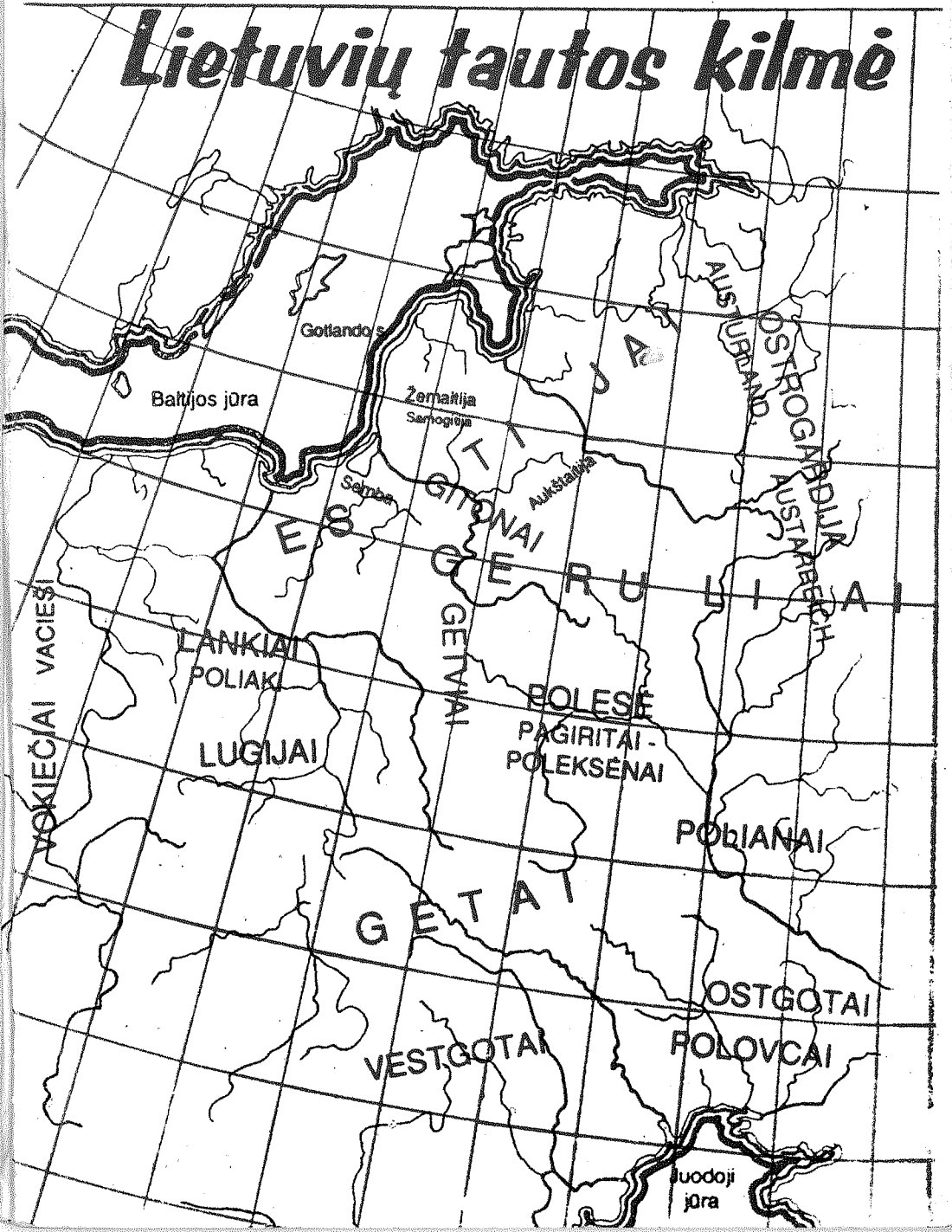

Lietuvių tautos kilmė

**RIMANTAS
MATULIS**

**Lietuvių
tautos
kilmė**

Vilnius - 1990
Eksperimentinė
technikos
paminklų
restauravimo
įmonė

Nuo seniausių laikų visos tautos stengdavosi išsiaiškinti savo kilmę. Ir kas tik bandydavo labiau įsigilinti, visada susidurdavo su begale problemų. Tyrinėtojams dirbti būdavo lengviau kol jie nepasiekdavo didžiojo tautų kraustymosi arba dar senesnių klajoklinės gyvulininkystės laikų, kai ištisos tautos per kelis šimtus metų galėdavo persikelti iš vieno Europos galo į kitą.

Lietuvių tautos kilmės problema nesudaro išimties. Senovėje į mūsų tautą įsiliejo daugybė genčių ir gentinių junginių. O kiek pėdsakų paliko įvairūs užkariautojai?

Tautos kilmės klausimą nagrinėti chronologiškai neįmanoma, nes kurią beimtumėm gentį, ji dažniausiai daug pasikeitusiu pavadinimu minima labai skirtingais laikotarpiais. Taigi kiekvienam tam tikram laikotarpyje susidarytų ir didžiulis sąrašas genčių, turėjusių įtakos lietuvių tautos susiformavimui. Todėl lengviausiai būtų nagrinėti atskiras ar susijungusias gentis ir pasekti jas pavieniui nuo seniausių iki tų laikų, kai jų vardai išnyksta istorijos priešaušryje arba kai kurie iš jų pasiekia ir mūsų laikus.

Nagrinėjant šį iškeltą klausimą, gentis, arba tam tikrus geografinius pavadinimus, reikės skirstyti pagal jų svarbą. Taip pamažu nuo pačių svarbiausių etninių vienetų pereisime prie tokių, kurie turėjo tik šalutinės reikšmės lietuvių tautos susidarymui, o pabaigoje

paliesime ir kaimynus, nes visais laikais vyko maišymasis tarp tautų ir jokios kaimyninės tautos čia negalėjo likti visiškai nuošalyje.

Šiame darbe bus kalbama ne tik apie lietuvių tautos, bet ir apie visų baltų tautų kilmę. Žodis "lietuvių" pasirinktinai todėl, kad baltų arba aisčių vardai yra per daug bendri ir ne visai nusako vieną etninį junginį - tautą. Jeigu darbą pavadintume "Lietuvių ir latvių tautų susidarymas", tai tuoj iškiltų klausimas, kodėl neminimi prūsai, jotvingiai ir kt.

Pirmoj eilėj remsimės rašytiniais šaltiniais, nes etniniuose klausimuose jie bene labiausiai gali padėti. Seniausią periodą iki rašytinių šaltinių pasirodymo paliesime tik pačiais bendriausiais bruožais. Rašytiniais šaltiniais dėl įvairių kliūčių kartais teks ir netiesiogiai pasiremti. Kiek sunkesnė problema bus archeologinės medžiagos pritaikymas. Kol kas dar neįmanoma daugelį minėtų genčių susieti su atskiromis archeologinėmis kultūromis.

Pastaruojų metu ankstesnių autorių darbai spaudoje naudojami netolygiai. Visai neteisinga, kad didelė dalis romantizmo laikų istorikų ir jais besiremiantys autoriai ignoruojami. Turbūt reikėtų neatmesti, o tikrinti jų pateiktus ir minimus istorinius šaltinius.

Šiuo darbu autorius tikisi prisidėti prie keliamos problemos išsprendimo ir bus dėkingas visiems, kurie, perskaitę šį darbą, pateiks savo nuomonę apie darbe iškeltas problemas. Taigi pasisakome už drąsias hipotezes, už praeities pažinimą ir savęs suvokimą.

Tenka atsiprašyti skaitytojų, kad ne dėl autoriaus kaltės rankraštis pragulėjo 10 metų neskelbtas bei padėkoti A.Girininkui ir V.Girininkienei už pagalbą ruošiant "Seniausių Lietuvos gyventojų" skyrių, be kurio skaitytojai negalėtų susidaryti viso vaizdo apie lietuvių kilmę.

SENAUSIEJI LIETUVOS GYVENTOJAI

Dėl medžiagos trūkumo šį laikotarpį galime nagrinėti chronologiškai, neieškodami kokio nors atskiro etninio vieneto individualių vystymosi kelių.

Nėra kaip apeiti drąsių A.Seibučio hipotezių apie mūsų protėvių gyvenimą dabartinėje teritorijoje dar visiškai nepasitraukus ledynui, t.y. prieš 10.000-12.000 ar daugiau metų. Pats šis penkiaženklis skaičius jau verčia abejoti. Juk tokiais senais laikais per ledynu apklotą žemę galėjo klajoti tik nedidelės žmonių grupelės, kurios, sekdamos šiaurės elnius, vargu ar galėjo ilgai gyventi vienoje vietoje. Tiesiog neįtikėtina, kad tokios nesėslios žmonių grupės galėtų perduoti iš kartos į kartą tam tikrų geografinių vietų vardus, kurie išliktų iki mūsų dienų. Tačiau paleogeografinės senų vietovardžių studijos stebinančiai patvirtina A.Seibučio hipotezę¹ Kol kas negalime pasakyti nei "už" nei "prieš". Gal būt ateities tyrinėtojai išspręs šią problemą.

Iš archeologų išsamiausiai tyrinėja akmens amžiaus Lietuvos gyventojus R.Rimantienė. Jos nuomone, pirmieji gyventojai Lietuvos teritorijoje turėjo pasirodyti tarpledyninio atšilimo biolingo metu daugiau kaip 11.000 metų pr. Kr. To laikotarpio radinių buvo aptikta netoli Lietuvos sienos - šiaurės Prūsijoje ir šiaurės Lenkijoje². Nedidelės medžiotojų grupės, autorės nuomone, šiuo metu turėjo pasiekti Lietuvą iš Danijos - šiaurės Vokietijos. Po to, XI tūkst. pr. Kr., klimatas vėl atšalo ir visi žmonės persikėlė į šiltesnius kraštus.

Pastoviai mūsų kraštas buvo apgyvendintas antrojo atšilimo - alicerdo laikotarpyje, X tūkst. pr. Kr. Lietuvoje pamažu įsitvirtino Svidro kultūros medžiotojai, o madlėno kultūros medžiotojai buvo svečiai iš tolimų kraštų³. Svidrinė kultūra išsirutuliojo iš ankstesnių Lenkijos-Vakarų Ukrainos kultūrų⁴. R.Rimantienė rašo, kad būdingas svidrinės kultūros gyventojų bruožas Lietuvoje yra didžiulės jų stovyklos su daugeliu lizdų. Tai rodytų, kad stovyklose gyvenusieji žmonės neklajoję dideliuose plotuose ir turėję būti atėję ne iš toli. Senosios svidrinės Lietuvos stovyklos priklauso pagrindinei šios kultūros paplitimo srčiai, tad jų gyventojus tenka laikyti vietiniais⁵.

Madlėno kultūra egzistavo X tūkst. pr. Kr. vakarų ir vidurio Europoje. Atėjusi iš vakarų į Lietuvą, ši kultūra pasidalino į ketetą savitų Baltijos tautų

kultūrų variantų.⁶ Būdingas Lietuvos madleninių paminklų bruožas, skiriantis jas nuo svidrinių, yra tai, kad madleninės stovyklos dažniausiai mažos, vieno lizdo, su negausiu titnago inventoriumi.⁷

Pamažu abi kultūros persipynė, praturtino viena kitą. Žmonės buvo priversti dažnai ir toli keliauti dėl medžioklės ir dėl egzotaminių santykių, ieškodami partnerio būtinai kitoje gimininėje bendruomenėje⁸

IX tūkst. pr. Kr. iš pietų Europos pradėjo plisti azylinė kultūra, išsirutulijusi iš vienos madleninės kultūros šakos, klaidžiojimo plotai sumažėjo, gyventojai tapo sėslėni.⁹ Susiformavo jau tam tikras etninis kultūrinis junginys tarp Oderio, Karpatų, Polesės ir pietų Lietuvos.¹⁰

Prasidedant mezolitui, taip vadinamam epipaleolito laikotarpyje, Lietuvoje išnyko šiaurės elnias ir paskui jį į šiaurės rytus pasitraukė didelė dalis Lietuvos gyventojų.¹¹ Ankstyvajame mezolite iš vakarų Lietuva pasiekė magleozinė žvejų kultūra, giminiška Baltijos madlenui ir gerokai skyrėsi nuo savo tėvynės - Danijos.¹² Vėliau, mezolite (VIII-IV tūkst. pr. Kr.) Lietuvoje susiformavo vietinė mikrolitinė makrolitinė kultūra, perėmusi senesnių kultūrų palikimą.

Svidrinė kultūra Lietuvoje ir vakarų Baltarusijoje išlaikė paleolite. Dalis svidrinės kultūros gyventojų liko Lietuvoje ir vėliau daugiausia jie formavo naują mezolito kultūrą, kuri išlaikė dalį svidrinių elementų iki pat neolito.¹³ R. Rimantienė rašo, kad magleozinės kultūros elementai už Lietuvos į Rytus nesiplėtė, o mikrolitinė makrolitinė kultūra daugiau susikoncentravo Baltarusijoje.

Antropologiniu požiūriu, iš keleto rastų kaukolių galima nustatyti, kad paleolite mezolite Lietuvoje gyveno įvairių tipų žmonės: viena kaukolė priskiriama ilgagalviams, senajam Viduržemio pajūrio tipui, o kita - plačiagalviams; tačiau iš viso mezolito Lietuvos gyventojai priskiriami europidams.¹⁴

R. Rimantienės nuomone, ir mes išlaikėme kai kuriuos paleolito mezolito gyventojų bruožus.

Iš mikrolitinės makrolitinės kultūros išsirutuliojo Nemuno aukštupio neolitinė kultūra. Anot R. Rimantienės, vėliau susimaišius šiems seniesiems gyventojams su virvelinės keramikos nešėjais susidarė baltų gentys.¹⁵

Grįždami prie neolito vėl pasiremsime R. Rimantienės tyrinėjimų išvada, kad nuo mezolito pabaigos per visą neolitą baltų teritorijoje išlieka dvi skirtingos kultūros sritys: 1) vakarinė Latvija, vakarų Lietuva ir didelė Prūsijos dalis; 2) pietų rytų Lietuva ir Baltarusija, besisiekianti su Dniepro-Donocko kultūra.¹⁶ Abiejų kultūros grupių keramika yra skirtinga, be to, vakarinei grupei būdingi kauliniai dirbiniai, o rytinei - titnaginiai.¹⁷

Ir latvių archeologė L. Vankina pabrėžia, kad neolite vakarų Latvijos Sarnatės tipo keramika labai skiriasi nuo duobėtos dantytos keramikos, būdingos rytų Latvijai (Sarnatės tipo keramika skiriasi ir nuo vėlesnės virvelinės keramikos, išplitusios II tūkst. pr. Kr. pradžioje didesnėje Europos dalyje).¹⁸

Anot R. Rimantienės, ir neolite Lietuvoje randamos europidinės

kaukolės su kai kuriais pietietiškais požymiais; kaukolės su mongoloidiniais bruožais sudaro tik išimtis.¹⁹ Žvelgiant platesniu šiaurės rytų Europos mastu matome didelę rasių įvairovę. A. Briusovas, remdamasis M. Gerasimovu, aprašo šioje teritorijoje rastas europidų, mongoloidų, įvairių jų mišinių ir net negroidų kaukolės.²⁰

Neolito pabaigoje, II tūkst. pr. Kr. pradžioje, baltų žemės, kaip ir likusią Europą, užplūsta naujos gentys, puošusios savo keramiką įspaustos virvelės ornamentu, kovose naudojusios "laivinius" akmeninius kirvius ir laidojusios numirėlius vienišiuose kapuose. Šios, atėjusios gentys, turėjo lemiamos reikšmės kultūrai, nors atsikeldamos rado ir anksčiau gyvenusias indoeuropiečių gentis. Mums labai svarbu nustatyti ar virvelinės keramikos nešėjai kalbėjo baltų kalbomis, ar vietiniai ankstesnieji gyventojai vartojė tas kalbas ir asimiliavo ateivius. Atėjūnai ne vienodai įsigalėjo naujai apgyvendintuose rytų Europos plotuose. Pamašvyje ir prie Volgos įsikūrė, taip vadinamos, Fatjanovo kultūros atstovai, giminigi Ukrainos katakombinei kultūrai.²¹ Vietiniai gyventojai buvo medžiotojai, o jie priešingai - gyvulių augintojai. Ankstesnius gyventojus jie išvijo arba sunaikino, nes neaptikta tarp abiejų genčių jokių kontaktų. Šiauriniuose Baltijos kraštuose jų giminaičiai, tikriausiai, "ištirpo" tarp ugro suomių²² arba susiliejo su indoeuropietiškomis Narvos kultūros gentimis. A. Briusovo nuomone, šios naujos gentys Baltijos kraštuose neįsitvirtino (tai tinka tik šiaurinei Baltijos daliai - Estijai ir Suomijai). J. Žurekas spėja, kad virvelinė Zucevo keramika (šiaurės Lenkija) galėjo sietis su baltų kultūros pradžia.²³ Vakarų Latvija, kuriai būdinga jau minėta keramika - priešiška virvelinei - galėjo būti išlikusi kaip senųjų gyventojų sala. R. Rimantienė rašo, kad virvelinė keramika Lietuvoje suliejo skirtingas vakarų ir rytų kultūras, nors ir paliko kai kuriuos skirtumus.²⁴ Virvelinės keramikos nešėjai pirmiausia galėjo būti susiję su getų trakų, o taip pat ir venėdų vandalių gentimis, kurios stipriausiai buvo įsitvirtinusios Mažosios Azijos ir kituose gretimuose rajonuose.

Yra neolite tam tikra grupė radinių, priskiriamų tik baltams - tai "baltiški" kirviai su lygiomis ilgosiomis briaunomis. Įvairūs autoriai tokius kirvius mini Lietuvoje, Baltarusijoje, Prūsijoje ir Lenkijos pamaryje; daugiausia jie randami kartu su virveline keramika.²⁵

Žalvario amžiuje Lietuvoje įvyko daug pakitimų: pradėti vartoti metalai, virvelinę keramiką pakeitė brūkšniuotoji, atsirado įvirtintos gyvenvietės - pirmieji piliakalniai, pasirodė lavonų deginimo paprotys ir pirmieji pilkapiai. Tačiau nežiūrint į šias naujoves, ryškaus etninio gyventojų pasikeitimo nepastebėta, nes įvairių dirbinių formos, pamažu tobulėdamos, rutuliojosi gana nuosekliai.

Etninių klausimų ir gyventojų pakitimo ryšius panagrinėsime, kalbėdami apie atskirus etninius junginius. Vis labiau artėjant prie rašytinių šaltinių, kai kuriuos reiškinius jau galima bandyti susieti su etninėmis grupėmis.

BALTŲ GENTYS

Aisčiai - estijai

Seniausias, ryškiausiai apibrėžtas ir tiksliausiai baltų genčių pavadinimas yra estijų gentys, t.y. "rytų gentys". Mūsų kraštą taip pavadino vakarų kaimynai, o po to šis vardas prigijo Romos imperijoje, Karolio Didžiojo valstybėje ir kituose vakarų, vidurio ir pietų Europos kraštuose. Rašytiniuose šaltiniuose seniausias estijų paminėjimas aptiktas keliautojo iš Masilijos (dabar Marselis) Pitėjo raštuose. Strabonas (I a.), perpasakodamas Pitėją, aisčius vadina Ostiaioi (Ostimioi).²⁶ T.Narbutas, naudodamasis Stefano Bizantino (Stephanus Byzantinus) perpasakojimu iš Pitėjo aprašymų, šį vardą pateikia kiek kitaip: Ostyaeos, Ostiones.²⁷ O pagal S.Daukantą Pitėjas aisčius vadinęs aestuarii ("aušrėnais").²⁸

Kokia neapbrėžta tuo metu buvo genčių etninė priklausomybė, galime spręsti, kad ir iš to, jog K.Tacitas aisčius ("aestiorum gentes") mini, kalbėdamas apie Germaniją. Jis sako, kad aisčiai pagal papročius ir išorę yra panašūs į svevus, o pagal kalbą į britus.²⁹

Apie 523-526 m. karalius Teodorikas, dėkodamas už dovanas, siunčia aisčiams laišką, kuriame jis save tituluoja "Haestis Theodericus Rex". Šis laiškas yra įdėtas į Teodoriko sekretoriaus, rašytojo Kasiodoro (Cassiodorus) raštus.³⁰ Į anglosaksų kalbą išverstoje Orozijaus Pasaulio istorijoje sakoma, kad prie Baltijos jūros gyvena Ostijai.³¹ Estijus (aesti, aestorum), užimančius ilgą Baltijos jūros pakrantę už Vyslos, mini gotų istorikas Jordanas (VI a.), kalbėdamas apie IV a. viduryje ostgotų karaliaus Hermanariko užvaldytas tautas.³²

Kaip matėme, iki šiol visuose šaltiniuose sutinkami vardai estai "estijai", estai reiškia rytus ir jokių būdu negali būti perskaityti kaip aisčiai. Tik Karolio Didžiojo biografas Einhardas, pats, matyt, mažiau susidūręs su baltų gentimis dėl didelio atstumo rašo, kad prie Baltijos jūros ("ad litus australe") gyvena slavai, aisčiai (Sclavi et Aisti) ir įvairios kitos tautos.³³ IX a. pab. Vulfstano aprašyme estijų žemė vadinama Eastland.³⁴ Baltijos jūra čia tituluojama "rytų jūra" (Ostsae) ir greta minimos Aistmarės (Est-

mere)³⁵, kurias tiksliau reikėtų vadinti Estmarėmis.

Skandinavų vikingų šaltiniuose baltų žemės, o taip pat ir Rusija, vadinamos rytų šalimis. T.Narbutas surinko šiuos skandinaviškus rytų Baltijos vardus: Austurland, Austarreich, Austurweg³⁶, Ostrogardya³⁷, S.Daukantas prie Dauguvos patalpina ir mitinį Asgardą, kur gyvenęs Odinas (vėliau įdievintas) ir valdęs skandinavus³⁸. Apie Ostrogardiją kronininkas Helmondas tiesiog rašo, kad "danai taip vadinę Rusiją todėl, kad ji yra rytuose".³⁹ Kol kas neaišku, ar ši sąvoka apėmė ir Lietuvą. Ji galėjo reikšti baltų žemės prieš slavų kolonizaciją. Tada natūralu, kad į šį terminą įeitų ir šiaurės Rusija.

Yra dar vienas pavadinimas, kuris patvirtina estijų kildinimą iš rytiečių: anglo saksų seniausioje poemoje Widsith tarp daugybės dainiaus aplankytojų tautų minima ir iste.⁴⁰ Abejones sukelia tik ištariama "i" žodžio pradžioje, kuri būdinga naujajai anglų kalbai ir reiškia rytus. Prieš balsių kaitą senojoje anglų kalboje šis garsas greičiausiai turėjo būti tariamas "e". Be to, balsiui i pasikeitus į ai, galėjo atsirasti ir Vulfstano įvesta forma aisti. A.Račkaus nuomone, skandinavai prūsų lietuvių žemę vadinę Reitgota-land (Rytų gotų žemė).⁴¹ Greičiau taip turėjo vadintis jotvingiai.

Prie galutinai neišaiškintų estijų (aisčių) vardo variantų reikėtų priskirti hosijus (osijus), pažymetus Ptolomėjaus žemėlapyje į šiaurę nuo venedų ir veltų, už Chersino upės. Tikra šio vardo forma yra hosi.⁴² Tačiau P.Klimas rašo, kad vienintelis vardas Ptolomėjaus darbuose, kurį galima sielti su aistais, yra Ossioi.⁴³ Galbūt šis variantas pakliuvo į kitus Ptolomėjaus darbų leidinius?

Iki pereinamo šimtmečio estijų kildinimas iš "rytiečių" buvo visuotinai priimtas.⁴⁴ Panašios nuomonės laikosi M.Aleksaitė-Gimbutienė⁴⁵ ir daug kitų istorikų. Tačiau tokių aisčių vardo kildinimu abejoja J.Basanavičius.⁴⁷

K.Būga ir K.Jaunius šio amžiaus pradžioje iškėlė hipotezę, kad žodis Aistuva etimologiškai giminiuojasi su indoeuropiečių "os", lotynų "or-a" ir reiškias, kaip ir lotynų kalba "Ostium", pakraštinę žemę.⁴⁸ Ost - "rytai" ir Ostium - "pakraštinė žemė" gali turėti tam tikrą etimologinį ryšį.

Visai priešingi yra bandymai kildinti aisčius iš gotų "aistan" - gerbti, branginti (Gaerte)⁴⁹, arba iš Suvalkijos vandenvardžio Aista⁵⁰, vokiečių - žemaičių "este" - jauja ir t.t.⁵¹

Atsižvelgiant į tai, kad garsas "i" žodyje estai, estijai (aesti) įsiterpė tik apie IX-XI a. (nepatvirtinta lieka žinia, kad skandinavų Gutasaga mini salą Dagaipi (Dago?) prie Aistland⁵²), reikia sugrįžti prie ankstesnės nusistovėjusios nuomonės, kad estai (ne aisčiai) tiesiogiai reiškia "rytiečius". Tą patį sako ir šiuo metu išlikęs estų tautos vardas, kuris skandinavams reiškia "rytų gyventojus". O lietuvių germanams duotas vardas vokiečiai (latvių k. vaci), atvirkščiai, reiškia "vakarų gyventojai".

Mums dar reikia išsiaiškinti, kokią teritoriją užėmė tos estijų gentys ir kokiems etniniams junginiams jos priklausė. Iš karto turime pastebėti, kad

seniausias pavadinimas "aestiorum gentes" apėmė siauresnę teritoriją prie Baltijos jūros (įtraukiant ir dabartinius estus), o skandinavų Austurveg ir Ostrogardija rytuose jau siekė ir Rusiją. Visa bėda, kad gentinės santvarkos laikais tokie geografiniai terminai dar niekada neraiškė vieningo etninio vieneto. Užtenka pasižiūrėti į dabartinius kraštus, išlaikiusius ryškias gentinės santvarkos bruožas (pvz. Kaukazas, kai kurios Afrikos bei Azijos teritorijos) ir pamatysime, kad pavienės gentys sudarė atskirus etninius vienetus, daug labiau nutolusius tarpusavyje, negu dabar. Tai mes galime pasakyti apie Romos imperijos laikus, kada pirmieji Šiaurės ir Rytų Europos žemėlapiai tiesiog mirgėjo nuo genčių vardų. Dar senesniais klajoklinės gyvulininkystės ir poledynmečio laikais, gyventojų etninė sudėtis visoje šiaurės Europoje, vėgi galėjo būti vienodėsnė. Tai mums rodo akmens amžiaus kultūrų didelės teritorijos.

Pagrindinį estijų (estų) branduolį prieš 4 tūkstančius metų, kaip minėjome, suformavo virvelinės kultūros nešėjai, susimaišę su vietiniais Narvos-Nemuno ir aukštupio kultūrų gyventojais. Vėliau, žalvario amžiuje, jų apgyvendintą plotą tiksliausiai atitinka baltiškų gyvatgalių kaplių paplitimo teritorija.⁵³ Gelėžies amžiaus charakteringiausias baltų bruožas - brūkšniuotoji keramika. Rytuose ji apima Aukštaitiją ir Baltarusiją, o vakaruose, deja, nesiekia Žemaitijos⁵⁴, kur kaip tik antikos laikais gyveno "aestiorum gentes". Šis skirtumas tarp vakarų ir rytų Lietuvos gyventojų galėjo išlikti iš neolito laikų kada būsime lietuviams atitiko Nemuno aukštupio kultūra, o žemaičiams Narvos-Nemuno. Tokiam etniam pasidalijimui didelės įtakos, matyt, turėjo ir tai, kad Žemaitijoje ilgą laiką buvo įsigalėję vėnedai. Tačiau, nežiūrint visų skirtumų, estijai gyveno didžiulej teritorijoje tarp Vyskos ir Dauguvos bei tarp Baltijos jūros ir Dniepro aukštupio, daugiausia miškinguose plotuose. Miškas buvo vienas iš skiriamųjų estijų teritorijos bruožų.

* * *

Dabar estijais vėl reikėtų vadinti estus, latvius ir lietuvius. Tai būtų daug patogesnis terminas negu Pabaltijis, nes Pabaltijiu dažnai vadina mos visos tautos aplink Baltijos jūrą. Tik teritorijos vardas Estija skambėtų taip pat kaip ir dabartinė Estija (ugrosuomių tauta šiaurės Baltijos krašte) ir sudarytų daug keblumų. Tačiau reikia nepamiršti ir tai, kad Estija dar turi kitą pavadinimą: Estonija.

Baltai

Antras, labiau prigijęs terminas, taikomas estijų kraštams, yra baltai. Baltijos vardą pirmasis pamini Ksenofontas iš Lampsako, kurio žinios mus pasiekė per Plinijaus "Gamtos istoriją": "Skitų pajūry trijų dienų jūros kelione pasiekama labai didelė sala, vadinama Baltija (Balciam tradit), kurią Pitėjas vadina Bazilija⁵⁵ Baltijos sala čia laikomas Skandinavijos pusiasalis, tai patvirtina Erastosteno Europos žemėlapis (220 m. pr. Kr.)⁵⁶, kuriame ryškiai pažymėta Anglija (Albijono sala) ir didelė šiaurėje nesibaigianti sala Baltija. Galime tik suabejoti Plinijaus aiškinimu, kad Baltijos salą Pitėjas iš Masilijos vadino Bazilija. Jau Detlefsenas, Irena Nievejska⁵⁷ ir kt. pastebėjo, kad Pitėjo ir Timajaus (Timaeus) sala Abalus yra Sambija. Anot Plinijaus, Timajus salą vadinęs Bazilija (Basilia)⁵⁸ Tai gi Baltija ir Abalus grėičiausiai yra dvi skirtingos salos, kurioms abiem Plinijus suteikia Bazilijos vardą. Su Baltijos vardu Goselinas sieja Baltų sąsiaurį tarp Jutlandijos ir Skandinavijos⁵⁹.

Toliau turime peršokti visą tūkstantmetį - tik XI a. vokiečių kroninkas Adomas Bremenietis savo veikalė "Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum", IV kn., 10 sk. pamini Baltijos vardą: "šią įlanką gyventojai vadina Baltija (Balticus), nes ji lyg kokia juosta (baltei) ilgu ruožu per skitų kraštus tęsiasi".⁶⁰ Anot J. Kabelkos paaiškinimą Adomas pridėjęs, norėdamas nepagrįstai parodyti Baltijos vardo kilmę nuo lot. žodžio balteus "juosta, diržas".⁶¹ Straipsnyje sakoma, kad vidurio vokiečiai aukštaičiai Baltijos jūrą vadina Bøltēmere⁶².

Neaišku, kokios tautos daugiausiai prisidėjo prie Baltijos vardo sudarymo. Dž. Bonfantė sieja su ilirų-albanų balte "purvas, dumblas", E. Frėnkelis (netiesiogiai) su liet. baltas, bala⁶³ J. Kabelka atsargiai iškelia mintį, kad Baltijos vardas galėjęs būti ir aisčių kilmės, susijęs su vandeniu. Plg. mūsų pelkėvardį Nemuyūn - balt, pievų vardus Peuse - balten ir Rythabalt⁶⁴.

Pirmą kartą šį Baltijos vardą estijams 1845 m. pritaikė vokiečių kaibininkas Neselmanas knygoje "Senųjų prūsų kalba" (Die Sprache der alten Preussen)⁶⁵ Taip gana dirbtinai baltų terminas prigijo iš pradžių kaibininkų raštuose, o vėliau pamažu beveik visiškai išstūmė senesnį ir tikslesnį estijų vardą.

Lietuviai ir latviai

Iš kur kilo vienintelių išlikusių baltų tautų lietuvių ir latvių vardai? Jau iš pirmo žvilgsnio krinta į akis abiejų vardų panašumas. O jeigu peršoksime į XIII a., ankstyvuosius kryžiuočių laikus, tai pamatysime, kad tada lietuviai ir latviai buvo vadinami visai vienodai: Mindaugo laiške bei Dusburgo kronikoje Letovia - Lethovia⁶⁶ (Lietuva) ir Henriko Latvio letai (Latviai) bei letones⁶⁷ (lietuviai). Abu pavadinimai daugiau nutolo tik po to, kai kalavijuočiai nukariavo Latviją ir perskele lotus į dvi dalis (mums kaibant apie latvius ir lietuvius kartu reiktų sugrįžti prie seno letų termino - Letos, reiškiančios Lietuvą ir Latviją kartu paėmus).

Dabar neįmanoma išsiaiškinti, kas, kur ir kada pirmą kartą panaudojo letų vardą tam tikram etniniam vienetui arba kraštui pavadinti. Taip pat neaišku, kokios buvo pirmos šio žodžio formos. Sunku rasti Europoj kraštą, kuriame kas nors nebūtų aptikęs Lietuvos vardo.

Kalbininkas St. Tarvydas rašo, kad viena senovės Galijos pajūrio provincija lotyniškai buvo vadinama Litovia ("pakraščio, pajūrio šalis"), o litus reiškė pakraščio gyventoją. Todėl, kai kurie užsienio lietuviai ir kt. kalbininkai (pvz., Walde) lietuvius jungdavo su lot. k. žodžiu litus⁶⁸. Kadangi litus lotyniškai reiškia jūros pakrantę, tai St. Tarvydas gali būti ir teisus. Tik neaiškus vietovardžio užrašymo tikslumas. Kai kurie mokslininkai sako, kad lot. k. V-VI a. Bretanės pusiasalio pajūrys vadinosi ne Litovia, bet Letau, Letavia⁶⁹.

Pastaruoju metu tarp emigrantų lietuvių vardo kilme daug domėjosi Č. Gedgaudas.⁷⁰ Šiaurės Italijoje jis aptiko 195 m. minimą Litano mišką; 336 m. Belgijoje vykęs letų sukilimas; 357 m. kariam Reino krante buvęs "Praefectus Loetorum", kur pavaldiniai vadinti laeti, letes, lites, letovici; Katalonijos laukuose kautynėse prieš Atilą dalyvavę letes; 800 m. - Karolio Didžiojo laikais letes-leudes kovęsi su burgunais. Net patį Liudviko vardą Č. Gedgaudas sieja su lietuviais. Armorikė (Bretanėje) jis surado tokius vietovardžius: Litovia, Litaw, Llydaw ir t.t.

Daugelis Č. Gedgaudo minėtų vardų, galbūt, tik atsitiktinai primena lietuvių vardą. Bet su kai kuriais paminejimai, pavyzdžiui, apie letų kovas prieš hunus turime sutikti. Juk ir S. Daukantas Plinijaus "Istorijoje" (Hist., t. IV, cap. 25) aptiko tautą, vadinamą letovici, gyvenusią į šiaurę nuo Panonijos (Vengrijos)⁷¹ - hunų centrinės teritorijos. Taip pat yra žinoma, kad Priską, vykstantį į hunų vado Atilos stovyklą, vietiniai gyventojai vaišino genmu, kuris vadinosi "medos"⁷². Tai gali būti bendras ilirų-baltų ar kokios kitos artimos kilmės žodis. Kronikose, suradęs tariamai bendrius vardus "in Sudua Littonia" (Lietuva Suduvoje), "Letovini de Samet-hia" (Žemaitijos lietuviai) ir "Littovin Lant" (Lietuvos kraštas Žemaitijoj), Gedgaudas prieina prie išvados, kad šie lietuviai žymi liaudu, tam tikrų kannių lietuvių formuočių teritorijas - stovyklavietes, iš kurių kelia ir

lietuvių vardą⁷³.

Kol kas tokie aiškiniami nėra įrodyti ir nepakankamai išanalizuoti. Tačiau čekų kalbininkas Šafarikas sako, kad senais laikais iš Azijos į Europą atkeliavusi "letų" tauta ilgą laiką gyvėnusi kartu su graikais. Atsisiskyrusi nuo graikų, ji užėmėsi Reino sričių ir Galiją. Vėliau iš tos srities ji nukeliavusi į šiaurės rytus ir užėmėsi žemės tarp liachų ir šiaurės germanų. Šafariko nuomone, tie letai ir buvę lietuviai⁷⁴. Kaip matėme Šafariko "maršrutas" užgriebia visas mūsų minėtas vietas.

Cia norėtusi priminti dar kai kuriuos lietuvių paminejimus, arba atsitiktinius vardų panašumus, į kuriuos iki šiol nebuvo pakankamai atkreiptas dėmesys. Pavyzdžiui, J. Cezaris netoli Dunojaus ištakų mini Latobrigus; Kornelijus Tacitas šiaurės Balkanuose aprašo tautą kiolaletus, kur antroji dalis galėjo reikšti letus. Kiolaletai daug kovojo su odruzais ir dijonais dėl nepriklausomybės⁷⁵.

S. Daukantas rašo, kad Dakijoje gyvenantys scirai, sudargai ir heruliai, 377 m. talkininkavę hunams, lotyniškai buvę vadinami lituani⁷⁶. J. Ochmanskis mini hunų vado Atilos laikais buvusią Lietuvą (Litovia) prie kairiojo Dunojaus intako Leitos tarp dabartinės Austrijos ir Vengrijos⁷⁷. Ir Narbutas, remdamasis Narušėvičiumi, sako, kad Atilai tarnavę litanai (lithuani).⁷⁸ Tai, kad baltai gyveno centrinėje Europoje (rodinėjo čekų kalbininkas K. Turnvaldas. Šiame regione jis surinko daug vietovardžių, kuriuos kildina iš baltų kalbų.^{79, 80} Atrodo, kad šie lietuviai bus atėję iš Baltijos kraštų kartu su vandalais venedais ir gotais Romos nukariavimo metu. (Gali būti, kad jie slėpėsi po bendru gotų vardu, į kurį įėjo getai, jotvingiai ir kt.). Vargu ar galėjo jie atsidurti centrinėje Europoje dar senuoju indoeuropiečių kraustymosi laikotarpiu II tūkst. pr. Kr.

Lengviau paaiškinti vietovardžius Litva Baltarusijoje ir vakarų Ukrainoje. Tai greičiausiai lietuvių nunešti vardai Vytauto ir kt. kunigaikščių laikais, bet taip pat dar reiktų išsiaiškinti, ar jie negalėjo kilti ankstyvajame baltų išplitimo laikotarpyje, prieš Lietuvos feodalinės valstybės susidarymą.

Mes nebandysime nustatyti tikrų lietuvių gyvenamų plotų ribų, nes tai būtų neįmanoma. Gėtinės santvarkos laikais tokios ribos buvo be galo nepastovios, nekalbant jau apie tai, kaip sudėtinga jas nustatyti ir kurias gentis laikyti lietuviais, kurias kuršiais, jotvingiais ir t.t.

Dabar jau vyrauja klaidinga nuomonė, kad Lietuvos vardas pirmą kartą buvo paminėtas 1009 m., kada "šventas Brunonas... Rusijos ir Lietuvos (Lituae) pasienyje, pagonių trenktas į galvą, su 18 saviškių vasario 23 d. nukeliavo į dangų".⁸¹ Senesni Lietuvos vardo paminejimai dažnai būna skirtingai arba netiksliai užrašyti, pvz.: anglosaksų poemoje "Widsith" minimi Lidwicingas gali reikšti lietuvius arba Lietuvoje gyvenusius lydus ir vikingus, Lietuvos vikingus (litvikingai) ir pan. Šių klausimų kalbininkai kol kas beveik netyrinėjo.

O lydai Lietuvoje galėjo gyventi. Apie tai rašė J. Basanavičius⁸². Jo

pateikti vietovardžiai, kaip Lyda, Lyduvėnai, Lydavėnai tikrai gali sietis su lydais (čia pridursimė vietovardį Lydnia, Šiaulių raj.).

Teoriškai iš lydų (lidų), atsikėlusius iš Mažosios Azijos į Baltijos kraštus, galėjo kilti ir Lietuvos vardas (Lituva), bet tam prieštarauja kai kurie faktai. Herodotas (V a. pr. Kr.) rašo, kad lidai seniau vadindėsi mejonais, o lidų vardą jie priėmė nuo Ačio sūnaus Lido valdymo laikų.⁸³ Jeigu tas Lidas valdė apie ketelį šimtų metų prieš Herodotą, tai lydų tautos dalis į šiaurę turėjo išsikelti beveik antikos laikais. Tuo tarpu tokia ryški migracija mums kol kas nežinoma.

Galimas ir kitas variantas. Tas Lidas galėjo būti mitinė būtybė, pasiekusi mus iš amžių glūdomos - tada lidų tautos vardo pradžia nusikeltų į senuosius indoeuropiečių kraustymosi laikus? Įdomu, kad tarp galimų Lietuvos vardo paminėjimų yra ir Lydau⁸⁴ (su garsu "d") Britų salose (žr. "Kimbrų" skyr.).

Kita nauja Lietuvos vardo kilmės teorija, kurią norėtūsi čia paskelbti, siejasi su senąja religija. Mažai kas atkreipė dėmesį į kai kuriuose šaltiniuose minimą lietuvių dievą Lietuwanį. Anot T.Narbuto, dievas Lietuwanis primena skandinavų Frėją.⁸⁵ Į T.Narbutą galima būtų nekreipti dėmesio, kaip dažnai ir daroma, bet deja savo giesmyno dievų sąrašė jį mini Danielius Kleinas, vadinamosios Lituans (šis dievas paminėtas ir Lasickio).⁸⁶ N.Vėlius dar primena, kad "latvių liaudies tikėjimuose nurodoma lietuvenus esant mirusių blogų žmonių, nekrikštytų vaikų, pakaruoklių, skenduolių dvasiomis, raganų pasiuntiniais, raganų ir burtininkų dvasiomis"⁸⁷ (čia neigiamos savybės galėjo atsirasti ir dėl krikščionybės). Strijkovskis teigia, kad dievas Litwanis sukelia lietu. Jam būdava aukojamos baltos, juodos ir kitokios vištos.⁸⁸

Kažkada dievas Lietuwanis galėjo tiesiog reikšti ir lietuvių mitinį, tautinį protėvį - dievą. Tokius dievų vardus, sutampančius su tautos pavadinimu, turėjo daugelis tautų, pavyzdžiui, deivė Eire žinoma airių mitologijoje.⁸⁹ Pausanijus rašo, kad pirma gentis, vadinama helėnais, atvyko iš Tesalijos, kur buvo garbinama deivė Helle⁹⁰, o Kretos salos vardas kilęs iš žodžio crateia "stipri deivė" - valdovė.⁹¹

Pereikime prie mūsų hipotezės. Graikų mitologijoje yra žinoma deivė Leta, ir kas įdomiausia, ją garbinę hiperborėjai, gyvenę "už šiaurės vėjų". Deivė Leta buvusi titanų Fėbės (Phoebe - "mėnulis") ir Coeus ("išmintis") dukterė bei Apolono motina. Pavydi Hera persekiojusi Letą per visą pasaulį ir uždraudusi jai pasirodyti ten kur saulė šviečia. Galų gale Leta atvykusi pas Ortigiją prie Delfų.⁹²

Šiame mite Leta gali perkeltine prasme reikšti lietuvių atskilimą nuo graikų, helėnų atsikraustymo į Heladą metu (plg. Herodoto aprašytus gelonus, kurie atskilę nuo graikų ir ištirę tarp barbarų dalinai išlaikydami savo kalbą⁹³). Deivė Leta, anot Greivo, savo kilme yra gimininga Egipte ir Palestinoj garbintai derlingumo deivei Lat (plg. mūsų Lietuwanį - lietaus sukelėją) ir romėnų Latona⁹⁴ (plg. centrinės Italijos srities pavadinimą

Latium, iš kurio kilo lotynų kalbos vardas). Letos konfliktą su Hera autorius laiko kovos tarp įvairių etninių grupių, atvykusių į Graikiją, atspindžiu⁹⁵. Remdamasis Hekatėjumi ir Diodoru Sikulu (Siciliečiu?), Greivas spėja, kad Letą garbinę hiperborėjai buvę britai, bet čia pat pabrėžia, kad Pindaras juos laikė libiais, t.y. Libijos gyventojais⁹⁶. (O gal čia libiai yra painiojami su lidais, gyvenusiais ir Lietuvoje arba Latvijos lybių protėviais?) Autorius Letą dar tapatina su hiperborėjų deive Brizo, krikščionybėje vėliau tapusia šv. Brigita⁹⁷. Etninė prasme ją sieja su trakais (l)⁹⁸. Antras deivės Letos vardo variantas yra Leda⁹⁹.

Pastaruoju metu R.Greivas, detalizuodamas Apolono Letos mitą, pateikia tokį mito apibendrinimą. Apolonas kiekvieną rudenį vykdavęs į paslaptinę hiperborėjų žemę už Ripėjų kalnų, valdomą Borėjo. Ten gyvenusi laiminga žmonių giminė, garbinusi Apoloną. Apolono motina kilusi iš tos palamintos žemės, bet ji pasivertusi vilke ir atvykusi į Delfus¹⁰⁰. Mums įdomu tai, kad būtent pas hiperborėjus ji pasivertė į vilką - vilkas žinomas lietuvių mitologijoje (prisiminkime mūsų geležinį vilką ir neurus, kurie galėdavę pasiversti vilkais).

Kurgi gyveno tie hiperborėjai? Dėl neapibrėžtų antikos laikų geografinių žinių įvairūs autoriai jų ieško labai skirtinguose kraštuose: nuo pat Britanijos (minėtasis Greivas) iki Dniepro žemupio (N.A.Onaiko¹⁰¹). Pabandykime ir mes paieškoti šios žemės remdamiesi graikų mitologija ir istoriniais šaltiniais.

Kalbėdamas apie Dionyzą, R.Greivas rašo, kad jo mokytojas, senas satyras Silenas (Silenus) pakeliui iš Trakijos į Beotiją pasigėręs ir užmigęs rožių sode. Sodininkai suriškę jį ir pristatę Midui, kuriam buvęs priverstas papasakoti apie didžiulį kontinentą, okeano atskirtą nuo Europos, Azijos ir Afrikos, kur pilna nuostabių miestų, apgyvendintų mižiniško sudėjimo, laimingais ir ilgaamžiais gyventojais, prisilaikančiais teisingos įstatymų sistemos. Kartą į šią hiperborėjų šalį buvę pasiūsta daugybė laivų, bet nustatę, kad jų ankstyvesnė žemė buvusi pati geriausia, keliautojai sugrįžę atgal¹⁰².

Galima spėti, kad čia turima galvoje viena iš trijų žemių: Atlantida, Britanija arba Skandinavija. Oką rašė Diodoras? Remdamasis Hekatėjumi iš Abderos (200 m. pr. Kr.), jis jau beveik neabejodamas hiperborėjus apgyvendins Britų salose: "Rytuose priešais keltų žemę (t.y. Galiją - R.M.), vandenyne po Grižulo ratų žvaigždynu, yra sala, nė kiek nemažesnė už Siciliją, kurioje įsikūrę hiperborėjai"¹⁰³ (čia gali atsispindėti ir kimbrų migracija iš estijų žemių į Britaniją).

Tačiau vienas iš žymiausių antikos geografo Ptolomėjus hiperborėjų kalnus pataipina savo žemėlapyje pačiam kampė, kažkur šiaurėje už boruskų (prūsų?) ir pagirtų, tarp Azijinės ir Europinės Sarmatijos¹⁰⁴. Taigi matome, kad Ptolomėjaus hiperborėjai neturi nieko bendro su Britanija, išskyrus tik tai, kad yra toli šiaurėje. Pagal geografinį apibūdinimą būtų panašiau, kad hiperborėjai turėjo priklausyti ugrosoomių gentims, bet tai

paneigia jų dalyvavimas deivės Letos šventėse Graikijoje. Turint galvoje, kad ugrošumiai su indoeuropiečiais buvo negiminingi, ir be to tai, kad ugrošumiai buvo daugiau medžiotojų gentys, neįmanoma patikėti, kad jie rengtų tokias ilgias švenčių "ekskursijas". Taigi patikimiausiais deivės Letos garbintojais lieka tik baltai.

Yra ir kitų faktų, patvirtinančių deivės Letos (Ledos) "buvimą" baltų kraštuose. T.Narbutas užrašęs lietuvių dainos žodžius su priedainiu: "Lado, Lado, didie mūsų dėve"¹⁰⁵. Ir mes vaikystėje dar girdėdavome vaikų žaidimuose žodžius "lėdur, lėdur, letki" ir pan., kurie galbūt siejasi su deive Leta ar Lėda. Pastebėsime, kad Bulgarijoje ir dabar prieš Naujus Mėtus išlikęs paprotys "laduvanije". Tai yra savotiškas kolektyvinis būrimas, pavyzdžiui, nešamas vanduo, ir tas kuris nepratars nei žodžio, taps stebuklingu; tą dieną galima išburti ateinančias vestuves ir t.t. Čia būtinai dainuojama daina, kuri baigiasi priedainiu Lado. T.A.Koleva laiko šias dainas labai senomis ir surištomis su slavų deive Lada, vestuvių ir šeimos globėja¹⁰⁶. Kadangi Bulgarijoje yra šio toks trakų getų substratas, bent jau etnografinė prasme, tai čia ryšys tarp Bulgarijos ir Lietuvos įmanomas.

Grijkime prie didžiausios iki šiol parašytos Lietuvos istorijos autoriaus T.Narbuto. Teko labai nustebti, pas jį aptikus atsargiai išreikštą mintį, kad Lietuvos vardas galėjo kilti nuo dievo Lietuwano¹⁰⁷.

Nenoromis iškyla klausimas: jeigu Lietuvos vardas toks senas, tai kodėl jis išnyksta rašytiniuose šaltiniuose tarp antikos laikų, besibaigiančių IV-V a. ir 1009 m. - tariamuojų pirmo Lietuvos vardo paminėjimo metu. Į šį klausimą atsakyti sunku dėl rašytinių šaltinių trūkumo. Bet kartą jį galima paaiškinti ir labai paprastai. Lietuvos vardas galėjo nepakliūti į vakarų bei pietų Europos rašytinius šaltinius todėl, kad jis galėjo išlikti tik labai nedidelėje teritorijoje ir toli nuo jūros, maždaug dabartinės Aukštaitijos dalyje ir vakarų Baltarusijoje, apie Lydą, Naugarduką ir Vilnių. Todėl, pavyzdžiui, Vulfstanui, visiškai užteko bendro estijų vardo, o be to mes nežinome, ar nesislepė šis vardas po labiau komplikauta forma, pavyzdžiui, jau anglosaksų minėti lidvingai arba Leuticija (liutičiai, minimi "Povestj vremennyh let") arba dar kitur. Panašiai į liutičių vardą Lietuvą vadina popiežius Klemensas IV sutartyje tarp kryžiuočių ir Čekijos karaliaus dėl Lietuvos nukariavimo (Lutovija)¹⁰⁸.

Dėl vietos stokos čia neapsistosisime prie įvairiausių Lietuvos vardo kilmės aiškinimų: iš vandenvardžių Leitės, Leiciškių ež., Lietaukos upele¹⁰⁹ ir kt., kurie, atrodo, nėra rimtai pagrįsti.

Kalbant apie etninį junginį, kurį žymėjo Lietuvos vardas pačiais seniausiais laikais, galima spėti, kad lietuviai tikrai turėjo gyventi netoli graikų, nepriklausomai nuo to, ar juos kildinsime iš deivės Letos ar lydų. Greičiausiai su graikais jie susidūrė Mažosioje Azijoje - Balkanuose. Link dabartinės Lietuvos jie turėjo pajudėti II tūkst. pr. Kr. arba I tūkst. pr. Kr. pirmoje pusėje. Šie lietuviai galėjo būti susiję su lavono deginimo papročio

atėjimu, bet vargu ar jie gali siekti virvelinės keramikos - laivinių kovos kirvių laikus, kada taip pat į Lietuvą įsiliejo didelė nauja gyventojų banga. Apie gyventojų įsiliejimą iš pietų liudija randami ožkos kaulai ir kanapių grūdai¹¹⁰. Animesni lietuvių įsiliejimo laikotarpiui yra paliudijimai, kad II tūkst. pr. Kr. pabaigoje išryškėja pietų europoidiniai elementai Latvijoje aptiktų kaukolių dantyse¹¹¹. Tą patį patvirtino ir R.Denisovos kaukolių tyrinėjimai¹¹². Galbūt tie patys lietuviai II tūkst. pr. Kr. pabaigoje atsinešė iš Pajuodžio archeologų rastas žmonių figūrėles¹¹³.

Atėję į dabartinę Lietuvą, lietuviai, matyt, nelabai įsiliejo į bendrą gyventojų masę, nes archeologinėje šio laikotarpio medžiagoje, pavyzdžiui, apie atėjusią į Lietuvą virvelinę keramiką, faktai kalba labai nežymiai. Tikslų vietinių ir ateivių procentą neįmanoma nustatyti. Taip pat sunku išaiškinti jų santykį su trakų getų šakos gentimis. Neturėdami jokių konkrečių faktų, galime tik spėti, kad visos šios gentys kilo iš vieno kamieno, o galbūt ir atvyko beveik kartu.

Prūsai

Peržvelgę lotus, pereisime prie kitos estijų tautos - prūsų, kurių kilmė yra nemažiau paini. Jau J.Basanavičius ir K.Boga, kaip ir daugelis ankstesnių autorių, pastebėjo, kad 236-148 m. pr. Kr. Mažosioje Azijoje bitinus valdė du karaliai, kurių bendras vardas - Prūsijas. Buvo ir miestas Prūsa (šiandien Brusa)¹¹⁴. Bitinijos valdovus Prūsijas mini ir kiti autoriai¹¹⁵. Galime dar pridurti, kad tarp Misijos srities (mysia) ir Bitinijos į Marmuro jūrą iš Mažosios Azijos tekėjo upė vardu Prusias, o piečiau tos upės pažymėtas ir miestas Prusa¹¹⁶.

Motiejus iš Miechovijos (Mathias de Michovis) ir Dlugošas rašo, kad Hanibalo sukurstytas prieš Romėnus Bitinijos valdovas Prusias, pralaimėjęs karą, su savo tauta persikėlė į šiaurę^{117, 118}. Kairysis Dunojaus intakas Prutas, skiriantis Rumuniją nuo Moldavijos, gali būti tokio persikėlimo liudininkas, nes ši upė kaip tik yra į šiaurę nuo Mažosios Azijos - Marmuro jūros. Kol kas tai dar mažai tyrinėta hipotezė.

Apie kažkokį Bitinijos (šalies mažosioje Azijoje prie Egejo jūros) ryšį su estijų kraštais gali kalbėti Divonio kelionės dienoraštis, kuris buvęs įdėtas į Prūsijos vyskupo Kristijono kroniką (arba tai buvęs atskiras rankraštis). Bitinijos astronomai susiginčiję ar šiaurėje - vėžio ženkle už septinto ir aštuntajame dangaus rate gali gyventi žmonės ar negali. Tai nustatyti ir, turėjęs Divonis su palydovais. Jis vykęs per Komaniją, Tartariją, Roksolaniją ir per Venedų bei Alamų kraštą, kuris vėliau vadinesis Leiflandtu (tai gali

būti vienas iš seniausių Lietuvos arba Livonijos vardo variantų, įterptų vysk. Kristijono), ir per didelius vandenis pasiekęs plačią šalį, kuri neturėjusi vardo ir buvusi apytuštė. Divonis su nieku negalėjęs susikalbėti, tik iš Sarmatijos atvykę keli vendai jam padėję. Divonis likęs toje šalyje ir miręs Plocke¹¹⁹, t.y. apytikriai estijų krašte (toliausiai jo pasiekta žemė "už didelių vandenių" greičiausiai buvo Suomija, o gal Skandinavija - R.M.). Divonis prieš mirtį 110 metais parašęs apie tai knygą rusiškai graikiškais raidėmis¹²⁰.

Iš karto galime pasakyti, kad čia painiojami du dalykai. Minėta knyga, parašyta rusiškais raidėmis, galėjo atsirasti ne anksčiau kaip VIII-X a., bet taip pat iš karto matyti, kad ji buvusi perrašyta iš senesnių raštų, kuriuos ir galėjo būti palikęs Divonis. Atvykęs iš tokios civilizuotos šalies kaip Bitinija, jis tikrai galėjo būti laikomas dievų pranašu, apie tai liudija jo vardas, galbūt suteiktas vietinių gyventojų. Akivaizdu, kad tekstas buvo perrašinėjamas ir iš kraštų pavadinimų. Apie alanų kraštą rašoma, jog jis dabar vadinasi Leiflandu. Pastarasis vardas negalėjo būti labai senas, nes kaip rodo Vaidenučio legenda, alanai turėjo gyventi su estijais iki V-VII a. ir tik po to galėjo atsirasti Leiflandto bendrinis pavadinimas. Venėdų vardas gali siekti legendinius Divonio laikus, o Komanijos (polovcų-kipčakų žemė) ir ypač Tartarijas, pavadinimai įrašyti gerokai vėliau - tik XIII a. Grįždamas iš Skandinavijos arba Suomijos, Divonis, matyt, pasiliko Prūsijoje ir mirė Plocke (dabar Lenkija, kiek piečiau Prūsijos).

Jeigu prūsų vardas kilo iš Mažosios Azijos, Bitinijos valdovo Prūsijo, tai kaip tada paaiškinti šio vardo vėlesnį virtimą į Borus (II-X a.) ir vėl atgal į Prūsiją (X-XIII a.)? Tai viena iš daugelio mįslių. Borusų vardą (ne prūsų) Č.Gedgaudas aptinka jau II a.: Romos konsulas Valerijus Flakas (Flacco) turėjęs mūšį su prūsais (Borus) 195 m. prie Litano miško¹²¹. Panašiai skamba ir senasis Dniepro pavadinimas: Boristenes.

II a. į šiaurę nuo Ripėjų kalnų, gerokai šiauriau už galindus ir sudinus, Ptolomėjus pažymi boruskus¹²², kuriuos beveik neabejodami galime laikyti prūsų protėviais! Tą patį sako ir T.Narbutas, remdamasis Kocebiu (Kotzebue)¹²³. Nežinomas tų borusų santykis su brukteriais - boruktuariais.

K.Tacitas (I a.) rašo, kad greta tenkterų (netoli dabartinės Olandijos - vertėjos paaišk.) kadaise gyveno brukterai, kurie visi, kaip atsikėlėliai, buvę išžudyti aplinkinių genčių - 60 000 vyrų krito. Tacito laikais ten jau gyvonę chamavai ir angrivarijai¹²⁴.

Anglosaksų autorius Beda, rašęs 700 m., tarp numatytų aplankyti tautų fryzų (Frasones) rugių (Rugini), danų, hunų, senųjų saksų (Antigui Sahones) dar mini boruktuarijus¹²⁵.

Dabar sunku pasakyti ar tie brukterai, boruktuariai ir borusai yra ta pati gentis, ar atskiros vienos genčių grupės šakos. Šiaip ar taip, jie, matyt, yra gimingi. Netiesiogiai apie VI-VIII a. Prūsiją (Borusiją) kalba Erazmas Stela, aprašydamas Vaidevučio legendą¹²⁶.

Ir tik dabar seks prūsų (Bruzi) vardo paminėjimas IX a., kuris iki šiol laikomas pirmuoju. Tai nežinomo vardo bavarų geografo darbas "Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii"¹²⁷. IX a. Miuncheno kodekse yra sąrašas "Nomina diversarum provinciarum et urbium", kuriame yra vardai Bruteri ir Prezzun¹²⁸. M.Aleksaitė (Gimbutienė) juos sieja su prūsais, sakydama, kad raidės "b" ir "p" viduramžiais dažnai būdavo neskiriamos¹²⁹.

965 m. Ispanijos žydas Ibrahimas ibn Jokūbas rašo, kad prūsų (brusų) sodybos yra prie jūros¹³⁰. XI a. prūsus (jau su "p") Pruzi mini Adomas Bremenietis ir Helmoldas¹³¹. Einamųjų laikų kronika (Povestj vremennyh let) skelbia: "liachovie že prusy čudj prisiediat k moriu variažskomj"¹³². Po to jau jie minimi dažnai, kartais pruteni vardu. Iš viso Strijkovskis chronologiškai pateikia tokius prūsų vardus: Bructreri, Bruteni, Pruteni, Borusy, Porusy, Prusy¹³³ (kaip matome jis brukterius nedvejodamas priskiria prie prūsų).

S.Daukantas prūsus kildina iš Parusių, nuo "didžiai garsios žinyčios" (t.y. Rusnės) arba nuo Baltijos jūros, kuri buvusi vadinta rusų jūra¹³⁴. T.Narbutas, remdamasis J.Foigtu (Voigt), Prūsiją kildina iš Parusijos (Porusios) "prie Rusijos"¹³⁵ ir t.t. A.Vanagas sumini visą eilę naujausių prūsų vardo kilmės teorijų: iš indų purusa-h "žmogus, vyras" (J.Otrembskis), liet. prausti (M.Rudnickis), liet. prusti - išprusti (O.Trubačiovas, S.Karaliūnas) iš vandenvardžio (V.Mažiulis)¹³⁶ ir kt. Reikia sutikti su A.Vanagu, kad kol kas "prūso" kilmės klausimas lieka neišspręstas¹³⁷.

Dabar pabandykime išsiaiškinti, kokioje teritorijoje įvairiais laikais prūsai gyveno. Jeigu tikrai gentys, vadintos prūsais, išsikėlė iš Mažosios Azijos, tai tiksliai jų "maršruto" nustatyti neįmanoma. Tą patį galime pasakyti ir apie brukterus-boruktuarijus, kuriuos Tacitas randa net vakarų Vokietijoje.

Kaip ir Lietuvos vardas pirmiau sutinkamas į pietus nuo dabartinės Lietuvos, taip ir prūsų etnonimas apie X a. ir vėliau turėjo žymėti gyventojus arčiau Vyslos. Dar ankstyvaisiais kryžiuočių laikais (XIII a. pr. Kr.) prie Prūsijos termino, atrodo, nepriklausė Nadruva ir Skalvija, esančios prie dabartinės Lietuvos sienos, nors kryžiuočiai į prūsų terminą dažnai įtraukdavo ir Lietuvą. Skalvijos ir Nadruvos vietovardžiai Pruseliai (netoli Tilžės), Prūsiškiai (netoli Gumbinės), Prūskiemiai (buv. Želvų aps.), Prušilai (Nemirskiemo aps.) sako, kad čia prūsai buvo ateiviai¹³⁸.

Koks painus yra Prūsijos teritorijos klausimas rodo ir tai, kad padavime apie Bruteni (Pruteni) ir Vaidevutį Lietuva laikoma Prūsijos dalimi¹³⁹.

Apie ryškų etninį grynumą kalbėti netenka (turbūt tai tinka visoms tautoms). Žinome, kad IX a., kaip aprašo Galas, daug žmonių iš saksonijos, bėgdami nuo krikšto, atplaukė į Prūsų žemę. Tai įvykę Karolio Didžiojo viešpatavimo laikais. J.Lelevelis spėja, kad tie žmonės buvo ne saksai, bet prūsų giminaičių herulų, po kovų su romėnais pasitraukusių į šiaurę palikuonys¹⁴⁰. Be to, didelė dalis prūsų, matyt, buvo išsikėlusi į Lietuvą,

Latviją, Baltarusiją ir Novgorodo sritį. Tai galėjo įvykti dar prieš atsikeliant į Baltijos kraštus kryžiuočiams, pavyzdžiui, bėgant nuo niokojančių lenkų žygių arba vykstant vidiniams kovoms. J. Antonievičius yra suradęs daug prūsų vietovardžių visuose minėtuose kraštuose, o prie Šelon upės, tarp Novgorodo ir Pskovo, surado net 5 tokius vietovardžius. J. Antonievičius speja, kad tie atsikėlėliai prūsai davė pavadinimą ir "Prūsų gatvei" Novgorode, kuri paminėta jau XII-XIII a. riboje, t. y. prieš kryžiuočius¹⁴¹.

Daug prūsų buvo atbėgę į Lietuvą, gelbėdamiesi nuo kryžiuočių. Dusburgas rašo, kad po didžiojo prūsų sukilimo (1260-74 m.) dalis Pogežanijos gyvenotojų pabėgo į Lietuvą ir buvo įkurdinti Gardine¹⁴². Pūsų metraščiai skelbia, kad Traidenis dalį atbėgusių prūsų apgyvendino Gardine ir Slonime. Tuo tarpu Vladimiras su savo broliais pasiuntė kariuomenę į Slonimą, kurį užėmė, dėl to, kad šioje žemėje niekas neapsigyventų¹⁴³. 1277 m., kai vyko mūšis dėl Gardino, anot Ipatijaus metraščio, prūsai subėgo į Gardino pilį ir sulpė į aukštą bokštą aršiai gynėsi išžudydami daug priešų¹⁴⁴. Apie 1284 m., kai ordinas dovanoję pabėgėliams senas kaltes, daugelis jų sugrįžo į senąsias sodybas¹⁴⁵.

Kaip matome, įvykiai daugelį prūsų privertė bėgti, bet buvo ir atvirkščiai. 1352 m. "sōduvis Luprechtas, sōnus Gedeto... tōkstantį sōduvių nuvedė gyventi į Žemiją"¹⁴⁶ (Sambiją), tuo metu priklausiusią kryžiuočiams. Jis ten labai stonai laikėsi, nes dar 1584 m. randame Sambijoje žemę Suda¹⁴⁷.

Suminėjome tik keletą prūsų migracijų. Bė abejoję jų buvo kur kas daugiau. Toliau panagrinėsime prūsų genčių vardus ir pabandysim nustatyti jų kilmę. Apie bartus (barčius), galindus, sambius ir varmius pakalbėsime atskirai, nes šių genčių vardai yra senos kilmės ir juos galima išskirti į atskirus gentinius vienetus. Tuo tarpu Natangija, Nadruva, Liubava ir Graude (taip pat kitose Nemuno pusėje, jau Žemaitijoje, Pagraude) yra mažiau žinomos žemės, gavusios vardus jau beveik istoriniais laikais.

Noretęsi iškeiti hipotezę, kad Natangijos ir Nadruvos vardai yra labai nesudėtingi, reškiantys "ant Angės upės" ir "ant Drojos upės". Apie Drojos upę kaip tik turėjo būti Nadruvos žemės centras (Rytinė Nadruva dar tada priklausė kryžiuočių nepavergtiems sōduviams - H. Samboros nuomone). Kiek sudėtingiau nustatyti, ar galima Angės upę tapatinti su Angerape (Ungurape). Tarp Natangijos ir Angarapės žemių kryžiuočių laikais buvo įsiterpę barčiai. Žinoma, genčių teritorija galėjo ir keistis arba galbūt Angės vardu buvo vadinama kita upė. Su tuo vardu, kaip matysime, galėjo sietis angrivarijų genties pavadinimas: varrijai prie Angės upės.

Liubavos žemė buvo netoli Lenkijos sienos. Šis etnonimas gali sietis su šaknimi lab- ("geras", "labas"). Sambijoje yra žinomi du tokie vietovardžiai: Labguva (Labogcva) ir Labute (Labota). Taip pat etnonimas Liubava gali turėti ryšį su kunigaikščių vardais Liubartas, Liugaila ir kt.

Sasnavos žemės vardą K. Boga kildino iš prūsų sasnis "kiškis"¹⁴⁸. Lygiai taip pat galima spėti šį vardą kilus nuo saksų (Saksnava), išbernių iš Saksonijos.

Viena iš žymiausių prūsų genčių buvo bartai. Iki šiol neteko girdėti bandymų šį vardą susieti su antikos laikais minimomis gentimis. Paanaižavus genčių migracijos kelius, peršasi išvada, kad langobardai, dalyvavę nukariaujant Romos imperiją, buvo tų pačių Prūsijos bartų giminaičiai. Langobardai greičiausiai reiškia "lankos bartai" kaip priešingybė miškuose gyvenusiems estijams giruliams (geruliams). Ir Palanga, matyt, reiškia "palanka, palankė", lygiai taip kaip ir Lenkija - "lankų kraštas". Todėl tenka suabejoti iki šiol priimta langobardų vardo etimologija iš longobardų ("līgabarzdžių").

Nors praeityje su Prūsijos bartais ryšių ir nebuvo ieškota, bet langobardų kilimu iš šiaurės Europos ir anksčiau neabejota. M. Bielskis mano, kad jie į Romos imperiją atsikraustė iš Skandinavijos¹⁴⁹. Tacitas (i a.) juos jau "apgyvendina" prie Elbės¹⁵⁰.

Tam, kad patvirtintume hipotezę apie bartų ir langobardų giminybę, panaudosisime garsiuose anglosaksų epuose Beovulle¹⁵¹ ir Widsith¹⁵² minimus heathobardus, kur pirmoje dalyje heathai greičiausiai sietini su Tacito minimais chatais, gyvenusiais kalvotoje hercinijos girioje¹⁵³ arba su plačiai Beovulle minimais geatais. Tiek chatai, tiek geatai, matyt, yra giminingos kilmės su getais chetais, kilusiais iš garsiųjų heitų. Jeigu heathobardus laikysime "Getijos bardais", tai aišku, kad čia nėra jokios sąsajos su žodžiu "barzda" (vok. bard). Barzdos sąvoka tiktu tik tuo atveju, jeigu langobardai būtų vienintelis pavadinimas ("getų barzda" jau būtų nesąmonė).

Rišamoji grandis mums rugiai iš Riugeno salos, kurių religija prieš krikštą turėjo daug bendrų bruožų su estijais. Vilniaus Universiteto Lelevelio fonde yra Gasparo knyga apie Germaniją, kurioje sakoma: "historici et opidi Archyvum referunt, quando a Langobardis Rugiensem insulam occupantibus, loco negociationi peroportuno, ad Baithicum mare aedificatum Barthiensi seu Wolgastiensi Duci parwt"¹⁵⁴, t. y. langobardai užėmė Riugeno salą. 1159 m. Riugeno saloje dar buvo provincija barco (Barth)¹⁵⁵, bent jau tokias žinias pateikia Osienglovskis.

Nustatę langobardų ir Prūsijos bartų gimingumo galimybę, persiėkime į kitą Europos kraštą - Volgos pakrantes. Nuostabą kelia čia VIII a. gyvenusios tautos vardas: burtas. Šią šalį kartu su pečenegais, ugrais, guzais ir Volgos bulgarais, valdė chazarai¹⁵⁶. Prie Volgos gyvenusią tautą burtas mini arabas Ibn Rustas IX a.¹⁵⁷ Burtai greitai neišnyko. 1380 m. jie dar kariavo prieš rusus kartu su totonais¹⁵⁸. J. Lelevelis, dešifruodamas arabų keliautojo Idrisi apie 1154 m. sudarytą Europos žemėlapi, kraštą prie Volgos žemiau Bulgaro miesto vadina Bartas¹⁵⁹. Sunku patikėti, kad J. Lelevelis, versdamas iš arabų kalbos, vietoj u būtų įrašęs a, nors arabų kalboje balsės gali būti įvairiai skaitomos. Išskyrus galbūt -as ir priešaisiu

tapatumą, kitos medžiagos, kuri sietų Volgos burtus su prūsų bartais, neturime. Tačiau kaip matėme, dažniausiai tokie sutapimai būna neatsitiktiniai.

Kitas etnonimas, kurio ryšį su bartais mums reikia išsiaiškinti, yra partai. Mūsų eros pradžioje Pomponijus Mela rašė, kad Sarmatijos pakraštyje tarp Vyslos ir Istro (Dunojaus, o gal ir Prūsijos Istro, įtekančio į Prieglių prie įsručio?) gyveno partai: "gens... Parthicae"¹⁶⁰. 815 m. tuos partus mes vėl sutinkame karaliaus Leško valdžioje, minimus greta getų: "...nam et Gethis et Parthis ac Transporthanis regionibus imperavit" (Narbutas cituoja Kadlubeką)¹⁶¹. Kitoj vietoj Narbutas perteikia Gunterio Ligurino žinias, kad lenkų valdžioje 1156-1157 m. kariavo pamarėnai (Pomericos), prūsai (Bruscos), partai (Parthos), taip pat rusai (Ruthenos) ir trakai (Traces)¹⁶². Iš to galime susidaryti vaizdą, kad partai ir buvo prūsų bartai, o transporantai, esantys "už bartų", galėjo būti ir lietuviai dabartinėje Lietuvos teritorijoje. Savo giliomis šaknimis bartų partų vardas galėjo būti kilęs iš partų, gyvenusių Persijoje m. e. pradžioje, tiksliau iš kažkokių bendrų su partais protėvių. Kai kurių autorių partų tapatinimas su polovcais valvais gali liudyti teritorinius polovcų ryšius su Volgos bartais (bartais).

Dėl bartų vardo atsiradimo yra įvairių nuomonių. T. Narbutas spėja, kad žodis bartai kilo iš ginkluotų šaulių, vadintų bortikais. Ir vėlesniais laikais antieristai Lietuvoje buvo vadinami šiuo vardu¹⁶³. Kai kas spėja, kad bartininkai (Dzokijoje taip vadinami bitininkai) ir bartai yra vienos kilmės.

Yra dar viena galimybė susieti bartų genties vardą su žodžiu burti (prisiminkime minėtus burtus prie Volgos) arba barti. Iš burtų, stebuklių ir pan. sąvokų yra kilusių genčių vardų, pavyzdžiui, estus rusai vadino čiodais, t. y. stebukladariais, stebuklingais. Panašiai rašo S. Daukantas apie lybius: "žemaičiai vadino tuos kurius (t. y. kuršius - R.M.) lybiečiais, kaipo garsius žavėtininkus"¹⁶⁴. Vakarų Latvijoje yra didelis Burtnieku (t. y. burtininkų) ežeras. Balsių a ir u neatitikimas čia nėra labai svarbus, nes senaisiais laikais įvairios gentys naudodavo tuose pačiuose žodžiuose skirtingas balses. Čia galima pailiustruoti tik vieną pavyzdį iš daugelio. Jogaila kronikose buvo vadinamas Jogėla, Jogalu, Jogilu, Jogaila ir t. t.

Tačiau greičiausiai šie bartų genties vardo kilmės aiškinimai nėra teisingi - tikrąją bartų vardo prasmę slepia tūkstantmečiai. Jau vien partų ir bartų giminytė, jeigu ji pasitvirtintų, atmestų visas čia mūsų pateiktas etimologijas.

Baigiant apie bartus turime pridurti, kad, kaip matėme, jie buvo daug daugiau išplitę, negu apie tai rašo kryžiuočių kronininko Dusburgo raštuose, kada pastarieji užėmė nedidelę teritoriją į pietus nuo Priegliaus, tarp Alnos upės ir Ungurupės. Tai liudija spėjamų bartų kilmės vietovardžių paplitimas¹⁶⁵: Bartuva (upė Žemaitijoje), Barteliai (Lazdijų raj.), Barčiai (Varėnos, Lazdijų, Trakų raj.), Bardiškiai (Pakruojo raj.), Bartaičiai

(Kaišiadorių raj.), Bėrčiūnai (Panevėžio raj.), Berte (prie Dotnuvos 1372 m.) ir t. t. Net tolimoj Galijoj Bordo miestas, Romos laikais vadinęsis Burdigala, gali būti susijęs su bartais arba Langobardais.

Galindai

Šiuo metu Lietuvoje įsivyravo nuomonė, kad galindai ir sūdruviai yra vienintelės baltų gentys, kurios buvo paminėtos antikos laikais. Iš tikrųjų nors jos ir nėra vienintelės, be jokios abejonės paminėtos aiškiai.

Suteiksime žodį Ptolomėjui: "Iš mažesnių tautų Sarmatijoje gyvena: prie Vyslos upės už venetų - gitonai, taip pat finai, taip pat sulonai... [rytus nuo paminėtųjų, už venetų yra galindai ir sudinai ir stavanai ligi alanų, už jų igilionai..."¹⁶⁶ Taigi Ptolomėjaus laikais (II a.) galindai gyveno toje pačioje vietoje, kur juos pažymėjo kronininkas Dusburgas (XIII a.).

Bet ar tik Ptolomėjus žinojo apie galindus antikos laikais. Daugelis istorikų nutyli faktą, kad galindai 253 m. kartu su venedais, vandalais ir finais kariavo prieš Romos imperiją. Imperatorius Voluzianas, juos nugalėjęs, pasivadinęs "...Imperator Cesari Vandalico, Finnico, Galendico, Vendenico Volusiano Augusto" (Voigt, I c. I, 104)¹⁶⁷. P. Klimas rašo, kad taip buvę užrašyta ant Romos pinigų, o T. Narbutas - ant medalių (Vaillant, Numismat. Imper. Roman., t. II, p. 337)¹⁶⁸. Argi sunku būtų mūsų numizmatams šį faktą patikrinti? Be šių galindų, Jordano (V-VI a.) minimus gottescytha daugelis mokslininkų sieja su galindais¹⁶⁹.

Daug buvo rašyta apie pavardes, primenančias galindų vardą, iki šiol užtinkamas Ispanijoje ir Lotynų Amerikoje¹⁷⁰. Prie jų reikėtų priskirti ir IX a. tarp vesgotų įpėdinių pasirodžiusį vardą Galindo¹⁷¹. Spėjimas, kad šios pavardės yra paliktos galindų protėvių, išėjusių į Romos imperiją kartu su vandalais, gotais ir kt. gentimis, be abejonės yra teisingas. Apie tokį baltų genčių išvykimą į pietus liudija daugybė apie IV a. apleistų baltų piliakalnių¹⁷². Dar IX a. bavarų geografo minimi Golensizi taip pat kalba apie piečian nuo prūsų teritorijos gyvenusius galindus¹⁷³.

Nebenagrindėme galindų šakos prie Maskvos - prie Porotvos upės¹⁷⁴ ir daugybės rusų, lenkų, kryžiuočių žygių aprašymų į Prūsijos Galindijų - tai jau plačiai aprašyta. Čia norisi paieškoti naujesnių hipotezių.

V. N. Toporovas dar vis mini seną T. Narbuto¹⁷⁵ teoriją, kad prūsų ir Pamaskvio galindų vardai, kaip ir Žiemgala, yra kilę nuo "baltų žemių galo"¹⁷⁶ arba nuo gal- "peikių, plikų vietų"¹⁷⁷. Naują teoriją apie galindų vardo kilmę iš gilių ežerų Gieliondz (Gielądz) ir Gallinden, esančių pačiam buvusios prūsų Galindijos centre, iškelia J. Nalepa¹⁷⁸. Pastaroji teorija

vargu ar gali būti priimta vien todėl, kad galindų vardas yra labai senas ir paplitęs didelėje Europos dalyje. Savo šaknimis jie turėtų būti kilę labiau iš pietų - arčiau senųjų civilizacijos lopščių.

T. Narbutas teisingai pastebėjo, kad negalima visiškai atsieti galindų nuo gelonų ir igilonų, minimų antikos šaltiniuose¹⁷⁹, o gelonus savo ruožtu Herodotas kildina iš graikų, t. y. helėnų (!), nutautėjusių tarp barbarų¹⁸⁰. Helėnų vardo kilmė reikėtų sieti su saule "helios" ir galia¹⁸¹. Galindų ryšis su gelonais ir helėnais, matyt, siekia indoeuropiečių kraustymosi laikus - III tūkst. pr. Kr. pabaigą (virvelinės keramikos išplitimas). Iš tų laikų bus išlikusios mūsų žodžių bendros galūnės su graikais: -us, -is, -as (graikų -os). Tuo tarpu gelonai nuo helėnų galėjo atsikilti tik keletą šimtmečių prieš Herodotą, t. y. I tūkst. pr. Kr. I pusej (atrodo, kad viena iš tų gelonų helėnų šakų pasiekė Azerbaidžaną ir žemėlapiuose gelų vardu žymimi į šiaurę nuo senųjų Rytų Užkaukazės gyventojų, ugnies garbintojų albanų).

Su gelonais mus sieja legenda apie lietuvių kilmą iš pusdievio Gelono, kurio motina Igiona buvusi vaidilutė, o tėvas - senovės lietuvių dievas. Ši legenda buvo surasta paslaptینگame Raudonės rankraštyje, surašytame 1488 ar 1489 m.¹⁸²

Pačiais seniausiais indoeuropiečių bendro gyvenimo laikais su galindais ir gelonais turėjo gyventi ir galų protėviai. Su žodžiu Galija dabar mums siaurai asocijuojasi Romos laikais Julijaus Cezario nukariautieji dabartinės Prancūzijos teritorijoje gyvenę galai. Pasirausę senuose raštuose pamatysime, kad buvo ne visai taip.

Diodoras Sicilietis prieš pat m. e. pradžią rašė, kad priešais Skitiją netoli Galijos yra sala vardu Bazilija, kurioje renkamas gintaras¹⁸³. Kaip tai suprasti? Ar tai geografinė klaida? Juk yra beveik aiškiai įrodyta, kad Bazilija tai Sambija. Skitijos paminėjimas patvirtina šią mintį. Jeigu Bazilija būtų Jutlandijos pusiasalyje, kaip kai kas galvoja, tai kaip galėjo Sicilietis ją surišti su skitais? O gal čia Galija siejama su Galindija, arba Sambijos pavadinimas "Glezarija" ir gintaro "glæsum" kilo nuo galindų?

Elijas Šedijus Diodoro raštuose (lib. V) randa galus, patalpintus ir prie Hercinijos kalnų¹⁸⁴, t. y. į šiaurę nuo Dunojaus. Spėjame, kad čia Diodoras juos užtiko besikraustančius iš šiaurės vakarų Europos į pietryčius, kaip tai vaizdžiai aprašo H. Štolis:

"...Tuo metu, kai Graikijoje vyko pragaištingasis Peloponeso karas... galų gentys, iki tol beveik nežinomos, išsikraustė iš savo būstų tolimiausiuose Okanotuose šiaurvakariuose, kaip skėriai užplūdo ir nusiaubė Italiją ligi Taranto, nukariavo ir apiplėšė Romą. Po to jie pasuko atgal: vieni sugrįžo į Galiją, kiti patraukė į Iliriją ir Panoniją ir ten įsikūrė... paskui įsiveržė į Makedoniją, sunaikino Ptolomėjo Kerauno kariuomenę ir nudobė jį patį. Viena jų gauja, Breno vedama, pasiekė net Delfus... dešimtys tūkstančių kitų brovėsi į Trakiją ir grasino Bizantijai...133, olimpiados ketvirtaisiais metais... jiems leido kurtis Halio pakrantėse. Šie žmonės, garsėjantys kaip galvažudžiai ir plėšikai, ...mielai samdomi į

kareivius, nes puola be atodairos, nebijo mirties ir niekada nesigaili priešų... netrukus (jie) įsitvirtina Mažosioj Azijoje, ir jau po poros dašimtmečių visos tautos, net ir didieji, galingieji Sirijos karaliai, neprieštaraudamos moka jiems duoklę vien už tai, kad nebūtų puldinėjamos ir plėšiamos"¹⁸⁵. Čia pacitavome šį vaizdingą aprašymą todėl, kad galėtume geriau suprasti tautų kraustymąsi pr. Kr. Po šio galų antplūdžio tarp Bitinijos ir Kapadokijos susidarė Galatijos žemė.

Pomponijus Mela Mažosioj Azijoje tarp genčių vardų mini galogrekus (galogreci)¹⁸⁶. Tai greičiausiai buvo tie patys galai, susimaišę su graikais.

Mūsų eros pradžioje galai ir kitos jiems giminingos tautos žinomų keltų, helėtų vardais. Žodis keltai greičiausiai tik galų vardo variantas, nes Transalpinė (už Alpių kalnų) Galija vienu metu graikiškai vadinosi Keltike, o vėliau jau Galatija¹⁸⁷ (čia k pakeičia garsą g).

Sambiai

Kalbėdami apie baltus nustatėme, kad Sambijos sala antikos laikais vadinosi Abaius arba Bazilija. Turbūt paklausite, kodėl čia Sambiją vadiname sala - juk tai pusiasalis. Pasirodo, antikos autoriai neklydo: Sambija yra Priegliaus žiočių sala. Prieglius ją riboja iš pietų, o jo atžaka Deimė atskiria nuo žemyno iš rytų.

Ko gero nereikia abejoti, kad šią salą Pilinijus vyresnysis vadino Glezarija (Glaesaria). Jis sako, kad gintaras randamas šiaurės jūroje ir germanai jį vadina glæsum. Todėl jo tėvynainiai, dalyvavę Cezario Germaniko jūros žygiuose, vieną iš gintaringų salų ir praminę Glezarija¹⁸⁸ (kaip rašėme, šios Glezarijos ryšis su galindais arba galais kol kas nėra aiškus). Galėtų tai būti ir viena iš Jutlandijos salų, kurioje taip pat randame gintaro. Bet dar XVI a. žemėlapiuose Sambija vadinama Glesaria¹⁸⁹ ir be to Diodoras Sicilietis nebūtų jos patalpinęs prie Skitijos. Taip pat ir skandinavai panašiai Rytinį Baltijos kraštą vadino: Glasisvellir, Glaesisvellir. Mitologinė tradicija sako, kad šiame krašte žmonės nemirdavę - tai buvę "nemirusiųjų laukas", "gyvenančių vyrų šalis"¹⁹⁰. Ji užėmusi didelę teritoriją į pietus nuo Biarmijos (Permės, t. y. ugrusuomių plačiąja prasme). Remdamasis A. Nikitinu, (str. "Biarmija ir Senoji Rusija", Voprosy istorii, 1976 m. liepos mėn.) B. Genzelis Glezisevliro kraštą tapatina su Kuršių valstybe Kuronija¹⁹¹. Taigi ši sąvoka galėjo apimti ir didelę pajūrio dalį, nuo Sambijos iki Kuršo.

Pats Sambijos pavadinimas pasirodo tik VIII-IX a. Netiesiogiai šiaurės kronikose užsiminta, kad VIII a. pabaigoje danų karalius jau buvo nukariavęs

Sambija¹⁹², o 815 m. karalius Leško Sambija dovanoja savo žmonai: "...donationis vero propter nuptias a viro Sambiensis condonata est provincia" (Kadlubek, lib. I, ep. 16)¹⁹³. Saksonas Gramatikas (XII a.) rašė apie danų karalių Haroldo Mėlynadančio (935-985 m.) ir Kanuto (1047-1086 m.) išpuolius į Sambijos pusiasalį¹⁹⁴. Jis taip pat praneša apie Haquina, Danijos karaliaus sūnų, kuris X a. nugalėjęs Sambiją, vyrus išžudęs, o moteris privertęs eiti už nugalėtojų¹⁹⁵. Adomas Bremenietis 1072-76 m. savo veikalio "Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum" 4-je knygoje kalbėjo apie "sembus arba prūsus" ("Sambi vel Pruzzi")¹⁹⁶. Nuo to laiko sambių vardas dažnai pradėtas minėti įvairiuose šaltiniuose.

Kaip ir kitų estijų genčių vardai, Sambija turi atitikmenų įvairiose Europos vietose. Tik šį kartą atitikmenys nebūtinai reiškia senojo Sembijos vardo perkėlimą iš vienos žemės į kitą.

Neaiškūs yra svebų atšakos semnonų, priskiriamų germanams, ryšis su sambiais. K.Tacitas (I a.) rašė, kad jie gyveno tarp Elbės ir Oderio¹⁹⁷. S.Daukantas semnonus tapatina su žemaičiais¹⁹⁸. Rašydamas apie keliberų galų žynius druidus, E.Šėdijus daug kalba apie kažkokius Samothe, Semnothei¹⁹⁹, kurių pavadinimas panašiai skamba į sambius arba semnonus.

Antikos pasaulyje sutinkame šiuos panašius vardus: Samos (sala Egėjos jūroje), Samosata²⁰⁰ (miestas Sirijoje), Samotrakija (Trakijos dalis²⁰¹ ir sala Egėjos jūroje²⁰²). Pagal savo stuktūrą pavadinimas Samotrakija (Samo + Trakija) yra panašus į lotynišką Žemaitijos pavadinimą, naudotą kryžiuočių laikais: Samogitija (Samo + Gitija, kitaip Getija, Gitonija) ir Semegalija (Seme + Galija?). Jeigu Samos sala ir Samosata gali ir neturėti ryšio su Sambija, tai Samotrakija, Samogitija ir Semegalija tokį ryšį turi be abejonės.

Įdomu, kad Romos provincijų sąrašė I a. Italijoje pažymėta Semigalija (Semigallias). Prieš tai minėtos galų, germanų ir britanų provincijos²⁰³. Taigi šis vardas galėjo ir atsitiktinai įsipainioti tarp Italijos viduje esančių provincijų arba "m" čia per klaidą įrašyta vietoj "n", nes yra leidėjo pataisymas, kad vietoj Semigallias reikia skaityti Senogallias²⁰⁴.

T.Narbutas Semigalijos vadą kildina iš žemės + galas (koniec). Su pirmos dalies aiškinimu turbūt galima sutikti. Šią hipotezę patvirtina ir kryžiuočių karo kelių aprašymas, kur sakoma: "nuo Antė upės 5 mylios iki Semegallen krašto", o kitoj vietoj tam pačiam puslapyje rašoma Szemgalien²⁰⁵.

J.Basanavičius Semigalijos ir Sambijos žodžius sieja su "žeme" ir priduria lietuviškas pavardes: Samušis, Samulis, Samilus ir kt.²⁰⁶ J.Pakarklis visur vietoj Sambija tiesiog rašo Žemija. Ir V.Toporovas pastebėjo, kad prūsiškam Elbingo žodynėlyje dirva, laukas, arimas (Ackər) žymimas žodžiu samye²⁰⁷. Ir mes pritarime, kad Sambijos pavadinimas yra kilęs iš žodžio "žemė" (garsas b čia matyt įsiterpė dėl skandinavų įtakos). Naujausių tyrimų duomenimis pirmoji žodžio Semigalija dalis reiškia ne žemė, bet žemas (žemiau esantis).

Panašiai kaip sambių vardas skamba ir Šiaurės Skandinavijoj gyve-

nančių, samių arba net suomių etnonimas. Čia matome, kad remiantis garsų panašumu galime lengvai suklysti, nors ir suomiai galėjo gauti savo vardą nuo žodžio žemė (semė) ir vadinti juo į šiaurę persikėlusius samius. Niekada nereikia bijoti iškelti hipotezių - jas vėliau mokslas turi arba pagrįsti arba atmesti.

Varmiai

Iš ryškesnių etnonimų Prūsijos teritorijoje, išskyrus skalvius, kurie priskirtini greičiau prie lietuvių žemaičių, mums liko varmiai. Ir šis pavadinimas neįsitinka nedideliame plotelyje, kur jį aptinka Dusburgas XIII a. Vėl suteiksime žodį Tacitui (I a.). "...gyvenančius už (langobarų) reudingus, avijonus, varinus, angljus, eudozus, svardonus ir nuitonus (vertėjos išnaša - tautelės, gyvenusios pietinėje Jutlandijos pusiasalio dalyje) apsaugo upės ir miškai... Jie visi bendrai garbina žemę Nertą"²⁰⁸. Taigi tie už langobarų gyvenę varinai ir bus varmių giminaičiai. Apie VII-VIII a. jie minimi anglosaksų poemoje "Widsith" vardu Wernas greta vandalių venedų (Wendlas) ir vikingų (Vikings)²⁰⁹.

Iš šių varinų varulių greičiausiai kilo ir Berlyno miesto vardas. Elias Šėdijus savo veikalio apie germanų dievus mini gentį Werlem, kurią jis nori tapatinti su geruliais ("Werlam seu Herulam")²¹⁰. "V" pavirto į "b" ir atsiradęs Berlynas (Verulynas). Dėl šių Šėdijaus iškeltų analogijų galima suabejoti.

Su variniais greičiausiai giminiavosi angrivarijai (galbūt "varijai nuo Angerapės, Angės upės"), apsigyvenę vietoj išžudytų brukterų (boruktarijų, t.y. boruktvarijų?). Čia galime prisiminti ir gentį vidivarijus, kurią kartu su estijų vardo variantu estvarijai (aestuarii)²¹² Jordanas VI a. patalpina Vysios žiotyse²¹¹, t.y. beveik Prūsijoje.

Be abeje ir skandinavų vikingų variagų vardas yra giminingas. Čia paminėsime ir jau kiek primityvoką T.Narbuto aiškinimą. Remdamasis Pretorium, variagų vardą jis kildina iš prūsų žodžio varejs (nuo liet. varyti). Dar Pretorijaus laikais duoklių rinkėjai taip tebesivadinę. Toliau T.Narbutas stebisi, kad ši žinia nuostabiai sutampa su Nestoro užuomina, kad variagai kailių duoklės rinkimą pavėdę krivičiams²¹³. T.Narbutas, remdamasis Gretters saga prieina prie išvados, kad variagai (Waeringen) gyveno Baltijos krašte - tik Ostrogardijoje, pajūryje tarp Nemuno ir Dauguvos²¹⁴. Jeigu šios Narbuto žinios tikslios, tai varmius su variagais galėtume tiesiog sutapatinti. Variagų ryšį su Lietuva patvirtina tokie pilių vardai, kaip Mindaugo Voruta, Vorpilio piliakalnis prie Sudargo, Vorussė ir kt.

Skalviai

Skalvių etnonimas užfiksuotas gana vėlai - apie XIII a. "Liber censuum Daniae" vardina: "Zambia, Scalwō, Lammato, Curlandia, Semigallia"²¹⁵. Dėl šio vardo išskyla kai kurie neaiškumai: greta Skalvijos daug kur rašoma Šalovė. Kuris iš šių pavadinimo variantų yra senesnis?

Lietuvoje yra daug vietovardžių, kilusių iš žodžių šaulys arba šaltas: Šiauliai, Šiaulėnai, Šaltuonos upės ir kt. Panašios kilmės galėjo būti ir Šalovė (Skalvija). T.Narbutas šį pavadinimą veda nuo "šalin", kaip toli nutolusį kraštą nuo kitų genčių²¹⁶. Dabar tokia etimologija skamba primityviai, bet sąvoka šalis "kraštas" gali būti verta dėmesio. 1293 m. Šalovės žemės centre, netoli Tilžės (arba tai pati Tilžė) buvo pastatyta Šalauenenburgo pilis²¹⁷. 1255 m. Olivos kronika žemutinius prūsus skirsto į Šalbini (Šalbini), Nadrowini ir Sudowini²¹⁸. Mindaugas savo tikram ar sufalsifikuotam rašte ordino broliams dovanoja Šalovės žemę²¹⁹.

O Skalvijos vardas daugiau sutinkamas skandinavų, danų dokumentuose. Jie ir galėjo pagal savo kalbos dėsnius įrašyti sk vietoj š. Jaunesniojoje Edoje yra minimas "karys konugas vardu Skelviras (Skalvyras?), o jo giminė vadinasi Skilvingais. Jie gyvenę Rytų šalyse"²²⁰. Vargu ar abejosime, kad ta rytų šalis ir buvo Skalvija.

Viskas būtų gerai, bet pačiam Skalvijos centre, tarp Tilžės ir Ragainės yra Paskalvių kaimas. Kaip jis galėjo būti taip pavadinamas, jeigu vietos kalboje nebūtų vartotas skalvių vardas? Be to skalvių vardas galėjo prigyti ir per skandinavus, jų valdymo metais. Nežiūrint į šiuos neaiškumus, mums reikėtų apsisiti prie Šalovės vardo, tiksliau jį nustatyti turėtų kalbininkai.

Sduviai

Kaip ir skalvius, taip ir sduvius labiau priskiriame prie lietuvių negu prie prūsų. Juos greta galindų mini K.Tacitas (I a.)²²¹. Pomponijaus Melos žemėlapyje sudėnai (Sudėni), matyt, netiksliai parodyti greta kvadų, į pietus nuo kurionų (kuršių) maždaug dabartinėje Rumunijos Transilvanijoje²²². Galbūt nuo tų sduvių arba jų giminaičių kilo Sudetų kalnų pavadinimas Čekijoje.

Minėtoje "Liber Censuum Daniae" Sduva vadinama Zudna. Maždaug tuo pačiu metu, 1255 m. Olivos kronika rašo Sudowin²²³. 1278 m. sduviai (Sudowici) puolė Lenkijos pilis Lubavą ir Chelmną²²⁴. Yra ir daugiau panašių paminėjimų.

Kai kurie istorikai sduvius artimai sieja su sudargais. S.Daukantas rašo, kad 377 m. scirai, sudargai ir heruliai iš Dakijos, vadovaujami Edukono, kariavo hunų pusėje, bet ties Florencija buvo romėnų sumušti²²⁵. Be abejo šie istorikai sieja Dakijos sudargus su Suvalkijos vietovardžiu Sudargas (prie Nemuno, pasienyje). Prie Stalupėnų XX a. pradžioje taip pat buvo kaimas Sudargai. Abu šie kaimai yra Sduvoji, taigi greičiausiai susiję su sduviais.

Pats Sduvos vardas, matyt, bus kilęs iš dabar necenzūrišku virtusio žodžio, seniau dar reiškusio purvą, neišdžiūstančią žemę. Sduva yra molingos vietos, tai iš to ir galėjo kilti šis žodis. Tokį vardą galėjo duoti ir toliau pažengusios gentys, norėdamos pabrėžti kitos genties nešvarumą arba netvarkingumą, atsilikimą. Šlapios žemės, Suvalkijos molynų versija atkristų, jeigu tie patys sduviai kažkada siekė Balkanus ir iš ten atsinešė pavadinimą.

Kuršiai

J.Basanavičius kuršių protėviais laiko Ptolomėjaus paminėtus Karasones ir Kareotai²²⁶. Reikia su juo sutikti. Tik dar pridursime, kad tie karsai ir kareotai bus kilę iš Mažosios Azijos pr. Kr. gyvenusių kanijų arba tai buvo vienos indoeuropiečių genties šakos, nukeliavusios į skirtingus kraštus (prisiminsime, kad Mažosioj Azijoje ir dabar tebėra Karso miestas).

Pomponijus Mela Kuriones, kaip rašėme, žymi į šiaurę nuo Sudėnų (vakariau Vyslos ištakų). Jų taip pat jokių būdu negalime atsieti nuo kuršių, tik Mela juos galėjo netiksliai pažymėti.

Vaidevučio legendoje (V-VII a.) kalbama apie Kurtorko (Curtorko) uostą Nemuno dėloje, vėliau pavadintą Rusne. Kurtorkas reiškia "Kuršių uostas"²²⁷, o gal "turgus"?

Pirmas mažiau legendinis kuršių paminėjimas yra Kurland: skandinavų Hervararsaga pasakoja, kad švedų karalius Ivaras 675 m. valdė Kurlandiją, Estiją ir kt. kraštus²²⁸. Vėliau šv. Ansgaro kronikoje švedų vyskupas Rimbertas, aprašydamas 854 m. įvykius, kuršius vadina Chori, Chorelani²²⁹. "Povestj vremennyh let" pusiaunakčio (šiaurės) kraštuose randa gentį kors²³⁰, o estijų žemių, priklausiusių danams, aprašymuose Kuršas vėl vadinamas Curliandia²³¹.

Taigi kronikose sutinkame du skirtingus kuršių pavadinimus: su raide š arba s (kuršis, kors) ir be jų (Kuronija, Kurlandija). Nors ir keista, bet abu variantus aptinkame jau pas Ptolomėjų, t.y. net II a.: Karsones ir Kareotai. Pirmasis iš jų visiškai atitinka kryžiuočių laikais vakarų Žemaitijoje buvusią kuršių žemę vardu Karšuva.

Iš ko kilo kuršių vardas? S. Daukantas pateikia net tris skirtingas etimologijas: nuo "finų kilties baltų gyventojų kuresarų"²³², nuo ugnies kDrenimo²³³ ir nuo Peruno (Perkūno) kūrėjo²³⁴. T. Narbutas aiškino, kad Kuršžemė galėjo būti kilusi nuo dievo Kurcho vardo, žinomo Prūsijoje²³⁵.

Kuršo vardo kilmę taip pat bandė išaiškinti daugelis kalbininkų. K. Būga jį veda iš ukr. kors "lydimas, plėšimas...", čekų krs "nuskurdęs, apkiautes medis" ir kt.²³⁶; J. Kazlauskas iš "kurti"²³⁷. J. Šliavas bando sujungti visas etimologijas: iš dievo Kurcho, K. Būgos "lydimas" ir žemaičių linaminio pabaigos čiučelos vardo "kuršio", pirminiu šaltiniu laikydamas pastarąją žemaičių čiučelą²³⁸.

Visos šios etimologijos įdomios, bet, jeigu sutiksime su J. Basanavičiaus teorija, kad pirminė forma buvo Karsones ir Kareotai, kurias dar rištume su Mažosios Azijos karijais (visur balsis a), tai teks viską spręsti iš naujo. Iš karto aišku, kad, persikėlus visu puse tūkstančio metų algal ir gerokai į pietus, iš mūsų dabartinių kalbų paaiškinti vardo kilmę ne taip lengva. Greičiau čia tikėtų tokie liet. k. žodžiai: "keršyti", "karštas" arba ir "karas". Tačiau tai tik paviršutiniški spėjolijimai, kuriuos turi patvirtinti gilesni tyrinėjimai. O balsių a pasikėtimu į o, u visai nereikia stebėtis, matant daugybę panašių balsių kaitos pavyzdžių, chetai (chatai) ir chitim - gotal gūdai ir kt. Su kokiomis nors archeologinėmis kultūromis karijus - kuršius susieti kol kas sunku, nes trūksta medžiagos.

Sėliai

Sėlių pradžia taip pat teks nukelti į antikos pasaulį. Tik čia vėl išryškėja kelios skirtingos kryptys: ar juos turime sieti su J. Basanavičiaus minimais Saloi (iš Ptolomėjaus?)²³⁹, ar su sulonais (taip pat minimais Ptolomėjaus), gyvenusiais netoli venetų, galindų ir sudinų, ir pažymėtis prie Vyslos²⁴⁰. Ptolomėjaus Kosmografijoje Sali yra greta kareotų²⁴¹ (tai, matyt, tų pačių Basanavičiaus Saloi variantas). Greičiausiai juos ir turėtume tapatinti su sėliais, nes ir vėlesniais laikais tarp kuršių ir sėlių įsiterpė tik žemgaliai.

Antrasis, sulonų variantas, yra kiek tolimesnis, bet irgi tos pačios kilmės. Prie Vyslos juos pažymėdamas Ptolomėjus galėjo suklysti. Sulonus galbūt reiktų patalpinti prie Sulos upės, kur juos 1136 m. mini Nikanorovo metraštinis, aprašydamas mūšius dėl Černigovo. Čia gyventojai prie Sulos vadinami pasulėnais (posulene)²⁴².

Nereikia ir aiškinti, kad pirmasis variantas gali būti siejamas su liet. sala, o antarsis - su sula.

Bet yra ir trečia galimybė. Tarp prūsų žemių Galindijos ir Sūduvos danų šaltiniai mini teritoriją Syllonis²⁴³, kurią lietuviškai galima skaityti ir

Zilionis, Šilonis, Žilonis (liet. k. ž ir š dažnai tariama vietoj kitų baltų kaibų s, z). Panašios yra mūsų pavardės Žilėnas ir Žilionis, vietovardžiai Šiliniškės, Šilėnai ir t.t. Visi jie sietini su žodžiu šilas. Tokiu atveju šie Šilionys gali reikšti šilų gyventojus, taip pat kaip ir plačiai žinomi geruliai (giruliai - estijų vardo variantas) atskiria juos nuo lankų gyventojų lenkų. Yra ir daugiau duomenų, kurie sėlius verčia tapatinti su šiliniais. Pavyzdžiui, tarp Novgorodo ir Pskovo yra penki prūsiški vietovardžiai: Prusskaja, Pruskovo, Prusskoje, Prusy ir kiti Prusy - visi išsidėstę prie Šelon upės. Vietovardžius J. Antonievičius sieja su baltų kolonizacija²⁴⁴. Šelon upės vardas, matyt, kilo nuo sėlių, šilionių.

Tarp istorikų daug problemų sukėlė Selencijos vardas, kurį X-XI a. Anonimas Galas dažnai kartoja greta prūsų ir pamarėnų. Jis sako, kad prie Pusiaunakčio jūros yra trys visiškai laukinės barbarų pagonių tautos: Selencija, Pamarys ir Prūsija²⁴⁵. J. Tiškevičius Selencija laiko vieną iš jotvingių atšakų²⁴⁶. Jį palaiko J. Bieniakas, kuris kryžiuočių ir danų minima žemę Silia, Syllonis (rusų šaltiniu Zlina) ir Narevo intaką Seliną tapatina su sėliais²⁴⁷. Įdomu, kad jis šiuos sėlius patalpina liutičių žemėje²⁴⁸, kurios variantas Leuticija yra labai artimas Lietuvos pavadinimui (plg. sėliai - selencija ir letai - Leuticija). Būčiau Selonijos Selencijos vardą pratęsti visai Aukštaitijai ir pamatysime, kad ji reiškia Sėliją, kuri eina nuo pat sėlių žemės prie Dauguvos iki jotvingių, t. y. apima didžiąją Aukštaitiją, o tiksliau ankstesnę Lietuvą. Dar XVI a. jotvingių žemėje užfiksuotas miestas Selionis²⁴⁹ galėjo žymėti šių sėlių pietinį kraštą.

Aišku, nereikia galvoti, kad Sėlija buvo tokia vientisa teritorija. Dauguvos sėlių pagrindą greičiausiai sudarė iš jotvingių "Selencijos" nuo krikšto pasitraukę žmonės. Užėmus Latviją kalavijuočiams, Dauguvos sėlių teritorijos didesnę dalį atkirto ordinas, panašiai kaip tai atsitiko su žemgaliais ir kuršiais. Patekę į ordino valdas, sėliai įsiliejo į besiformuojančią latvių tautą, o pietinė jų dalis - į Lietuvą.

Geruliai

Kas gi buvo tie romantizmo laikais plačiai išgarsinti lietuvių protėviai geruliai? S. Daukantas rašo, kad 259 m. romėnams kariaujant su persais, geruliai, vadovaujami Malabato, nuteriojo Graikiją iki Atėnų miesto, o kita gerulių dalis 366 m. buvusi romėnų sumušta prie Reino²⁵⁰. Persekiojami gotų jie pereję į Rytų Romos imperiją, o kita jų atšaka po mūšių su langobardais 490 m. grįžusi į Baltijos kraštą ir Redingotiją²⁵¹. Anot T. Narbuto, apie 494 m. prie Dunojaus jie paprašė kažkokios slavų genties, kad juos pralėistų į Tulę (Procop., de Bello Goth., Wolfgangus

Lazius, lib. 20, comment., Cluverius, Geograph., p. 140) ir patraukė į šiaurę²⁵². Vadinasi savo šalį Tule, geruliai tiesiog galėjo turėti galvoje "tolimą kraštą".

J. Basanavičius²⁵³ ir juo sekantis A.M. Račkus, labai taikliai pastebėjo, kad tie patys geruliai vadinosi Hirri Giriai, "kas reiškia girių gyventojai"²⁵⁴. A.M. Račkus cituoja Plinijų: "Nec minor opinione Eningia. Quidam haec habitari ad Vistulam a Sarmatis, Venedis, Sciris, Hiris, tradunt". A.M. Račkus teisingai rašo, kad Girulių kaimo vardas prie Klaipėdos yra tos pačios kilmės. Reiktų nuosekliau ištirti jo iškeltą hipotezę, kad vienas iš Ariogalos pavadinimų variantų - Heragala taip pat kilęs iš gerulių. Autorius čia pamini dar netoli Ariogalos esantį Girkalnio miestelį, Vadgirių bažnytkaimį ir šių apygardų pavardes: Girėnas, Girulis, Gerulis, Gerulaitis...²⁵⁵

Grįžtant prie Romos laikų, mums dar reikia panagrinėti ar galėjo geruliai migruoti iš estijų kraštų link Romos imperijos ir atgal. Visų pirma priminsime plačiai renesanso laikais paplitusią teoriją apie lietuvių kilmę iš romėnų. Dabar mėgstama iš panašių teorijų pasijuokti, visai nebandant giliau pažvelgti į šią problemą. Matyt, renesanso laikais lietuvių kilmė iš romėnų buvo tik išpūstas burbulas, remiantis liaudyje išlikusiomis legendomis apie lietuvių protėvių migracijas ties Romos imperijos sienomis ir pačioje imperijoje.

J. Jurginis pripažįsta, kad lietuvių kilmę iš romėnų skelbė jau J. Dluogošas, ir net P. Dusburgas užsiminė apie prūsų giminybę su romėnais²⁵⁶ (XIII-XIV a.). Su tokia migracija gali būti susijęs daugelio Lietuvos ir Prūsijos piliakalnių apieidimas II-IV a. (pavyzdžiui, Narkonų piliakalnis prie Utenos ir kt.). Čia mums galėtų pasitarnauti romėniškų dirbinių ir monetų radiniai, kurių estijų kraštuose randame gana gausiai ir mažai aptinkame Estijoje.

Kaip matėme, S. Daukantas gerulių pėdsakus Romoje veda nuo III a. vidurio. Deja, Romos importas prasideda kiek anksčiau. Pavyzdžiui, sparninės segės iš šiaurinių Romos imperijos sričių Norikumo ir Panonijos yra iš II a.; emaliuotos segės aptiktos taip pat jau II-V a. kapuose²⁵⁷. Ir romėnų monetos, rastos Lietuvoje yra iš II-III a., daugiausiai nukaldintos imperatoriaus Trajano²⁵⁸.

Taigi geruliai, jeigu jie grįžo į šiaurę V-VI a., negalėjo šių romėniškų dirbinių parsigabenti. Dalis jų parsivežtų monetų galėjo būti ir senesnės, jau nebenaudojamos, arba jos pradėtos naudoti kaip papuošalai. Geruliai galėjo dalyvauti karo žygiuose į Romos imperiją ir anksčiau, arba taktininkauti trakų gentims prieš romėnus pirmaisiais m. e. amžiais, tačiau tas vardas galėjo nepaklikti į rašytinius šaltinius.

Antikos laikais geruliai buvo daug plačiau paplitę, negu mano daugelis istorikų. Lelevelio fondo Marcelino Komičio kronikoje V a. minimi eruliai - "Gens Erulorum" bus tie patys geruliai²⁵⁹. IX-XII a. jie jau vadinami heruliais, kuriuos Helmoldas laiko kaip slavų gentis, gyvenusias tarp Oderio ir Elbės²⁶⁰. Kitoje vietoje Helmoldas herulius tapatina su obodritais: "Herulorum sive Obotritorum"²⁶¹.

Anot J. Basanavičiaus, apie 1164 m. gyvenęs Thioderikas herulius

mini tarp gotų (gothi), danų (dani), dakų (daci), rugių (rugi) ir gepidų (gepidi), kurie gyveno Pomeranijoje ar Meklemburge, t.y. dabartinės Lenkijos - rytų Vokietijos pajūryje²⁶². E. Šėdijus, kaip minėjome, herulius tapatina su veruliais ("Werlam seu Herulam")²⁶³, iš kurių greičiausiai kilo Berlyno miesto vardas.

Vardo geruliai priesaga -ul- greičiausiai yra giminingos kilmės kaip ir tokia pati priesaga liet. kalboje (plg. pavardes Jatulis, Dundulis ir t.t.). Ją atmetę pirmąją dalį ger-, gir- aptinkame daugelyje genčių vardų. Į rytus nuo Vyslos žiočių, pradedant Divonio dienoraščiu (apie II a.) ir baigiant Dluogošo kronika (XV a.), gyvenę kulmigeriai arba ulmiganai²⁶⁴ (kulmigeriai reiškia kulmo girios gyventojus - R.M) bei ulmirigiai, ulmirugiai²⁶⁵. Įdomu, kad ulmiganų žodžių galūnės baigiasi -as, o jo kaimynų kimbrų -o²⁶⁶.

Krašto pavadinimas ulmirugiai gali būti dviejopos kilmės: arba tai yra iškreiptas ulmigrių terminas į ulmirigius ir supainiotas su to krašto gyventojais rugiais, gyvenusiais Riugeno saloje ir greta jos, arba, Ulme greta girių gyveno ir rugiai, iš kurių susiformavo du pavadinimai: "Ulmo giriai" ir "ulmo rugiai". 1584 m. Filipo Austrijiečio žemėlapyje kraštas vadinamas Kulmiger²⁶⁷.

M. Strijkovskio kronikoje sakoma, kad jo laikais Sambijos vyskupo bažnyčios apylinkėse dar buvo išlikę senųjų gyventojų girtonų²⁶⁸.

Geriausias buvusio etninio girių genties vardo įrodymas yra Baltarusijos Pagirys (Polesė). Taip vadinama didelė pelkėta Pietų Baltarusijos dalis. Jeigu buvo Pagirys, tai reiškia, kad į šiaurę nuo jo turėjo būti estijų apgyvendinta teritorija Giria. Pagirio gyventojų vardas yra išlikęs Ptolomėjaus raštuose, kuris skamba nuostabiai lietuviškai: Pagyrin (Basanavičius - Pagiritai)²⁶⁹. Anot H. Lovmianskio, Ptolomėjaus Pagiritai atitinka Plinijaus pateiktam vardui "Pacyris", kuris dar labiau primena Pagirį. Deja čia tenka ir nusivilti, nes H. Lovmianskis Plinijaus "Pacyris" veža iš Herodoto minimo Dniepro (Boristeno) intako Hypakyris²⁷⁰. Pastarasis vardų Pacyris ir Hypakyris tapatinimas - abejotinas, o be to aiški ir vardo Hypakyris etimologija. Tik priminsime, kad XX a. pradžioje šiaurės vakarų Prūsijoje tobėbuvo kaimas vardu Giritai ar Geritai²⁷¹.

Kalbėdami apie langobardus, lankose įsikūrusius lenkus priešpastatėm girių gyventojams geruliams. Pačioje Prūsijoje yra labai daug tokių vietovardžių kaip Lankenyčiai (Sambijos pagonių šventyklos Romovės vieta), Lenkeliškiai, Lenkininkai, Lenklaukiai, Lenkupiai, kurie greičiausiai reiškė ne lenkų tautybės, kaip mes ją dabar suprantam, gyventojus, o lankų, pievų žmones.

Baigiant apie gerulius pabandykime paieškoti giminingos kilmės vardų etniškai labiau nutolusiose tautose. Iki šiol mažai buvo bandymų sieti gerulius su germanų vardu. S. Daukantas rašė: "pats žodis Germania yra sudėtas iš lietuviško žodžio giria ir teutoniško Mann, tai yra girių vyrai"²⁷². Šiame aiškinime daugiausiai abejonių kelia antroji žodžio dalis, kuri greičiau buvo susijusi su asmenvardžių forma Mant-, labai paplitusia visoje Europoje nuo Viduržemio jūros iki tolimos šiaurės.

I a. K. Tacitas mini šiaurės Afrikoje, Libijos dykumos oazėje gyvenusius geramantus²⁷³. Ar nepanašus į šį etnonimą yra germanų ir germundurų vardas? Ištekimas romėnams germanų germundurų gentys Tacito laikais gyveno Bavarijoje, nuo Dunojaus iki Elbės²⁷⁴. Dėl jų, kaip artimiausių kaimynų, romėnai galėjo visus barbarus, esančius į šiaurę vadinti germanais.

Grįžkime prie asmenvardžių su Mant- ir pažūrėkime kaip germundurai galėjo išvirsti į germanus (pradžioje germantus). Senuosiuose asmenvardžiuose formos Mund- ir Mant- buvo lygiareikšmės, pavyzdžiui, Sudimantas Vigando kronikoje, vadinamas Sudemundus²⁷⁵. Romos nukariavimo metu Teodorikas turėjęs sūnų vardu Torismundus²⁷⁶, IV a. pabaigoje gyvėjęs vandalių kunigaikštis Trazymundus²⁷⁷ ir t.t. Artimos kilmės su germundurais galėjo būti ir Skandinavijoje gyvenę hermionai²⁷⁸.

Taigi priiname prie išvados, kad germanų vardas galėjo kilti nuo Germantų asmenvardžio (plg. Germanto ež. prie Telšių ir mūsų pavardės Germantas), o kitas germanų vardo variantas alėmanai taip pat, matyt, nereiškia "visi vyrai", bet yra susijęs su tokiomis baltų pavardėmis kaip Almantas Almanis... Žinoma, šios sąsajos nereiškia, kad germanų vardas kilo iš lietuvių kalbos, bet įrodo asmenvardinę tautos vardo kilmę. Lietuvių kalba čia tik padeda išaiškinti germanų etnonimo susidarymą seniausiais indoeuropiečių bendro gyvenimo laikais.

Vitingai ir vidivarėjai

Vulfstanas (IX a.) rašo, jog abiejose Vyslos krantuose buvo Vitlandijos žemė ir vonedų kraštas, Vitlandija - iš estijų pusės: "Witland belimped to Estum; Witland vero pertinet ad Estum"²⁷⁹. Plačiau remdamasis vokiečių istoriku J. Foigtu (Voigt), T. Narbutas Vitlandijos žemę patalpina Baltijos pajūryje tarp Sambijos ir Varmijos, vėliau jūros apsemtuose plotuose²⁸⁰. Kadangi tarp Varmijos ir Sambijos beveik nėra tarpo (Varmija prie Aistmanų siekė teritorijas, esančias netoli Priegliaus žiočių, o Sambija taip pat buvo peržengusi Prieglių į pietus), tai reiktų manyti, kad Vitlandija užėmė didesnę plotą, kaip kad sako T. Narbutas kitoje vietoje, pratęsdamas Vitlandiją iki Vyslos šakos Nogatės²⁸¹. Pajį Vitlandijos vardą T. Narbutas kildina iš sen. vok. k. žodžio "halta žemė", rišdamas ją su Baltijos jūros vardu. Šią hipotezę jis perėmė iš vokiečių mokslininkų (Adelung: Aesthete Geschichte der Deutschen s. 88)²⁸².

Vitlandijos žemę 1228 m. dar mini šiaurės Vokietijos metraščiai, kur šverdinamos žemės: Prūsija, Kuršas, Lietuva, Vitlandija ir Sambija²⁸³. Taip pat tarp kryžiuočių karo "žygių" aprašymų yra tokia žinutė iš 1311 m.:

"Ordino būriai susirinko prieš juos (lietuvius), - ragainiškiai, įsrutiškiai, vitingai (Witingorum), švento Jurgio, Marijos ir kiti broliai. Jie mušė pagonis"...²⁸⁴ Nereikia abejoti, kad šie vitingai yra susiję su vyčių žeme Vitlandija. T. Narbutas juos laikė danų kilmės žmonėmis, sumišusiais su vietiniais autochtonais.

XIII a. vitingai užėmė žemes apie Labutės (Labotos), Rudavos, Galtgarbių, Medenuvos ir Kvedenuvos piliis vidurio Sambijoje. Vadinami rizais, jie kovojo kartu su sambiais prieš kryžiuočius, o vėliau perėję jiems tarnauti ir dalyvavę daugelyje žygių prieš lietuvius²⁸⁵. Rusų istoriko Karamzino aprašyti Vibionai, ar Vitbionai su centru Vitsby (Vitabsku?) prie Dauguvos²⁸⁶, o taip pat Gotlando salos centras Vitsbo miestas, gali turėti ryšį su Sambijos vitingais, o galbūt ir su šiaurės vidurio Latvijos žeme Vidzeme.

Persikeldami atgal į VI a. prisiminsime Jordano minimus vidivarėjus, kurių vardas greičiausiai susideda iš vyčių (vitingų) ir jau minėtų varijų ar varnių. Anot Jordano vidivarėjai gyveno prie Vyslos²⁸⁷, taigi beveik visai ten pat, kur mes vėliau aptinkame Vitlandiją.

Iš XX a. išlikusių vietovardžių, susijusių su vitingais, vyčiais, galima paminėti Vitės priemiestį Klaipėdoje ir Šaksvitės kaimą rytų Sambijoje, prie pietinio Kuršių marių kranto.

Gepidai

M. Strijkovskis lietuvius kildina iš gepidų ir kimbrų²⁸⁸. Gepidus savo kronikos pradžioje jis mini tarp Ptolomėjaus užrašytų genčių, tačiau iš tikrųjų Ptolomėjaus žemėlapyje tokios genties nepavyko rasti. Galbūt Strijkovskis gepidais palaikė gevinus (geveni), Ptolomėjaus žemėlapyje pažymėtus į pietus nuo galindų, sūduvių ir budinų, prie Dniepro ištakų.

Pirmą kartą kronikos neabejotinai gepidus užfiksuoja V a. viduryje, kada jie po Atilos mirties iš Vengrijos išvyjo hunus²⁸⁹. Vėliau, praėjus keliems šimtmečiams, gepidus (gepidae) greta danų mini anglosaksų epas Beovulfas²⁹⁰. Apie 1164 m. Tioderikas išvardina tokias gentis: Gothi, Dani, Daci, Heruli, Gepidi; J. Basanavičius prieina prie išvados, kad šie gepidai turėjo gyventi kur nors Pomeranijoje ar Meklemburgijoje²⁹¹. R. Batūra pranciškono L. Vadingo "Italijos enciklopedijoje" (XVII a.) aptiko gepidus, minimus 1324 m., t.y. Gedimino valdymo metu²⁹². Bielskis, Narbutas ir daugelis kitų istorikų, kurie dar turėjo daugiau prielaimų šaltinių lotynų kalba, spėja, kad gepidai gyveno baltų apgyventuose plotuose. Tik neaišku, kodėl jis taip drąsiai laiko gepidus lietuvių protėviais. Gepidų klausimas dar laukia tyrinėtojų.

Stavanai

II a. Ptolomėjus rašė: "...iš mažesnių tautų Sarmatijoje gyvena: prie Vioslos upės už venetų - gitonai, taip pat finai, taip pat sulonai... [rytus nuo paminėtojų už venetų yra galindai ir sudinai ir stavanai ligi alanų, už jų igilionai...]²⁹³ Čia galindus, sudinus ir stavanus geografai lyg jungia į vieną vietą. Dėl to juos galima prisikirti prie estijų (baltų genčių). Panašiai ir Kadlubekas. aprašydamas IX a. pr. įvykius, Mazovijos kaimynais laiko prūsus, stavanus ir jotvingius (bent taip interpretuoja Kadlubeką T.Narbutas)²⁹⁴. Stavanų žemėmis jie laiko teritoriją tarp Žemaitijos, Biržų girios, Žiemgalos, Brėslaujos šiaurėje ir Nemuno, Neries pietuose, o J.Foigtas juos talpina į pietus nuo galindų ir sduvių²⁹⁵. Mes dar kol kas negalime jiems priskirti kokios nors taip aiškiai apibrėžtos teritorijos, nors norėtūsi juos sieti su dzūkais ir kiek toliau į rytus - dabartine Baltarusijos teritorija.

Įdomiai T.Narbutas aiškina stavanų vardo etimologiją. Gerai nemokėdamas lietuvių kalbos, jis spėja, kad stavanai reiškia isztawany. t.y. panašiai kaip "iš tėvynės" - sieja su žodžiu tėvas, tavas²⁹⁶. Šis aiškinimas labai originalus ir gali turėti dalį tiesos, tik deja stavanų etimologijos bandymų mūsų kalbininkų darbuose iki šiol neteko aptikti. Stavanai dar gali būti susiję ir su žodžiu stovėti.

Arimfėjai

Amianus Marcellinus, gyvenęs IV a., skelbė, kad "ten, kur baigiasi Ripėjų kalnai, gyvena arimpėjai, teisingi ir ramumu pasižymį žmonės. Pro tuos kalnus tekančios Crono ir Vistulos upės. Toliau už arimpėjų gyveną masagetai, alanai, sargetai ir dar daug kitų genčių, kurių vardai ir papročiai nesą žinomi"²⁹⁷. Arimpėjai čia tiesiog ir reiškia žmones, gyvenančius už Ripėjų kalnų. O kas yra tie Ripėjų kalnai? Tai greičiausiai bus takoskyra tarp Vioslos ir Nemuno baseinų, o galbūt ir tarp Nemuno ir Dniepro ar Volgos baseinų (pavyzdžiui, Valdaujaus aukštumos). Bet Amiano Marcellino minimos gentys masage'ai (gal gimingi samogetams t.y. žemaičiams) ir ypač sargetai verstų arimpėjus laikyti baltais. Divonio dienoraštyje Sarga vadinama Galindija²⁹⁸.

Ptolomejaus žemėlapyje parodyta, kad iš Ripėjų kalnų į vakarus išteka Chersino upė (Daugava?), o į rytus - Tanais (Donas), kurį Ptolomėjus

galėjo sumaišyti su Volga, nes šios čia iš viso nėra. Į vakarus nuo Ripėjų kalnų pažymėti pagiritai (Pagyrītė) ir Boruskai. Dar pridursime, kad skersai Ripėjų kalnų Ptolomėjus užrašė "Sarmatijos azijinė dalis"²⁹⁹.

Iš to matome, koks primityvus tais laikais dar buvo geografijos supratimas ir kaip sunku ką nors spręsti bandant pririšti gentis prie kokios nors konkrečios teritorijos. Be to, keista, kad pagal J.Jurginio pateiktą aprašymą, pro Ripėjų kalnus tekėjusios Krono ir Vistulos upės (t.y. Vysia ir Nemunas?).

Paskaičius Pomponijų Melą kyla noras arimpėjus (arimphaeos) nukelti gerokai toliau į rytus, nes šis juos patalpina už tirsagtų, turkų ir didelės dykumos (deserta regio). Gyvenę jie miškuose ir maitinęsi uogomis³⁰⁰. Jeigu nukelsime juos taip toli į rytus, tai ir Kaspijos masagetai atsидurtų šalia (ne samogetai žemaičiai).

Vis tik arimpėjai tiek etniniu, tiek geografiniu požiūriu yra neišaiškinti ir sunkiai išaiškinami.

Neurai

Neaiški yra ir neurų gentis, gyvenusi kažkur rytinių ar pietinių baltų žemėse. V a. pr. Kr. Herodotas juos mini į šiaurę nuo skitų žemdirbių. Vienus nuo kitų skyręs didelis ežeras. M.Aiseikaitė spėjo, jog šis ežeras tai Pripetės pelkės³⁰¹. Matyt pagrįstai autorė, remdamasi latvių kalbininku P.Šmitu, neurus tapatina su Nestoro kronikoje greta lietuvių, kuršių ir lybių minima žeme Neroma³⁰², o T.Narbutas juos tiesiog žymi prie Neries upės³⁰³. Plinijus (23-79 m.) savo "gamtos istorijoje" du kartus paminėjo neurus, iš kurių žemės prasideda Boristenas (Dniepras)³⁰⁴.

Tadeušas Sulimirskis tuos neurus laiko baltais ir tapatina su V-I a. pr. Kr. į vakarus nuo Pripetės žiočių išplitusia milgrado archeologine kultūra³⁰⁵, o Vlodziemiežas Šafranskis su Podolėje, Volynėje ir Polėsėje žinomomis komarovska ir vysocka kultūromis.³⁰⁶

Pomponijus Mela, Julijus Solinis ir kt., rašę apie neurus pirmais amžiais po Kr., pastebi, kad jie galėję pasivirsti vilkais, o jų dievas buvęs Marsas, kuriam buvo aukojami žmonės³⁰⁷.

Galbūt šių neurų palikuonis 1251 m. mini rusų Nikanorovo metraštis, kuriame sakoma, kad kunigaikštis Aleksandras po Nevrių (Nevriujevi) nelaisvės pastatė cerkvės ir didelį miestą³⁰⁸. Tai gali būti ir Narvos miestas, dabar esąs ant Estijos ir Rusijos sienos.

Iš tolimesnių genčių gali būti tam tikras kilmės ryšys tarp neurų ir

Germanijos genties nervijų, Tacito laikais (I a.) gyvenusių į rytus nuo Belgijos, prie Seldės ir Maso³⁰⁹, bei Romos laikais žinomos Norikos srities, maždaug dabartinėje Austrijoje Vengrijoje.

M. Alseikaitė rašė, kad J. Danilavičius neurų vardą tapatina su slavų Narevu ir Nuru, o L. Niderlė su upėvardžiais Nur, Nurec, Nurzec, Nurzyk, kuriuos jis priskiria slavams³¹⁰. Abejodami dėl šių vardų slaviškos kilmės pritariam jų ryšiui su minėtais upėvardžiais. Dar galime pridurti Naručio ež. pavadinimą, su kuriuo neurai tikrai galėjo būti susiję, tačiau jų apgyventi plotai ir etninė priklausomybė lieka ne visai aiški - greičiausiai jie priskirtini rytų baltams.

GENTYS, ISILIEJUSIOS Į BALTŲ ETNOSĄ IŠ BALKANŲ - JUODOSIOS JŪROS BASEINO

Sarmatai

Kalbėdami apie estijų gentis prisiminsime, kad kai kuriuose seniuose tekstuose didelė jų teritorijos dalis, o kartais ir visos estijų žemės, priskiriamos Sarmatijai. Iš kur kilo šis terminas, jeigu antikos laikais apėmė tokius neapbrėptus plotus - beveik visą Rytų Europą?

Turbūt seniausias sarmatų paminėjimas siekia V a. pr. Kr. Istorijos tėvas Herodotas rašo, kad skitai apsivedę su amazonėmis ir 3 dienas ėję į rytus nuo Dono, "kur ir dabar gyvena... Sarmatų kalba skitiška, bet negryna jau iš senovės, kadangi amazonės nebuvo gerai jos išmokusios..."³¹¹ Herodoto raštuose sarmatai dar užima tik nežymų plotą už Dono, o kiek vėliau jų plotas išsiplėčia ir pamažu apima visą pietryčių Europą, iki suomių ugrų genčių šiaurės rytuose.

Labai vaizdžiai sarmatus aprašo Z. Raulinaitis. Kiek prieš Kr. "vidurinės Azijos stepėmis pajudėjo gimininga klajoklių sarmatų tauta. Sarmatai skyrėsi nuo skitų ypač tuo, kad masiškai vartojo balno kilpas ir jojo sunkesniais arkliais. Kilpų vartojimas įgalino juos dėvėti šarvus ir kovoti sunkiais ginklais. Tokiu būdu geriau šarvuoti, sunkiau ginkluoti, jie nugalėjo, užkariavo, dalinai išstūmė skitus ir užėmė jų kraštą (R.E. Oakeshott, The Archeology of Weapons, 1960)... Sarmatų tėvynė buvo plačiose stepėse ir dykumose į rytus nuo Uralo upės ir Kaspijos jūros. Jų kraustymasis į vakarus... užėmęs gal apie 200 metų... skitai buvo išstumti apie II a. vidury (G. Vernadsky, Ancient Russia, 1959)... Bendra politinė jų organizacija buvo dar palaidesnė ir už skitų. Jie migravo atskiromis kiltimis. Kultūriškai, kaip ir skitai, jie tuoj pateko graikų kolonijų Juodosios jūros pakraščiuose įtakon"³¹²

Kaip tik II-IV a. archeologai pastebi pasikeitimų štrichuotos keramikos Dniepro Dauguvos kultūroje bei Adamenkos gyvenvietės ir Počepskajos

kultūroje. Paplinta lygiašonė keramika, senoji keramika keičiasi. Atsiranda pietietiškas pusiau žeminių pastatų tipas, užplūsta nauja lavonų deginimo banga³¹³. Matyt visus šiuos reiškinius, tiesiogiai ar netiesiogiai reikia sieti su sarmatų slinkimu.

Pažūrėkime, ką mums apie sarmatus sako m. e. pradžios istoriniai šaltiniai. Pomponijus Mela Sarmatiją jau patalpina prie Baltijos jūros ir Istro upės, greta partų (bartų? - R.M.). Jie neturėję miestų, nuolatinių sodybų, buvę karingi ir šiurkštūs kaip germanai³¹⁴. Kaip matome Mela kalba apie teritoriją, esančią kažkur netoli Prūsijos. K. Tacitas sarmatams, gyvenantiems ant ratų ir arklio, priešpastato venetus ir peukinus bastarnus, kurie vaikščioja pėdomis³¹⁵.

Matyt sarmatai klajokliai apie m. e. ribą buvo plačiai užplūdę Pavyslę ir galbūt prisidėjo prie bartų ar langobardų pajudėjimo į Romos imperiją. Vienoj pirmų lenkų kronikų, parašytoj Anonimo Galo, sakome, kad sarmatai tada jau vadino save getais³¹⁶, vadinasi į juos įsiliejo.

M. Strijkovskis prie sarmatų priskiria gotus, visigotus, vandalus ir alanus³¹⁷. Gvaninis savo kronikos pradžioje bando išvesti tikslesnes Sarmatijos ribas: Tanais (Donas), Meotijos ež. (Azovo jūra), Karpatų kalnai ir Vyslos Oderio upės. Jis sarmatus (senesne forma sauromatai) išveda iš graikų žodžių "sauros" - driežas ir "oma" - akis, t.y. žmonės driežų akimis. Lietuviams įtartinas sarmatų vardo panašumas į liet. k. žodį sarmata (plg. rusų sram) arba sauromatai - "siaurai matu", t.y. siauraakiai, atėję iš rytų. Kol kas sarmatų vardo etimologijos klausimas tebėra neaiškus. Tikrai aišku, kad jie negalėjo neužkabinti baltų žemių.

Hetai, getai, gotai ir jotvingiai

Du aiškiausi įrodymai, kad kitataučiai įsiliejo į pirminį baltų etnosą iš Juodosios jūros baseino - getų vardo išvirtimas į jotvingius (jotvingiai - getų iš Balkanų palikuonys) ir lietuvių tapatinimas su getais kai kuriuose XI-XIII a. raštuose.

Bet pradėkime nuo pačių getų genčių ištakų. Turint galvoje, kad garsai h ir g dažnai yra tapatūs, nesunku pastebėti getų ir hetų vardų panašumą. Kas buvo tie hetai (hetitai)?

Maždaug II tūkst. pr. Kr. pradžioje jie nežinia iš kur atsikraustė į Mažąją Aziją ir gana greitai pasiekė gana aukštą išsivystymo lygį. Artimųjų Rytų kraštai ir Europa iš hetitų perėmė geležį³¹⁸. Apie 1000 m. pr. Kr. jie minimi biblijoje vardu Chittim. Dalį šitų Chittimų išvarė izraelitai, kitą asimiliavo Izraelyje³¹⁹.

Įdomu, kad hetitų vardų galūnės dažnai baigiasi -as, -is. E. ir H. Klengeliai mini tokius hetitų valdovų vardus (su galūnėmis -as, -is): Suppiluliumas (XIV a. pr. Kr.), Pithanas, Anittas, Tabornas (atstatęs hetitų sostinę Hatusą), Hattusilis (vėlesnis Taborno vardas), Labarnas (Hatusilio įpėdinis), Mursilis ir jo žentas Zidantas, Hantilis (nužudė Mursilį), Haraspilis, Ammunas (Zidanto sūnus), Huzzijas, Telipinus, Tuthalijas, Tuvatis ir kt. Vyresniųjų taryba vadinosi pankus. Turėjo miestą vardu Hakmis³²⁰.

Po hetitų Mažojoje Azijoje gyvenę frigai taip pat vartojo galūnes -as, -is: VII a. pr. Kr. čia buvo miestas Gordias ir vietovė Ligdomis, Frigiją valdė Midas, deivė Kibelė vadinta Agdistis³²¹. Nesunku pastebėti, kad tokias galūnes turėjo taip pat graikai.

Be abejoj visų šių galūnių panašumas į lietuvių kalbą neatsitiktinis. Tik reikia nustatyti, kada lietuvių protėviai ir hetitai arba jų palikuonys gyveno vienoje teritorijoje. Tai galėjo įvykti apie 2000 m. pr. Kr. - indoeuropiečių bendro gyvenimo laikais arba vėliau, kada daugelis Mažosios Azijos Balkanų gyventojų pasistūmė į šiaurę ir pasiekė estijų kraštus.

Herodoto laikais (V a. pr. Kr.) prie Kaspijos jūros gyvenę masagetai galėjo būti tiesioginiai hetitų palikuonys. Čia norėtusi išskelti mintį, kad ir m. a. pr. minimos Kolchidos (dabar Gruzija) vardas galėjo kilti iš Kol, siejamo su galais arba galia ir Chid hetitų vardo Chittim varianto. Toks aiškinimas gali būti teisingas tik tuo atveju, jeigu žodyje Kolchida - id - nėra priesagą.

Bet kas mums leidžia surišti į vieną vienetą hetus ir gotus? Čia gali pasitarnauti Julijaus Solinio minimi Hettios prie vakarų okeano (Oceanus occidentalis)³²² bei daliniai Tacito minimi chatai, gyvenę už Hercinijos girios³²³ (jų atšaka batavai vėliau įsikūrė prie Reino). Jeigu šiuos hettios ir chatus tikrai galima laikyti hetitų išėiviais arba jų tiesioginiais giminaičiais, tai getus juo labiau. Pastarieji gyveno Balkanuose, prie pat senosios hetitų žemės.

Tai visai nenaujas spėjimas - jį jau puikiai įrodė J. Basanavičius, priėjęs prie išvados, kad getų tauta yra ta pati, kurią egiptiečių paminklai vadina Kheta, asirų khattai, žydų Chittim, Hitim, Het, graikų getai³²⁴. Greičiausiai iš tų getų kilo indoeuropiečių branduolys ir tie patys getai, matyt, buvo virvelinės keramikos nešėjai arba lavonų deginimo pradininkai estijų kraštuose. Pasigilinus nesunku būtų ir galutinai juos pririšti prie vienos kurios archeologinės kultūros, tik deja kol kas per mažai šioje srityje dirbama.

Apie konkretų hetitų ir Lietuvos getų ryšį mums kalba ir Lietuvoje rastos hetitų statulėlės. V. Šafranskis Sernuose prie Klaipėdos aptikdą statulėlę laiko hetitų dievo Tešubo atvaizdu³²⁵.

Herodotas skelbia: "getai yra narsiausia ir tauriausia trakų gentis"³²⁶. Anot Strabono, jie gyvenę Balkanų rytuose prie Juodosios jūros, o vakaruose buvę dakai³²⁷. Bet Vergilijaus "Eneidos" pridede aiškinimą, kad dakais pasivadinę tie patys getai nuo Augusto laikų³²⁸.

J. Basanavičius getų vardą bando kildinti iš liet. k. žodžio gytis -

"traiben, jagen"³²⁹, t.y. prasme - ginti, varyti. Kažin ar tokio seno indo-europiečių žodžio kilmę mums pavyks taip paprastai išaiškinti.

Mūsų laikais daug kas klaidingai įsivaizduoja, kad tokios gentys kaip getai, ar estijai - aiščiai, ar dar kitos, gyveno labai aiškiai apibrėžtuose plotuose ir gana izoliuotai. Kiti, kaip Č.Gedgaudas, sudaro žemėlapius tariamos getų imperijos. Tokios Varunonių Rikio valdomos getų imperijos sienas 372 m. jis veda nuo Dunojaus iki Lietuvos, įtraukdamas visą Vytauto laikų Lietuvą³³⁰.

Nors Č.Gedgaudas yra arčiau tiesos, negu kiti, bet, matyt, čia sudėtingesnė situacija. Pradėsimė nuo Herodoto pasakymo, kad trakai, kurie apima ir getus, yra pati skaitlingiausia tauta žemėje po indų. Herodoto nuomone, jėgu jie būtų valdomi vieno asmens ir galėtų tarpusavyje susitarti, būtų nenugalima, stipriausia tauta žemėje.³³¹ Pridurtime, kad getai įvairiausiai šio vardo variantais (tą jau pastebėjo M.Bielskis³³², J.Basanavičius³³³ ir daugelis kitų autorių) gyveno beveik visose Europos dalyse.

Papildę J.Basanavičiaus raštus užuominomis ir analogijomis apie getus iš kronikų bei vėlesnių šaltinių, manau, J.Basanavičiui pritarisime. Pateikiame šias getų atšakas bei jų vardo variantus: gitonai (Gythones) prie Vislos upės, už venedų³³⁴ (jau M.Bielskio³³⁵ ir Gvaninio³³⁶ tapatinti su getais ir gotais); geatai šiaurės Vokietijoje VIII a.³³⁷ (sieti su Lietuva čekų kalbininko Safariko³³⁸); heathobardai - kovoje su vikingais³³⁹ (gal "Getijos bardai"); masagetai (jau minėti Skitijoje, prie Kaspijos jūros bei už arimpėjų³⁴⁰); saragetai (prie alanų)³⁴¹; Tyrsagetai ar Tyssagetai už gelonų³⁴² (gal prie Tisos upės?); Gedhilai (Ghaedhill), gyvenę Hebridų salose³⁴³ į šiaurę nuo Anglijos IX a.; hedujai (Haedui) Galijoje tarp Luaros ir Sonos. I a. aprašyti J.Cezario veikale "Apie galų karą"; ilergetai - į pietus nuo Pirėnų kalnų Ispanijoje V a. pr. Kr. (pagal Hekatėjų iš Mileto³⁴⁴), matyt, savo kilmę susiję su ilirais; ir pagaliau žemė Getulia Afrikoje prie Atlanto³⁴⁵ (maždaug dabartinėje Mauritanijoje).

Atskirai paminėsime getų šaką gotus, kadangi iš jų kai kas kildina lietuvius. Dažnai jie klaidingai bandomi atsieti nuo getų. Jau Jordanas VI a., aprašydamas gotų istoriją, juos kildina iš getų³⁴⁶. Vėliau dėl didelių atstumų tarp Skandinavijos (iš ten gotai pajudėjo link Romos imperijos) ir getų žemių Balkanų pusiasalyje, buvo pamiršti Jordano žodžiai arba manyta, kad jis getus su gotais supainiojo. Tai pavyzdžiui, tvirtina H.Daikovičius³⁴⁷ ir kt. Taip mūsų laikų mokslininkai visai nepelnytai paneigė įžymaus gotų istoriko autentiškas žinias.

Jordanas buvo ne vienintelis istorikas, tapatinęs getus su gotais. Tokios teorijos laikėsi Miechovita³⁴⁸, M.Bielskis³⁴⁹ ir vėliau J.Basanavičius³⁵⁰.

Trumpai peržvelkime gotų migracijos kelius. Yra žinių jau iš I a., kad gotai tada gyveno netik Skandinavijoje, bet ir dideliuose Europos plotuose,

galbūt čia kalbama ir apie Balkanų getus. Osienglovskis cituoja Tacitą (I a.): "Gottones, Rugii et Lemovii"³⁵¹, iš to prieiname prie išvados, kad tada gotai turėjo gyventi ir pietinėje Baltijos jūros pakrantėje. J.Solinis pačią Balkanų Dakiją vadina ne Getija bet Gotija: "...nunc. Europam... indicabo... Hinc ab orientem Alania est, in medio Dacia, ubi est Gothia: deinde Germania, ubi plurimum partem Suevi tenent..."³⁵²

Orozijus rašo, kad "Dakija yra ten, kur pirmiau buvo gotai"³⁵³. Taip sakydamas Orozijus galėjo turėti galvoje ir tuos gotus, kurie patraukė per Balkanų Dakiją, žygiuodami nukariauti Romos imperiją, kur gotų vardas išliko Katalonijos, t.y. Got-Alanijos pavadinime Ispanijoje (gotai + alanai).

Pagal S.Grunau žinias paleisti iš Romos gotai ėjo per Bavariją ir Vestfaliją, pakeliui įkurdami Gotingeno (t.y. Goetingeno) miestą ir galutinai apsistojo Kimbrijos saloje (dabar Gotlandas)³⁵⁴. XII a. gyvenęs Tiode-nikas, gotus patalpina kažkur pietiniam Baltijos pajūry greta danų, dakų, rugių, gerulių ir gepidų ("Gothi, Dani, Daci, Rugi, Heruli, Gepidi")³⁵⁵.

Keisčiausia yra Miechovitos žinia apie gotus, gyvenusius už Volgos ir nukariautus totorių, kurie 30 cerkvių pavertę mečetėmis³⁵⁶. Visai neaišku, ką jis čia pavadino gotais. Be to, dar X-XV a. pietinė Švedija vadinosi Gotija: Helmoldas X a. Birkos miestą priskiria gotams³⁵⁷, o Filipo Austrijiečio žemėlapyje (1584 m.) Švedijoje žymima Gotia³⁵⁸.

Susumavę rezultatus, pasakysime, kad gotai netelpa į mums žinomą įprastinę schemą, kuri skelbia, kad jie m. e. pradžioje iš Skandinavijos Pavytliu patraukė link Juodosios jūros, suskilo į vestgotus ir ostgotus, nukariavo Romos imperiją ir joje ištirpo. Iš tikrųjų jie buvo dalis milžiniškų getų genčių junginių, patraukę m. e. pr. link savo protėvynės ir dalinai sugrįžę į šiaurę po Romos nukariavimo. Įdomu, kad jau S.Daukantas laike gotus (gudonus-chodanus) į Skandinaviją laikinai nusidanginusiais³⁵⁹.

Okoks gotų santykis su Lietuva? Visų pirma, M.Strijkovskis lietuvius kildino iš gotų ir kimbrų³⁶⁰. Be to, nepamirškime, kad estijai, taigi turbūt ir lietuvių protėviai, anot Jordano, buvę taikiai pajungti gotų karaliaus Germanariko IV a. Tai atsikė po to, kai šis gotų valdovas ("germanų rikis" - R.M.) sumušęs herulius ir pavergęs venedus. J.Jurginis iš teksto sprendžia, kad aiščiai čia priskirti skitams³⁶¹, taigi tiems rytų Baltijos gyventojams (estijams), kurie buvo gotų užvaldyti, lietuvių protėviai galėjo ir nepriklausyti.

Apie lietuvių sąsajas su gotais kalba gudų terminas. Įdomiai jį sprendžia A.Račkus. Prėtorijaus veikale "Orbis Gothicus" (1688 m.) jis randa ilgus aiškinimus apie tai, kad prūsai gudais arba gotais vadina bogus krikščionis, pagonis, tarpe jų žemaičius. Toliau A.Račkus sako, kad žemaičiai gudais vadina Vilniaus krašto lietuvius, o šie - Gardino bei Minsko surusėjusius lietuvius. Jis prieina prie išvados, kad "gudai buvo ne vokiečių, bet lietuvių prūsų padermės"³⁶². Pas mus iki šiol priimta laikyti gudais slavus, nelietuvius. Šiaip ar taip, su jais mūsų protėviai turėjo turėti

plačius kontaktus. Balkanų gotų (getų) ir estijų sąsajas galbūt atspindi Istro Dunojaus senojo pavadinimo panašumas į Prūsijos upės Istro (Inster), prie kurios žiočių įsikūręs įsručio miestas, vardą.

Tuo dar gotų ryšiai su estijais nesibaigia. Kiek į vakarus nuo estijų žemės, prie Baltijos jūros (Meklemburge) S.Daukantas patalpina viduramžiais žinomą Redingotijos žemę³⁶³. Matyt tą pačią Redingotiją vardu Reithgotland, bet į rytus nuo Lenkijos, mini Zeusas (Zeuss)³⁶⁴. A.Račkus išverčia: "Rytų gotų žemė" ir patalpina ją Prūsijoje ir Lietuvoje³⁶⁵. Vis tik ją greičiau reiktų sieti su jotvingiais. Angliškų poemoje "Widsith" minimi tie patys Reithgotai (rytų gotai) vardu Hreth Gotum³⁶⁶.

Ir visai priartėsime prie Lietuvos, Danijos valdomų prūsų žemių aprašyme radę vardą Paragodia³⁶⁷, kurią beveik neabejodami galime skaityti Paragotija. Ar tik šita Paragotija nebūs susijusi su Perona? Į Peroną ir pajūrį, anot Hermano Vartbergės, 1266 m. žygiavo Mindaugo sūnus po tėvo nužudymo ir tą kraštą nuterėjo³⁶⁸.

Artimas gotų vardui yra ir vakarų Lietuvos (Žemaitijos) lotyniškas pavadinimas Samogitija, kurio pirma dalis gimininga Semegalijos (Žemgalijos), Sambijos, o taip pat turbūt ir Samotrakijos Graikijoje etnonimams, kur šaknis sem- gali reikšti žemą vietą.

Nevardinant šitų gotų, gitonų ir kt. pavadinimų X-XIII a. Lietuva ir Prūsija dažnai buvo vadinama tiesiog Getija. Daug apie tai rašė S.Daukantas³⁶⁹, o ypač J.Basanavičius³⁷⁰. P.Pakarklis taip pat įrodė, kad Lietuvos ir Prūsijos senoviniai gyventojai buvo vadinami bendru getų vardu. Jis cituoja Kadlubeką: "Gete dicuntur omnes Lithuani Prutheni et alie ibidem gentes"³⁷¹. T.Narbutas labai taikliai pateikia citatą apie lenkų karaliaus Laško 815 m. valdytus getus, partus (?bartus - R.M.) ir kraštą už partų: "nam et Gethis et Parihus ac Transporthanis regionibus imperavit"³⁷². Dzierzvos³⁷³ ir Bogufalo³⁷⁴ metraščiuose sakoma "getai arba prūsai" ir t.t. Getų ir estijų dalinę tapatybę laikykime įrodyta.

Lietuvoje su getais reiktų sieti šiuos vietovardžius: Geceniškiai (Širvintų r.), Gečaičiai (Plungės r.), Gečiai (Jonavos, Molėtų, Šilutės, Telšių ir Šakių r.), Gečialaukis (Alytaus r.), Gečionys (Anykščių, Kaišiadorių, Molėtų r.); daugelį vietovardžių su Ged-: Gedanony (Prienų r.), Gedėliškė (Šilalės r.)... Panašūs ir getų kilmės asmenvardžiai: Gecas, Gecevičius, Gečas, Gečauskas, Gečys, Gedžius, Gedėika bei senųjų kunigaikščių ir didikų vardai: Gediminas, Gedkantas, Gedutis (Gedetas - Skomanto s. Sėduvoje 1285 m.), Gedgaudas, Gedka (spėjamas Kęstučio žudikas), Gedmantas, Gedvilas, Gedunus? (Gedun - didikas Sambijoje kovų su kryžiuočiais metu), Galgedis (ordino įkaitas 1406 m.), Milgedis? (Milligede - Varmijoje 1339 m.), Skaudegedis? (Skaudegeds - XIII-XIV a. Rygos skolų knyga), Tulegedis? (Tulegede - ten pat), Vainegedis? (Vainegede - ten pat), Visgedis? (Viscagede - ten pat) ir daug kitų.

Pereisime prie neabejotino tapatybės įrodymo tarp getų gotų mišrios tautos ir jotvingių. Jotvingių vardas išsirutuliojo iš getų taip: getų žemė gavo Getuvos vardą, panašiai kaip letų - Lietuvos (Lietuvos), kuršių (karsų) - Karšuvos ir t.t. Getuva sutrumpėjo į Getva (plg. Litva). Ši forma įėjo į lietuvių kalbą gatvės vardu. Tai galėjo reikšti getvių kvartalus didžiuosiuose Lietuvos miestuose, o galbūt ir Vilniuje. Siekdami Romos imperijos pasienį ir būdami arčiau senosios civilizacijos lopšių getai (getviai) galėjo pirmieji pradėti kurtis gatvėse, t.y. statyti namus lygioje linijoje.

Getvius slavai pavadino jatviahe vardu (g pavirto į j), o iš šios formos išsirutuliojo jotvingiai. Taigi jotvingių pavadinime išliko senasis getų vardas.

Nuomonė, kad getai ir jotvingiai yra vieno ir to paties vardo, visai nenauja. Tai įrodė J.Basanavičius³⁷⁵. Užtenka čia paminėti 1257 m. popiežiaus bulę, kurioje sakoma: "Lectouie aut Gzetuesie" (Lietuva arba Getija, Jotvingija), kur Getija žymima tarpiniu variantu tarp "getų" ir "jotvingių"³⁷⁶. Pats kunigaikštis Vytautas rašo: "... Sėdų arba Getų žemė, esanti tarp Lietuvos ir Prūsijos, yra tikra mūsų tėvonija, paveldėta iš mūsų senelių ir prosenelių"³⁷⁷. Kadlubekas penkis kartus mini jotvingius "Pollexiani et Gethae" vardais³⁷⁸. Pollexiani čia reiškia Polešę, lietuviškai Pagirį.

Kadangi g jotvingių šnekoje pavirto į j, tai galbūt ir tokius Prūsijos vietovardžius kaip Jesuva (Jesau į pietus nuo Karaliaučiaus) ir Lietuvos Jesia (Suvalkijos upė), Jieznas (miestas), Jociai (Tauragės r.), Jočionys (Trakų ir Vilniaus r.) bei kt. galima sieti su getais - jotvingiais. Prūsijos žemės Pogežanijos (kitur Poježanijos) vardas be abejojimo bus tos pačios kilmės.

Oficialiai jotvingių išnaikinimo data laikoma 1264 m. Tai atlikęs Krokuvos ir Sandomiro kunigaikštis Boleslovas Gėdingasis "iškapojęs visus juos iki paskutinio"³⁷⁹. Tačiau jų liekanas, besitraukiančias su lietuviais tarp Narevo ir Nemuno, vėl mini Dlugošas 1282 m., sakydamas, kad lenkai "juos visus iškapojo, o likusieji gyvi, iš gėdos nedrįsdami sugrįžti pas savuosius, pasikorė, išsižudė arba nusiskandino"³⁸⁰. Tačiau ir tai dar nebuvo jotvingių pabaiga. N.Stolpianskio redaguotame statistikos leidinyje "Deviatj gubernij Russko-Zapadnago kraja", išleistame 1866 m., nurodytų gyventojų pagal tautybę ir tautybę sąrašas yra įtviazai: Gardino gubernijoje 30 tūkst., Bielsko apskrityje 3741, Bresto - 1616, Kobrino 22723, Volkodisko 1845. Visi šie jotvingiai gyveno pagal Narevo ir Bebro upes³⁸¹. Galutinai išnykti jie turėjo tik šio amžiaus pradžioje.

Taip pradingo tos buvusios didžiausios žemėje tautos po indų vardas (čia mes sąlyginai tapatiname getus su Herodoto minėtais trakais). Bet etniniai getų palikuonys, nors ir ne visiškai gryni yra lietuvių ir latvių tautos.

Kadangi trakai savo kilme yra artimi getams, o dažnai net žymitą pačią tautą, tai ties jais plačiai neapsistosisime. Anot H. Daikovičiaus, trakai gyvenę piečiau getų dakų, šiandieninėje Bulgarijoje³⁹². Ir Mažosios Azijos bitinai, kaip sako Herodotas, buvo trakų kilmės³⁹³.

Kas sieja trakus su baltais? Visų pirma atkreipkime dėmesį į kronikų žinutę, paskelbtą Gunterio Ligurino (lib. IV, v. 103), kurioje sakoma, kad apie 1156 m. lenkų kariuomenėje kariavo daug pamarėnų (pomericos), prūsų (bruscos), bartų? (parthos), rusų (ruthenos) ir trakų (traces)³⁹⁴. Šie trakai turėjo gyventi netoli Lenkijos, greičiausiai baltų žemėse. S. Daukantas pateikia visą eilę istorinių šaltinių, kuriuose lietuviai ir latviai vadinami trakais: Kadlubeko, J. Długašo, M. Kromerio, M. Pretorijaus darbuose. Čia pat iš "Danų karalystės raštų" (Scriptores rerum Danicarum) S. Daukantas paskelbia citatą, kurioje semigalai (žemgaliai) vadinami trakais³⁹⁵. Jis trakų vardą bando kildinti iš liet. k. žodžių trakė "Tarpmušikė" arba trakti "maištauti"³⁹⁶. J. Basanavičius paliko pirmąjį variantą, spėdamas, kad taip buvo pavadintos naujos trakų žemės po išsikėlimo iš Mažosios Azijos dėl jų miškingumo. Trakai - tai žmonės, įsikūrę miškų trakuose, t. y. lydymuose³⁹⁷.

Vargu ar taip paprastai mes išspręsimė trakų vardo etimologiją. Trakų vardas gali būti susijęs su daug senesniu, dar Homero minimu Trojos vardu ar pan. Trakų vardu galėjo būti pavadintos tautos, kovojusios Trojos sąjungoje ir po pralaimėjimo pasitraukusios į šiaurę. Tai dar neištrinta problema.

B. A. Serebrenikovas spėja, kad baltai ir trakai mišriai gyveno apie III tūkst. pr. Kr.³⁹⁸ Remdamasis V. Ivanovu ir V. Toprovu, P. Dundulienė rašo, kad III-II tūkst. pr. Kr., t. y. apie tą patį laiką, didžiulėje teritorijoje tarp Irano ir Balkanų pietuose bei centrinėje Europoje buvo pasklidusios indoeuropiečių gentys; apie tai kalbanti dievo Griaustinio kovos su gyvate mito paplitimo teritorija³⁹⁹.

Vienoje Maskvos konferencijoje, skirtoje etnolingvistiniams baltų slavų kontaktams tirti, daugelis autorių taip pat kalbėjo apie artimus tautų, gyvenusių tarp baltų teritorijos ir Balkanų, ryšius. J. Smirnovas nurodęs, kad yra daug tautosakos atitikmenų, žinomų tik Makedonijoje ir Lietuvoje. M. Lekomceva pateikusi duomenų, rodančių, kad baltų kalbų fonologinio lygio branduolinės posistemės sudarančios tipą, būdingą arealui tarp vokiečių, graikų ir rusų ukrainų kalbų. Šis arealas sutampęs su genetiku nustatytu tam tikru žmonių arealu, kur galėjo būti bendras keltų, trakų ar ikiindoeuropiečių substratas⁴⁰⁰.

Jau seniau I. Duridanovas pateikė eilę tikrinių vardų, bendrų baltų ir trakų kalboms⁴⁰¹. Čia prisiminsime ir visą sąrašą J. Basanavičiaus surinktų vardų, kuriuos jis kildina iš trakų, prasme "miško lydyimų" (tarpumiškių):

Trakai, Trakėnai, Trakininkai, Trakiškiai, Trakiškiemiai, Traksėdai ir t. t. Visus šiuos vardus su trakų gentimis jis nesieja⁴⁰². Kol kas sunku atsakyti, ar yra Lietuvoje vietovardžių su trakų genčių vardu, nors pavyzdžiui, Traksėdai turėtų reikšti "Trakų sodybą" etnine prasme. Panašiai iš trakų norėtųsi kildinti ir buvusią Lietuvos sostinę - Trakus. P. Tarasenska dar mini IX-XII a. Trakų piliakalnį buv. Kovarsko rajone⁴⁰³.

Dakai

J. Basanavičius, remdamasis Dettlėsenu, rašo: "Dakų apgyventosios žemės šiaurės siena nors Strabonui buvusi nežinoma, bet rymėnų geografo Vipsaniaus Agrippos (mire 12 m. Kristui negimus), dalyvavusio rymėnų karuose Pannonijoje ir ant Balkanų pusiasalio, taipogi dalyvavusio Oktaviano Augusto laikais Rymo imperijos išmatavime, patiriame, kad ji ėjusi kur kas toliau už Karpatų kalnų ir siekusi šiaurėje Jures mares, taigi ir šios dienos Prūsai ir Lietuva Dakijai priderėjo"⁴⁰⁴. Basanavičiui mes pritarime. Ir Julijus Solinis, aprašydamas Europą, rytuose žymi Alaniją, viduryje Dakiją arba Gotiją, o vakaruose Germaniją⁴⁰⁵. Taigi, būdama tarp Alanijos ir Germanijos, Dakija turėjo siekti arba prieiti visai arti prie Baltijos jūros.

Orozijus skelbia, kad į rytus nuo Moravų yra Vyslėnų šalis, o į rytus nuo šių Dakija, kur pirmiau buvo gotai⁴⁰⁶. Kaip tai suprasti? Gotai ėjo iš Skandinavijos link Juodosios jūros ir iš ten patraukė į Romą. Reiškia jiems pasitraukus, kraštas į rytus nuo Vyslėnų (t. y. dabartinėje Lenkijos teritorijoje) buvo pavadintas Dakija? Arba grįžo senasis vardas buvęs prieš gotus? Abiem atvejais ši Dakija turėjo užimti didelius plotus į šiaurę nuo Balkanų.

Ir dar viena mįslė. J. Foigtas (Voigt) savo Prūsijos istorijoje (t. I, p. 314) paskelbė iš Bogufalo rankraščio, tuo metu saugoto Karaliaučiuje, ištraukas, kad 1041 m. Lenkijos vidinių kovų metu tarp Mozorijos Maslavo ir Kazimiero dalyvavo dakai (Dacosque, kitam leidime Ducesque), getai (Gethas), prūsai (Pruttenos) ir rusai (Ruthenos); panaši užuomina skelbiama ir iš Kadlubeko⁴⁰⁷. T. Narbutas šiuos dakus laiko danais. Taip ir neaišku, ar danų vardas seniausiais laikais buvo susijęs su dakais, ar čia minimi dakai, estijų prasme, o gal nei viena nei antra. J. Basanavičius, remdamasis Perco (Pertz) surinktais germanų istorijos šaltiniais (Monumenta German. histor. Scriptores IV, 95-97, 101...), dakus mini ne tik Danijoje, bet ir Norvegijoje, tačiau toliau Percas spėja, kad jie gyvenę pietiniam Baltijos pajūry, remdamasis dakų ir danų paminėjimu vienam

genčių sąrašė su gotais, rugiais, heruliais ir gepidais³⁹⁸. Danus vadinoma dakais kryžiuočių kronikininkas Henrikas Latvis ir daugelis kitų.

Helmoldas, aprašydamas krikščionybės išplitimą XI a. šiaurės Europoje, džiaugiasi, kad ji įsitvirtino pagaliau Dakijoje, Švedijoje ir Norvegijoje. Pamini Dakiją net tris kartus: 1058 m., 1106 m. ir 1149 m.³⁹⁹ Šios kronikos komentaruose, aprašant Liubeko miesto pradžią, minimos čia gyvenusios kimbrų, venedų ir dakų (Daciae) gentys⁴⁰⁰.

Ir dar viena staigmena. Olivos vienuolyno kronika skelbia, kad 1346 m. Livonijos magistratas puolė dakus (daccones), estus (Eystones) ir osoliečius (osolienses)⁴⁰¹. Reikia spėti, kad šie dakai tai Dago (dabar Hiuma) salos, o osoliečiai - Ezelio (dabar Sarema) gyventojai. Šiame sakinyje vardu Eystones bene pirmą kartą ryškiau atskirti estai nuo bendrinio estijų vardo, o Dago sala vardą bus gavusi nuo dakų.

Kokius pėdsakus tie dakai galėjo palikti Lietuvoje ir kitose estijų žemėse? Visų pirma dėl dzūkų vardo. Daug kas spėja, kad jie taip vadinami vien siekiant pabrėžti dzūkų tarmės garsą dz. O galbūt čia ir išliko dakų vardas? Prisiminkime Bogufalo skelbtą dukų terminą vietoj dakų. Vargu tai bus paprastas sutapimas. Kol kas deja tai tik spėliojimai. Bet pastebimai tamsesni dzūkų plaukai bei kiti požymiai leidžia spėti, kad juose yra žymiai daugiau pietiečių kraujo, negu, sakysim, žemaičiuose. Tai patvirtina ir lavonų deginimo papročio sklindimas iš pietų bei bendros archeologinės kultūros, siejančios rytų Lietuvą su Baltarusijos Ukrainos teritorija. Tą patį kalba ir antropologijos mokslas. Anot G.Česnio, pietryčių Lietuvos gyventojų gracilumas daro užuominas į pietinę kilmę⁴⁰².

Apjungdami pastaruosius tris skyrius, galime pasakyti, kad getai, trakai ir dakai yra vienas junginys, iš kurio didesne dalimi kilo lietuvių ir latvių tautos.

Mezai

Prie jau išryškintų genčių, atvykusių į Lietuvą iš Balkanų - Juodosios jūros baseino, pridursime dar vieną vardą - mezus. Antikos mitologija su Mizijos olimpu sieja Artemidą. Romos laikais Mezijos provincija vadinosi teritorija šiaurės Balkanuose. Kaip getai sietini su hotitais, taip greičiausiai ir mezai savo šaknimis susiję su medais, gyvenusiais Persijoje. Tokią sąsają mums leidžia daryti iki šiol Gruzijoje išlikusi musulmonų meschų gentis. Moschus greta georgų jau mini Pomponijus Mela I a.⁴⁰³ Antikos mitologija juos tapatina su brigais. Moschai, kitaip muškai, II tūkst. pr. Kr. viduryje užėmė vakarinę Trakiją, vėliau vadintą Makedonija; apie 1200 m.

pr. Kr. jie perėję Helespontą ir sutriuškino hetitus Mažojoje Azijoje⁴⁰⁴.

Herodoto minėti masagetai prie Kaspijos jūros⁴⁰⁵ greičiausiai buvo getų ir tų moschų masių junginys. Iš moschų vardo pridėjus baltišką galūnę -ava (Moskava) turbūt kilo Maskvos pavadinimas.

Savo ruožtu, Balkanų mezai (Moesiae) minimi apie V a. pr. Dakijos⁴⁰⁶. Dėl Balkanų Mezijos daug kovojo gotų karalius Teodorikas⁴⁰⁷. Tarp pietų Europos genčių mezai (maesi) vėliau minimi greta raskų (rusų protėvių?): "circassi (čerkesai - R.M.) etiam Quinquemontani ad Pontum habitantes, Rasciani, Maesii, Serviani (serbai - R.M.), Bulgari, Bosnenses in Illyrica, Dalmatiae, Istri, Carniolani ac denique Carinthii utuntur"⁴⁰⁸.

Pereidami prie Lietuvos pastebėsime, kad žemaičiai greta lotyniško termino Samogitia dar vadinami ir masagetais. XV a. Enėjus Silvijus, keliavęs po Lietuvą ir vėliau tapęs popiežiumi Pijum II, rašė: "Redeunti ex Livonia in Germaniam per litus Balthei maris post Masagetas Prutheni sese obiciunt, qui ripas utrasque Wiscele amnis accolunt" (Script. rer. pruss. IV. 231 f)⁴⁰⁹, t.y. masagetai, gyvenę tarp Prūsijos ir Livonijos. Kai kuriuose tekstuose, kur minimi masagetai, sunku nustatyti jų gyvenamąją vietą, nes juos lengva supainioti su masagetais, gyvenusiais tarp Europos ir Azijos - prie Kaspijos jūros.

S. Daukantas labai taikliai pastebėjo, kad žemaičių miestelio Mosėdžio vardas kilo iš masių⁴¹⁰ genties. Jis turbūt vadinosi Masių arba Masių Sėda (sodyba). Mozdrijos (lg. Baltarusijos miesto Mozyryj vardą) ir Mazovijos pavadinimai yra tos pačios kilmės. Taip pat ir prūsų žemės Pomezanijos vardas gali reikšti "prie Mezijos", bet ne Pamedė, kaip spėjo K.Šoga⁴¹¹. Iš masių kilusį vietovardį turime ir netoli Vilniaus - tai Maišiagalai ("Masių tvirtovė"), kryžiuočių karo kelių aprašymuose vadinta Maysegai, Meysegallen, Maysegayl, Meisegal, kitur Maisegaln, Meischengallen ir pan.

Pagal legendinį Divonio dienoraštį ulmigerai turėję valdovą Masos⁴¹², kurio vardas gali būti sietinas su masiais. J. Basanavičius surašė kelias dešimtis spėjamų mezu kilmės asmenvardžių: Mase, Masio, Missino, Masionis, Masiulis, Masilionis, Mysiūnas, Mysiulis... ir asmenvardinių vietovardžių: Missendorf, Misshof, Masiukai, Mysiškiai, Mysviečiai ir t.t. Ši sąrašą dar galima būtų pratęsti.

Kodėl tautos iš Balkanų Pajuodžio nuolat bangomis plūdo į šiaurę? Tai paaiškinti visai nesunku. Juk antikos laikais šiaurės Europos civilizacija buvo labai atsilikusi ir užtekdavo nelabai didelėms grupėms žmonių patekti tarp "barbarų", kad šie perimtų atėjūnų papročius, o su jais kartais ir kalbą bei vardą. Tą patį mes matome ir dabar, kaip į eskimų, indėnų ar Sibiro tautų plotus veržiasi baltųjų civilizacija. Aišku nereikia manyti, kad antikos laikais tarp estijų ir pajuodžio gyventojų buvo toks didelis civilizacijos skirtumas kaip mūsų laikais tarp indėnų ir baltųjų, bet jis vis tik buvo nemažas. Užtenka čia paminėti slavų išplitimą į visą rytų Europą iš Karpatų - Ukrainos teritorijos.

Toks plitimas į šiaurės Europą iš antikos kraštų yra užfiksuotas daugelio tautų mitologijoje: lenkai kildinami iš Ilirijos ir Dalmatijos (Gvaninio kronika)⁴¹³, airiai iš Kretos mileziečių⁴¹⁴ ir t.t.

KAIMYBINĖS TAUTOS, TURĖJUSIOS ITAKOS BALTŲ SUSIFORMAVIMUI

Krivičiai

J. Basanavičius krivičius kildina iš getų tautos dalies, kurią iš graikų kalbos reiktų transkribuoti Krobišoi, Kribišoi. Ji gyvenusi su getais ir dakais Varnos apylinkėse, dabartinėje Bulgarijoje ir kartu su jais persikėlusį šiaurės link⁴¹⁵. Tai vienas iš nedaugelio etnonimų, kurį pavyko aptikti tik J. Basanavičiaus darbuose, bet dėl to neturi mums kilti abejonų.

Apie krivičius dabartinės Baltarusijos teritorijoje, t.y. buvusioje estijų žemėje, pirmas žinias pasisemiame, anot J. Basanavičiaus, iš Konstantino Porfirogeneto (Porphyrogenneto). Čia tik pasakyta, kad krivičiai kartu su slovėnais buvę rusų duokliadaiviais (tributariai)⁴¹⁶. Nestoras (1056-1116 m.) rašęs, kad krivičiai gyvenę apie Baltarusiją ir Smolensko sritį⁴¹⁷.

Metraščiuose, skelbiančiuose apie Riuriko pakvietimą į Novgorodą išvardinama: "slovėnai [krivici] ir meria; slovėnai svoju volostj imeli, a krivici svoju, a meria svoju"⁴¹⁸. Iš šios citatos išeity, kad krivičiai nebuvo slavai.

Panašiai rašo ir Nikanorovo metraštis apie 859-862 m.: "Rinko variai gal iš užjūrio duoklę nuo čiudų, slovėnų, merios ir visų krivičių"⁴¹⁹. Prie krivičių pridėtas žodis "visų", matyt, mums sako apie didelę teritoriją, greičiausiai apgyventą baltų getų. Tiesiogiai prie slavų krivičius aišku negalima priskirti, nes bendrinis slavų terminas kaip ir germanų, baltų ir kt. yra dirbtinis. Tuo metu kiekviena gentis buvo atskira tiek religijos, papročių, tiek ir kalbos požiūriu. Jeigu krivičius priskirsime prie estijų baltų, tai iš dalies būsime arčiau tiesos.

Krivičius nukariavo 1127 Mstislavas Vladimirovičius, pasiųsdamas keturis brolius iš skirtingų pusių: Viačeslavą iš Turovo, Andriejų iš Vladimiro, Vsevolodą iš Gorodnios (?) ir Viačeslavą iš Klečesko (Klecko?) bei sūnus iš Kursko ir Smolensko. 1130 m. Polocko kunigaikščiai buvo "paimti į nelaisvę, Cargrada"⁴²⁰.

Atkreipkime dėmesį, kad šio prijungimo metu krivičių miestai vadinosi jau slaviškais vardais: Strežav, Logožsk, Drejutesk⁴²¹. Išimtį sudaro tik

paskutinis vietovardis, matyt, reiškiantis Drejutiškį (dabartinę Drują prie Dauguvos?). Taigi slavų kolonizacija, plečiantis Kijevo Rusiai, šioje teritorijoje turėjo būti įvykusi anksčiau negu buvo nukariauti krivičiai 1127m.

Krivičių vardą Kocebiu (Kotzebue, Preussen aeltere Geschichte, B. I, p. 302-308) kildino iš pagonių dvasinio krėvės (krivio)⁴²². Jam pritarė ir J. Basanavičius, pasiūlydamas antrąjį lygiavertį šio žodžio kilmės variantą iš kreivas ir kartu primindamas, kad latvių kalba vartojamas rusų pavadinimas "krews", kilęs iš tų pačių krivičių⁴²³. Kol kas šio etnonimo kilmės aiškinimui labai trūksta naujų pasiūlymų.

Slavai

Visi mes daug žinome apie slavų kolonizaciją baltų žemes, prasidėjusią dar I tūkstantmetyje. Taip pat žinome, kad po tos kolonizacijos liko tik dvi nedidelės baltų salėlės: Lietuva ir Latvija. Kas gi buvo tie slavai ir iš kur jie pajudėjo?

Nekelia abejonės daugelio rusų mokslininkų priimtas aiškinimas, kad slavų vardas rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą sutinkamas VI a. Jordano gotų istorijoje: "Nuo Vyslos upės ištakos neišmatuojamuose plotuose įsikūrusi gausi venedų giminė. Nors jų vardai dabar keičiasi priklausomai nuo įvairių genčių ir vietovių, bet pagrindiniai jie vadinasi sklaviniais ir antais. Sklavinai gyvena nuo Novietuno m. ir ežero, kuris vadinasi Mursijum, iki Danastro (Dniestro - R.M.), o šiaurėje iki Vyslos. Miestų vietą pas juos užima žalos ir miškai. O antai, drąsiausi iš jų, gyvendami prie Ponto (Juodosios jūros - R.M.) išlinkimo, nusidriekia nuo Danastro iki Danapro (Dniepro - R.M.)"⁴²⁴. Taigi Jordano raštai yra neįkainojamas šaltinis istorijos mokslui. Jis pasakoja taip tiksliai ir aiškiai lyg rašytų mūsų laikų istorikas.

"728 m., - kaip sako Einhardas, - pas Korolį Didįjį atvyko serbų sklavų (Sorabi Sclavi) pasiuntiniai, kurių stovyklą yra tarp Elbės (Albim) ir Salės (Salam), Turingijos ir Saksonijos ribose"⁴²⁵. Tas pats Einhardas mini, kad sklavinai yra Germanijoje prie jūros kranto, vadinami teisingai veletabais (veletais - R.M.), frankais (Francica) arba vičiais (Wiltzi)⁴²⁶. 33-ame puslapyje čia mini dragavitų (plg. dragovičiai) miestą, o 51 psl. sako: "in terram Sclavoru... Beheim..." ("Slavų žemėje Bohemija", t.y. Čekija).

Joachimas Pastorijus Lenkijos istorijoje cituoja Sabeliką (Sabellikus Enead.), kuris rašo, kad slavai iš Kimerų Bosforo Sarmantijos pajudėjo į šiaurę - į Bohemiją ir Lenkiją, užimdami išėjusių į Romą venedų terito-

rija⁴²⁷. Čia pat cituojamas Tuanas (Thuanus), kuris patikslina, jog "sklavai roksalanai hunų valdovo Atilos laikais užėmė vandalių vietas: Bohemiją, Sileziją ir Moraviją. Šie slavai išplitę toli į šiaurę ir rytus. Jiems priskiriami vindai prie Baltijos jūros, pomeranai, lužtėnai, roksalanai, moskai - pastarieji išplitę ne tik Europoje, bet ir Azijoje..., raskai, mezai, servianai (serbai - R.M.), bulgarai, bosniečiai Ilirijoje, dalmatai, istrai, karniolanai - karintai"⁴²⁸.

Viena pagrindinių slavinių teritorijų buvo Dunojaus pakrantės, kaip rašo Einhardas: "...Sclavorum circa Danubium habitantium..."⁴²⁹ Jis sumini keletą grynai slaviškų vardų: "Sclaomir - Abodritorum rex"⁴³⁰ (Sklavomiras - obodritų karalius); Ladaslavus (Vladislavas?) - Dalmatijos valdovas⁴³¹. Iš teksto atrodo, kad ši Dalmatija yra ne Jugoslavijoje, bet gerokai toliau į šiaurę. Ir Vidukindas aprašo slavų-vengrų išpuolius iš Dalmatijos į Saksoniją. Čia jau k raidė iškritusi ir rašoma "slavai": "Praedictus igitur exercitus Ungariorum a Slavis conductus, multa strage in Saxonia facta, et infinita capta praeda, Dalamantiam reversi..."⁴³²

Iš Vidukino bei Helmoldo darbų galime spręsti, kad iki X a., t. y. iki krikšto, slavai buvo labai plačiai išplitę Vokietijoje. Jie siekė Magdeburgą⁴³³, Brandenburgą⁴³⁴.

Tolimesnė slavų istorija visiems yra gerai žinoma, todėl ties ją neapsistosime. Tik paminėsime, kad neabejotinai iš slavų vardo yra kilę šių tautų pavadinimai: slovenai Jugoslavijoje ir slovakai Čekoslavakijoje.

Lenkai

Prūsų ir lietuvių kovos su lenkais prasidėjo gerokai anksčiau negu kryžiuočių laikais, apie kuriuos mes daugiau sužinome iš rašytinių šaltinių. Štai Magdeburgo analuose, skelbtuose rinkinyje "Scriptores Rerum Prussicarum", randame pranešimą, kad Magdeburgo archyviskupas Friderichas 1147 m. su 180000 karių iš Lenkijos, Rusijos, Vokietijos iš įvairių pusių užpuolė pagonių kraštą. Tris mėnesius klajodami, viską nuterėjo, miestus ir tvirtoves sudegino.

Tai žinoma irgi nėra mūsų santykių su lenkais pradžia. Turime išsiaiškinti kas buvo tie lenkai ir iš kur kilo jų pavadinimas.

Kalbėdami apie gerulius rašėme, kad jų vardas reiškia girių gyvenotojus, o lenkai - priešingai - lankų žmonės. Bet kaip išversti vardą poliaki? Pasirodo šis žodis taip pat yra kilęs nuo "miško" - "les". T. Narbutas rašė, kad žodžius las, les senovėje tardavo lach, lech⁴³⁵. Tada poliaki vardo vertimas bus "pagirys", kuris savo ruožtu gali būti tapatus su jau minėtais pagirtais. Senieji pagirtai, pagirėnai prieš didžiąją slavų kolonizaciją dar

galėjo būti gimingesni estijams negu slavams, arba užimti tarpinę padėtį, nors šį kraštą siekė ir venedai, kurie, kaip minėjome, labai artimi slavams. Poleksėnų (pollexiani), susijusių su jotvingiais, pavadinime nesunku įžūrėti tarpinę formą tarp poliaki ir Polesia (Pagirys). Poleksėnais Kadiubekas vadina jotvingius⁴³⁶.

Vadinasi poliaki, pollexiani, Polesė ir pagirtai yra tas pats terminas, reiškiantis žmones, gyvenančius į pietus nuo didžiojo miško masyvo, apgyvendinto estijų (baltų) tautų, kurį vėliau apgyvendino slaviška lenkų tauta.

Rusai

Dabartinė Rusijos teritorija mūsų eros pradžioje buvo vadinama Alanija. Čia turimi galvoje rytų Europos plotai maždaug tarp Karpatų ir Maskvos, į šiaurę nuo pietų Ukrainoje gyvenusių skitų ir sarmatų. Tos didžiosios Alanijos dalį sudarė roksalanai, kurių pavadinimą galėtume padalinti į rosus ir alanus. Iš šių rosų ir kilo vėlesnis vardas Rusj, Rossija.

Kai kam pasirodys keista, kas čia bendro tarp šaknies ros- ir roks-. Bet eidami į senesnius laikus pamatysime, kad šaknis roks- kilo iš Tuano minėtos slaviškos raskų⁴³⁷ genties vardo, susikeitus garsams "sk" į "ks", o garso "a" vartimą į "o" galime laikyti dėsningu.

Pasirodo, kad roksalanų tapatinimas su rusais nėra naujas. Apie tai jau rašė Mykolas Lietuvis⁴³⁸.

Ieškodami archeologinėje medžiagoje šios mūsų teorijos patvirtinimo, galime apsistoti ties zarubinecų kultūra. Atrodo, kad apie II-IV a. roksalanai išplito didelėje Ukrainos dalyje, pamažu nustumdami į antrą planą alanus. Vėliau nuo šių roksalanų termino galutinai atkrito antroji dalis alanai ir susiformavo etninis vienetas Rusj. Taigi roksalanai greičiausiai buvo didžiosios slavų kolonizacijos į šiaurę pradininkai, susiję su zarubinecų kultūra.

Bet dėl rusų vardo yra ir sunkesnių problemų. Įdomumo dėlei pateiksime originalias, bet sunkiai pagrindžiamas, T. Narbuto mintis apie slavų genties rosų tapatinimą su Rusne, esančia Nemuno dešetoje. Šios žinios paimitos iš mažai žinomos Bertinijaus kronikos (Annales Bertiniani), kurioje sakoma, kad skandinavų kilmės valdovas Hakonas (Narbutas jį vadina "Rusnės karaliuku" - sakosi paėmęs žinias iš islandų Fingbogo stipriojo ir Fibamano sagų) 839 m. siuntė pasiuntinius pas Konstantinopolio valdovą Teofilį, norėdamas užmegzti su juo gerus santykius.

Pateiksime iš Narbuto citatą lotynų kalba: "...Qui se, id est gentem suam Rhos vocari dicebant, quos rex ilorum, Chacanus vocabulo, ad se

amicitiae, sicut asserebant, causa direxerat... Imperator Ludovicus diligenter investigans, comperit eos gentem esse Sueonum, exploratores potius regni illius (Constantinopolitani) nostrique (Francici)". Toliau kronika sakanti, kad imperatorius Teofilis, siųsdamas pasiuntinybę į Ingelheimą pas imperatorių Liudviką Pamaidųjį, kartu pasiuntė ir kažkokios genties žmones, vadinančius save rossais⁴³⁹.

Jeigu ta Hakono valdoma gentis Ros tikrai gyveno ten, kur dabar yra Rusnė, tai Narbuto žinios vertos dėmesio. Tik sunku sumegzti ryšį tarp šių rosų ir rosų, gyvenusių Alanijoje. Nors yra ir keistų sutapimų. Rusnė kaip tik buvo toje zonoje, kurią ilgą laiką valdė venedai - gentis labai artima slavams (Skalvijos, kurios vienas pagrindinis centras buvo Rusnė, kurios pavadinimo panašumas į sklavinų vardą greičiausiai yra atsitiktinumas). Be to, šie Rusnės rosai gali būti tie patys risai - vitingai (žr. Vitingų skyr.) arba rusai su Rusijos nukariautojais variagais, persikėlę prie Kuršių marių. Taip pat variagai ir patys galėjo šį vardą perkelti iš Rusijos į kitą savo valdą.

Kokias mes galime rasti Rusnės vardui analogijas Lietuvoje ir gretimuose kraštuose? Atrodo, kad šis pavadinimas neatsiejamas nuo tokių Lietuvos vietovardžių kaip Ruseiniai, Rusiai, Raseiniai, o gal ir Rasiai, Rasos, Rasytė bei Prūsijos Resil (1239 m., Olivos kronika), Resin (ten pat); Baltarusijos Rosica, Rosny, Rosinėliai, Rossony, Rossonka; Latvijos Rušony ir t.t. Vargu ar juos visus įmanoma sutapatinti su rusų etnonimu (ypač su šaknimi ras-, kur jie gali reikšti rasą), nors Žučkevičius čia minėtus vardus iš Baltarusijos ir Latvijos kildina iš žodžio Rosija⁴⁴⁰.

Su rusais J. Ochmanskis sieja visus Rusokų, Rusynės tipo vietovardžius vakarų Baltarusijoje, pagal kuriuos jis veda lietuvių ir slavų ribą VII-VIII a. Tokia riba pagal J. Ochmanskį ėjusi kiek į vakarus nuo Minsko, t.y. toli nuo dabartinės Lietuvos teritorijos⁴⁴¹.

Nors daugelis minėtų vietovardžių Lietuvoje nėra etnonimai, bet dalis tiesos apie gyvenusius Lietuvoje rosus (rusus) prieš X a., matyt, yra. Tai greičiausiai buvo neskaitlingos rusų kolonijos, pasiekusios Lietuvą su variagais besiformuojant būsima Kijevo Rusiai.

Vandalai venedai

Venedai ir vandalai greta getų trakų buvo vienas gausiausių gentinių junginių Europoje. Daugelis antikos autorių juos kildina iš Paflagonijos Mažojoje Azijoje. M. Bielskio kronikoje sakoma, kad jau Homeras aprašęs venedus, kurie Trojos karų metu gyvenę Paflagonijoje, o po Trojos sunaikinimo patraukę į Italiją ir įsikūrę Ilirijoje. Atilos valdymo metu Italijoje

jie įsteigė Venecijos miestą⁴⁴². Polibijus skelbęs, kad jo laikais ir Adrija vadinta venedų jūra⁴⁴³.

Strabonas aprašęs ir antrą venedų bangą į Europą. Pastarąjį persikėlimą per Juodąją jūrą iššaukė kimerai⁴⁴⁴. Ilirijos venetai plačiai išsi-dauginę ir pamažu apgyvendinę Paduniją, Dalmatiją, Mėziją ir Dakiją, pasivadindami ilirais, istrais, dalmatais⁴⁴⁵. "Ilirijos venetus" jau mini Herodotas⁴⁴⁶. Apie jų nepaprastą išplitimą kalba Šekijos kronikose paskelbtas tariamas Aleksandro Makedonočio laiškas, kuriuo jis venedams dovanojęs Europą nuo lediniuotojo vandenyno iki Italijos jūros. Visos čia gyvenančios tautos turėsiančios tarnauti venedams per amžius⁴⁴⁷.

I a. Julijus Cezaris aprašo venetų ir venetų sukilimą šiaurės vakarų Galijoje-Armorike (t.y. Bretanėje) ir Normandijoje⁴⁴⁸. Turbūt neatsitiktinai dar XVIII a. šis kraštas vadinosi Vandėja.

K. Tacitas sako, kad venetai pasisavino daug papročių iš peukinų, "nes plėšikaudami jie išnaršė visus miškus ir kalnus, dunksančius tarp peukinų ir fenų (finų - R.M.). Vis dėlto juos reiktų priskirti germanams, kadangi ir namus statosi, ir skydus nešioja, ir vaikščioja pėsčiomis... Visa tai priešinga sarmatams".⁴⁴⁹

Venedų gentys buvo labai pripratę prie jūros (kas žino, gal ir pats jų pavadinimas susijęs su vandeniu?). J. Cezaris giria venedų burinius laivus, kuriais jie naudojo plečiant prekybą tarp Britanijos ir kontinento⁴⁵⁰.

Tarp įvairių venedų vandalių atšakų paminėti Plinijaus užfiksuotus venetulanus, gyvenusius Latiume⁴⁵¹, t.y. centrinėje Italijoje ir germanų gentį vandilijus, minimus Tacito⁴⁵².

Daugelis antikos autorių venedus vadina henetais. Dėl to M. Bielskis savo kronikoje šiam variantui suteikia pirmenybę.

Vandalų venedų žygiai į Romą plačiai aprašyti. Vandalai buvo viena pagrindinių tautų, sugriovusių Romos imperiją. Iš to kilo žodis vandalizmas. Vėliau jų didelė dalis pasiekė Ispaniją ir net įsikūrė šiaurės Afrikoje. Ispanijos srities Andaluzijos vardas yra iškreiptas iš "Vandaluzija".

T. Narbutas ir S. Daukantas pateikia medalių pavyzdžius, kuriuose minimas romėnų valdovas Valuzianus, nugalėjęs vandalus, venedus, finus ir galindus⁴⁵³.

Venedai ir vandalai taip plačiai aprašomi įvairiuose šaltiniuose, kad čia įmanoma suminėti tik mažą jų dalį. Pabandykime patyrinėti koks yra jų ryšys su estijais.

Archeologiniu požiūriu venetus reiktų sieti su lužitėnų kultūra, kuri tam tikru laiku buvo žymiai prasismekusi ir į vakarų Lietuvą, pavyzdžiui, Kurmaičiuose (pajūry) rasti dubenys labai panašūs į tokius pačius indus, randamus lužitėnų archeologinės kultūros teritorijoje⁴⁵⁴. Taip pat ir Lietuvos pajūryje Egliškių pilkapius su urnomis⁴⁵⁵, matyt, supylė venedai. Tai patvirtina jų panašumas į sambiškuosius. Vis tik atrodo, kad venedai Lietuvos pajūryje buvo užvaldę tik laikinai, apie m. e. pradžią.

Ptolomėjus (II a.) venedus dar žymi palei visą pajūrį nuo Chrono upės (čia jis maždaug atitinka ne Nemuną, bet Prieglių) ir Chersino (Dauguvos?)⁴⁵⁶. O tariamam Divonio dienoraštyje, gautam iš vyskupo Kristijono, venedai tapatinami su sarmatais⁴⁵⁷. Čia nėra nieko nuostabaus, nes sarmatais dažnai būdavo laikomos visos rytų Europos tautos, ir tai dėl to, kad sarmatai važiuodavo su ratais ir jų, kaip kai kuriais laikais čigonų, visur buvo pilna.

Didžiausias venedų masyvas netoli estijų žemių buvo Lenkijoje. M. Miechovita Lenkiją tiesiog ir vadina Vandalija⁴⁵⁸, o daugelis autorių (Miechovita⁴⁵⁹, Bielskis⁴⁶⁰, Gvaninis⁴⁶¹) Vyslą tituluoja Vandal, Vandalus.

J. Ochmanskis netgi spėja, kad tarp III ir II tūkst. pr. Kr., t. y. virvelinės keramikos paplitimo metu, baltų žemėse gyveno venedai, o patys dabartinių baltų protėviai atėjo į Baltijos kraštą tik su javonų deginimo papročiu, XIII-XII a. pr. Kr. Nustota deginti javonus II-V a., pagal Ochmanskį, dėl naujo laikino venedų įsigalėjimo⁴⁶².

Jeigu mes siejome venedus su lužitėnų kultūra, tai tokia Ochmansko aiškinimai kelia abejonių, nes nepastebėta, kad ši kultūra kada nors būtų užėmusi visą Lietuvą. Yra ir lietuvių autorių, palaikančių J. Ochmansko nuomonę. Pavyzdžiui, visai su juo sutinka P. Račionas⁴⁶³.

Kas leidžia susieti venedus su slavais? Visų pirma faktas, kad iki šių dienų, kai kurios germanų ir finų tautos slavus vadina venedais⁴⁶⁴. Mūsų kaimynai estai juos ir dabar tituluoja vėne. J. Basanyčius, remdamasis Šafariku, rašo, kad iki mūsų laikų serbus (sorbus?) vokiečiai tebevadina venedais⁴⁶⁵. Kromeris iš venedų kildina slovakus, Bielskis juos laiko slavais⁴⁶⁶.

Vienas svarbiausių autoritetų, laikusių venedus slavais, yra Helmoldas, kuris pateikia šiuos vandalių vardo variantus: Vandali, Vandalij, Vandeli, Vandili, Vanduli, Vindili, Vinili, Vinuli... ir jų vietas atėjusių venedų: Venedi, Venedae, Vinidi, Vinidae⁴⁶⁷. Jis ginčijasi su Liubeko leidėjais, pateikusiems daugybę argumentų, kad visos šios gentys buvo germanai⁴⁶⁸. Ir Strijkovskis kritikuoja vokiečių, danų ir švedų autorius, laikančius vandalius germanais⁴⁶⁹. M. Bielskis vandalius laiko beveik tiesioginiais lenkų protėviais. Jo laikais dar buvusi žinoma šv. Vaitiekiaus sukurta giesmė apie vandalių lenkų protėvių krikštą⁴⁷⁰.

Miechovita įdomiai atskiria vandalius nuo venedų. Remdamasis Piliūm, Sventonijum Tarkvilu ir jau minėtu Kornelijum Tacitu, jis vandalius laiko germanais⁴⁷¹, o venedus (Miechovita juos vadina vinidais, vindelikais) - slavais⁴⁷². Dėl Tacito ir kitų antikos autorių čia turime pabrėžti, kad jie vandalius laikė germanais vien priešpastatydami juos ant ratų važiuojantiems sarmatams. Apie etninę priklausomybę tai visai nieko nesako. O be to ir išspręsti šį klausimą beveik neįmanoma, nes vienoje teritorijoje įvairiais laikais gyvendavo daugybė visiškai tarpusavyje negiminingų genčių.

Dabar pažiūrėkime, kokios yra išlikusios žinios apie paskutinius

vandalių venedų dienas ir apie jų išnykimą. Anot J. Foigto (Voigt) Baltijos pamarys prie Vyslos žiočių IX a. vadinosi Windlandia, arba Ventland (Alnpekės kronika)⁴⁷³. Ten pat, tarp Danijos ir Vyslos žiočių, venedų žemę (Weonodland) mini Vulfstanas⁴⁷⁴. Po to jau įsigali nauji dirbtiniai vardai: Pomerania (Pamarys), Meklenburgija (pagal miesto vardą) ir kt. Bet štai 1541 m. Brandenburgo markgrafas Albrchtas save vėl tituluoja prūsų, Stetyno, Pomeranijos, Kašubų ir venedų hercogu, Nuerbergo burgrafu ir Riugeno kunigaikščiu⁴⁷⁵. Paskutinis Vandalijos paminėjimas, kurį pavyko aptikti, yra iš 1584 m. Viename Filipo Austrijiečio žemėlapyje Riugeno sala ir dar kelios salos prieš Vyslos žiotis vadinamos "Vandalijos salomis", o kitame - pakrantė į vakarus nuo Vyslos žiočių vadinama Vandalija. Vienoje iš salų parodytas miestas Vineta⁴⁷⁶.

Kokie žinomi tiesioginiai estijų ryšiai su venedais - vandalais? Z. Raulinaitis pateikia žinias iš S. Grunau ir L. Davido kronikų, kad sūduviai VI-VII a. (?) kariavę su venedais votais (?) (weneden), gyvenusiais Livonijoje (Lothphania), ir juos nugalėję⁴⁷⁷. Lothphania čia gali reikšti Lietuvą (Litvania), Latviją (Lotvanija) arba abu kraštus kartu. J. Jurginis šią Vaidevučio legendos dalį kiek plačiau aprašo: Vaidevučio "trečias sūnus Sudas, gavęs žemės tarp Chrono (Nemuno - R.M.), Skaros (Priegliaus - R.M.) ir Curtorko, vėliau tai buvusi Rusnė arba Kuršių uostas... Sudas užėmęs ir nugalėjęs venedų kraštą"⁴⁷⁸. Čia minimi nugalėti venedai galėjo gyventi prie rytinio Kuršių marių kranto (plg. vietovardį Ventės Ragas - iškyšulys į Kuršių marias) ir dabartinės Vandžiogalos apylinkėse (senoji forma Vandėjogala reiškė venedų ar vandalių tvirtovę).

Helmoldo kronikoje rašoma, kad lenkų karalius Boleslovas (apie X a. pab.) užvaldė visus slavus (vinulius, kitaip vinitus) ir jų valdžiai pajungė taip pat rusus ir prūsus⁴⁷⁹ (taigi neveitui sakėme, kalbėdami apie lenkus, kad prūsų kovos su jais prasidėjo gerokai anksčiau, negu tai aprašo kryžiuočių kronikos).

Apie Vandžiogalą mus pasiekė keista žinia iš Vytauto laikų, 1384 m., Vytauto kovų dėl tėviškės metu, Ragainės vicekomitros, Markvardas Solcbchas (Marquardum Soltzbach) išžygiavo į Lietuvą padėti Vytautui prieš Skirgailą. Vandžiogaloje kryžiuočiai rado susirinkusią didelę žmonių minią kažkokioms pagoniškomis apeigoms. Po ilgo ir kruvino mūšio nugalėjo vokiečiai. Vicekomitros ir kunigaikštis Vytautas išsivarė į nelaisvę šimtus likusių gyvų vandžiogaliečių⁴⁸⁰. Truputį keista, kad savo teritorijoje Vytautas ėmė belaisvius. O gal dar tuo metu čia gyveno venedai ir buvo traktuojami kaip svetimtaučiai? Dar neaišku ar nėra dabartiniame Vandžiogalos apylinkių sulenkėjime senų venediškų šaknų.

Daugelis autorių rašė apie venedus, gyvenusius Lietuvoje ir Latvijoje. Anot J. Foigto (Voigt, Gesch. Preuss., I, 66) venedai, išvyti iš Kurzemės (čia gyvenusius venedus liudija Ventos upės, Ventspilio m. ir kt. vardai - R.M.), įsikūrę senajame kaime (Monte Antiquo) prie Rygos, o iš čia išvyti jie apsigyveno Latgalijoje⁴⁸¹ (Vendene, dabar vadinamam Cesiu - R.M.).

J. Ochmanskis⁴⁸² ir V. Vilinbachovas⁴⁸³ Žemaitijoje, Latvijoje ir vakarinėje Estijoje surinko dešimtis vietovardžių, kuriuos jie kildina iš venedų vardo.

Taigi turime priėti prie išvados, kad paskutiniai tos vienos iš didžiausių tautų Europoje - venedų palikuonys išstipro ne kur kitur, o Lietuvos ir Latvijos teritorijoje (Lenkijos pamaryje tuo metu vandalų bebuvu išlikęs tik pavadinimas). Dabartinius slavus venedų palikuonimis galime laikyti tik iš dalies. Be to, turime pabrėžti, kad baltai Lietuvos ir Latvijos teritorijoje buvo vietiniai gyventojai, o venedai tik laikini atvykėliai.

Veletai

Iš mūsų minėtų tautų, kurias daugelis priskiria slavams, paskutiniai bus veletai. Einhardas, vardu Velatabi, juos mini pirmuosius greta sorabų (serbų), obodritų (Abodriti) ir bohemų (Boemanni); pažymi jų karinę gumą 484. Jau Ptolomėjaus žemėlapyje (II a.) veletai vardu veltai yra parodyti Baltijos pajūryje tarp venedų (Venēdes) ir kuršių (Carbones ir Careotas), greta estijų? (hossii)⁴⁸⁵. Jiems giminigi gali būti velegezitai, gyvenę Balkanuose VII-VIII a.⁴⁸⁶, vilinai tarp Oderio ir Elbės IX-XII a.⁴⁸⁷ (jeigu čia jie nėra painiojami su vinilais, priskiriamais venedams); volynėnai, kuriuos mini jau "Povesty vremennyh let", "Dulebi živiachu po Bugu, gdie nyne Velynianie" ir jau minėta šalis Glesisvelir (Sambija?), kur antroji dalis vel ir gali reikšti veletus. Forma velynianie "Povestj vremennyh let" kaip tik įrodo volyniečių ir veletų bendrą kilmę.

Vidukindas, Ibrahimas Ibn Jakubas ir kt. rašė, kad vienas pirmųjų Lenkijos valdovų Mieška I daug kariavo su vieletais: dėl išėjimo į Baltijos jūrą⁴⁸⁸. Išėina, kad veletai X a. gyveno Lenkijos pamaryje. Vėluvos apylinkių Prūsijoje pavadinimas (Wilovense 1348 m.)⁴⁸⁹ taip pat gali sietis su veletais. Ir pietinės Estijos miesto Viljandi bei jo apylinkių gyventojų vardas vejadcy⁴⁹⁰ (1240 m.) gali būti panašios kilmės.

J. Basanavičius rašo, kad Šafarikas veltus laiko slavais, o Miulenhofas (Mullenhoff) ir Zeusas (Zeuss) - lietuviais⁴⁹¹. Tačiau pastarųjų autorių spėjimas, kad veltai yra iškreiptas lietuvių vardas, atrodo nepagrįstas vien dėl tos priežasties, kad jis lygiai tokia forma užrašytas jau Ptolomėjaus ir kitų autorių.

Kol kas visai neaišku ar veletai buvo artimesni slavams ar estijams. Mūsų lieka, kiek su veletais galima sieti tokius vietovardžius kaip Veiēna (Latvija, Gulbenės raj.), Velenj (Baltarusija, Puchovičių raj.), Velec (Baltarusija, Glubokoje raj.), Velje (ež. Połocko raj.), Veliēnia (upė buv. Smolensko gub.), o galbūt net ir Vilnia, Vilnius, Vilija (?); Volin (XI-XII a. Oderio žiotyse), Volyn (Bugo aukštupys Volynės žemėje XI a.), Volga

(upė), Vėliuona (prie Nemuno, Olivos kronikoje vadinta Willun), Wilunj (dabar Weilen prie Notecos upės - Galo kronika), Veluta (Baltarusija, Lunineco raj.) ir daugelį kitų.

Atrodo, kad kai kurie šių vietovardžių sietini su žodžiais veltis, veltionis. Bet mes jau minėjome, kad Volynės terminas giminingas veletų etnonimui. Šią nuomonę patvirtina ir tai, kad X a. buvo daug vietovių Volyn šiaurės Lenkijoje, kur kaip tik gyveno veletai (ne volynėnai). O jau paskutinis vietovardis Veluta tikrai primena veletų vardą. V. Toporovas, O. Trubačiovas ir B. Žučkevičius šį vietovardį veda iš pietų Baltarusijos - šiaurės ukrainiečių žodžio velet (veleta, veletenj) - stipruolis, milžinas⁴⁹². Gal čia ir glūdi veletų mįslė? Tačiau tokia milžinų veletų sąvoka galėjo išsirutulioti ir atvirkščiai, iš veletų genties vardo, panašiai kaip tai atsitiko su kimbrais. Be to, veletai - "milžinai" gali sietis su pagonišku chtonišku protėvių dievų veltiu.

Alanai

Alanai m. e. pradžioje, kaip minėjome, buvo apgyvendinę didelius rytų Europos plotus. Tačiau per pirmąjį m. e. tūkstantmetį šis vardas išnyko - jį išstūmė raskai roksalanai ir liko vietoj Alanijos Rossija. Alanai mus čia daugiau domina todėl, kad pagal legendą, paskelbtą Erazmo Stelos, Prūsijos įkūrėjo Vaidevučio žmona buvo alanė. Dėl to jos sūnų ir rėmė alanai, o borusai nekentę. Po ilgų mūsų jis turėjęs nusileisti ir su visais alanais išsikelti į protėvių žemę⁴⁹³.

T. Narbutas rašo, kad alanai nuo Uralo į Europą atslinko paskui sarmatus (De Guines, Histoire des Huns, t. I)⁴⁹⁴. Buvusi tai skitų kalniečių gentis, kurios vardas kilęs nuo žodžio alin "kalnas". 557 m. pr. Kr. alanai įsikūrę pajūdyje tarp Dniepro ir Dono (Stritter, Memoriae, populorum, t. I, p. 644). Vėliau jie slinkę pagal Doną į gelonų, budinų, antropofagų, agatiršų, melanchlenų ir neurų žemes⁴⁹⁵, t.y. čia jie turėjo įsikverbti ir į rytinių bei pietinių baltų teritoriją.

Julijus Solinis Europą taip pavaizdavo: "rytuose yra Alanija, viduryje Dakija ir Gotija, toliau Germanija, kurios didelę dalį sudaro svebai..."⁴⁹⁶ Pomponijus Mela I a. alanus ir alanorsus žymi tarp hiperborėjų kalnų, esančių šiaurės rytų Europoje, ir Azijos⁴⁹⁷. Prisiminkime ir Ptolomėjaus citatą: "...iš mažesnių tautų Sarmatijoje gyvena: prie Vislos upės už venedų - gitonai, taip pat finai, taip pat sulonai... [rytus nuo paminėtųjų, už venedų, yra gal: idai ir sudinai ir stavanai ligi alanų; už jų igilionai]"⁴⁹⁸.

Viena alanų šaka kartu su vandalais dalyvavo Romos nukariavime. V a. jie užėmė Luzitanijos ir Kartaginos provincijas, o vandalai - Ispanijos

Galisija⁴⁹⁹. Katalonijos provincijos vardas, kaip sakėme, bus kilęs iš Gotalanijos ("gotų-alanų žemės").

Kita alanų šaka pasiekusi ir prūsus. Anot Amiano Marcelino, (IV a.) jie gyvenę už arimpėjų, greta masagetų ir sargetų⁵⁰⁰, taigi grynai estijų gotų žemėse. Remdamasis tuo pačiu autorium, T.Narbutas šiuos alanus patalpino tarp Vyslos ir Nemuno⁵⁰¹.

Iš tikrųjų estijų žemės galėjo siekti ir pagrindinis alanų masyvas, vėliau pasitraukęs į Romą. Bet tokiu atveju Vaidevutį reiktų nukelti į IV a., kas labai abejotina.

S.Daukantas atkreipia dėmesį į žinutę iš 1223 m., kurioje totoriai perspėja polovcus, kad jie, būdami totorių giminaičiai, nesibroliautų su svetimtaučiais alanais⁵⁰². Ir daugelis kitų autorių alanus laiko skitų giminaičiais, iranėnais. S.Daukanto žinutė patvirtina, kad alanai nebuvo mongoloidų kilmės. Bet jie buvo taip pat gana svetimi ir estijams bei slavams (t.y. jokių būdu nepriklausė prie gotų ar venedų giminaičių).

Skitai

Skitai buvo labai persipynę su sarmatais, kurie juos pamažu ir asimiliavo. Nors abiejų šių tautų ryšiai su estijais yra panašūs, sarmatus mes priskyrome ankstesniam skyriui, aprašančiam gentis įsiliejusias į baltų etnosą. Taip pasiegėme todėl, kad estijai daug kur tiesiog priskiriami Sarmatijai ir, matyt, sarmatų mūsų protėvių žemėse buvo daugiau negu skitų.

Mus nustebins Adomo Bremeniečio⁵⁰³ (XI a.) ir kai kurių kitų autorių terminologija: jie Baltiją vadina skitų jūra (čia skitai, matyt, yra platesnė bendrinė sąvoka, apimanti ir Sarmatiją). Kas gi buvo tie skitai?

Skitus mini jau Herodotas V a. pr. Kr. Jis sako, kad ši šalis prasideda nuo Istro upės (Dunojaus) ir tęsiasi pagal Juodąją jūrą iki Tanaido (Dono) ir Meotijos ežero (Azovo jūros). Toliau yra Sarmatija. Tarp skitų tebėra dar neseniai iš čia išvytų kimerų (kimbrų - R.M.)⁵⁰⁴. Įdomu, kad Herodotas skitus laikė šviesiaplaukiais, baltuoždiais⁵⁰⁵, taigi jie turėjo būti išėiviai iš šiaurės. Galbūt tas skirtumas ir nebuvo labai didelis, bet jo užteko Herodoto dėmesiai.

Koks neapibrėžtas buvo skitų pavadinimas mums įrodo Gvaninio kronika, kurioje prie Europinės Skitijos priskiriama Lietuva, Rusija, Valachija, totoriai, o prie Azijinės Skitijos - tauroskitai, agatiršai, Azijos masagetai ir kt.⁵⁰⁶ Toks Skitijos termino išplėtimas galėjo būti ir vėlyvesnis, nežinantis antikos laikų tikros padėties.

Pabandykime atsėkti iki kur skitai įsibrovė vidurio Europoje ir ar

pasiekė mūsų protėvius estijus. Apie tai surinko daug medžiagos Z.Raulinaitis. Suteikime jam žodį:

"Skitų invazijos kelias į vidurinę Europą per Sileziją, Moraviją ir Bohemiją dar ir dabar aiškiai susekamas. Jis pažymėtas sunaikintais lužičėnų kultūros paminklais, jų sugriautom pilim ir daugeliu skitiškų kapų (F.Dvornik, The Slavs, 1956). Net ir rytinėje Lenkijoje randama skitų seniausių radinių iš VII a. pr. Kr. (M.Ebert, Reallexicon der Vorgeschichte, 1929)... Tarp 550 ir 400 m. pr. Kr. skitai buvo net pasiekę Vyslos žemupį, taigi galėjo susidurti ir su aisčiais⁵⁰⁷.

Su skitais yra ir tokių kuriozų. Diodoras Sicilietis prieš pat m. e. pradžią rašė: "Priešais Skitiją, prie Galijos yra sala, vadinama Bazilija. Joje randamas gintaras⁵⁰⁸. Jau įrodinėjome, kad Bazilija tai greičiausiai yra Sambija, bet kaip čia atsirado kartu Skitija ir Galija? Kaip sakėme, Skitija galėjo siekti Prūsiją, o Galija čia galėjo būti sutapatinta su Galindija arba norėta pabrėžti, kad pro Galiją įmanoma priplaukti iki Sambijos.

Kažkokį skitų ryšį su estijais galime įžūrėti ir pranciškonų analuose, kur ties 1324 m. tariamai minėti skitai, atėję į Lietuvą iš kažkokio chano valdų. R.Batūrai tikrinant pranciškonų šaltinius, tokios žinios surasti nepavyko⁵⁰⁹. Čia skitai galėjo būti suminėti ir netiesiogine prasme, vietoj totorių. Panašios mintys kyla skaitant Mikalojų Husovianą: stumbras "buvo paleistas, kad skitų strėlėmis raitieji smagstytų", ir kitoje vietoje: "Ir kaip skitų pulkus jie kardu iškloti papratę... tai tarp medžiotojų jie su žirgu eikiu įsimaišo⁵¹⁰.

Keista, kad nors ir kaip seniai skitai gyveno estijų žemėse, Prūsijoje yra išlikęs kaimo pavadinimas Skitlaukiai, 25 km į pietų rytus nuo Christburgo (1912 m.).

Kimbrai kimerai

"Skitai atėjo iš Azijos ir išstūmė iš Europos kimerus" (Herodotas)⁵¹¹. Iš čia kimerai bėgę į Mažąją Aziją - Joniją, vėliau išvyti per tą pačią Skitiją pasitraukė į Mediją (Persijoje - R.M.), dalis atsėdūrė prie Tiro⁵¹² (dabartinis Libanas).

Europoje kimbrai buvo viena ryškiausių klajoklių tautų. Tiesiog sunku susekti jų visus klajonių "maršrutus": Galija, Belgija, Italija⁵¹³, Skandinavija. Pastarojoje jie buvo apsistoję ilgesniam laikui⁵¹⁴. Pomponijus Meia kimbrus žymi Baltijos jūros salose⁵¹⁵.

K.Tacitas (I a.) apie kimbrus taip rašo: "Tame pačiame Germanijos iškyšulyje, prie pat okeano (sekantys už chaukų - vertėjos pastaba) gyvena kimbrai. Šiuo metu tai maža bendruomenė, tik labai pagarsėjusi

Dideli jų buvusios šlovės pėdsakai gyvi iki šiolei - abiejose krantuose didžiulė stovykla.. ir kokios patikimos buvo kalbos apie didįjį jų persikėlimą⁵¹⁶ (113 m. pr. Kr. - vertėja)... O persikėlė jie į Britaniją ir įsikūrė žemėje Lydau⁵¹⁷ (plg. Lyduva, Lyda, ir Lietuva?). Ar nebus šį vardą kimbrai atsinešę iš Lietuvos (galbūt su kokia nors estijų lietuvių šaka), panašiai kaip ir Ariogaios vardą Airijoje: Airgialla ir Argyll Škotijoje⁵¹⁸. Galbūt dėl užsilikusių kimbrų Lietuvoje ir K.Tacitas raše, kad estijų papročiai ir išvaizda panašūs į svebų, o kalba į britonų⁵¹⁹.

Nuo kimbrų gavo vardą Britanijos provincija Cumberland, seniau Kumraland, Kumbraland⁵²⁰. Be to, 1584 m. Filipo Austrijiečio žemėlapyje Velsas (Valija) - Britanijos iškyšulys priešais Airiją vadinamas Kambrija; "Cambria sive Wallia"⁵²¹. Yra žinių, kad ir Liubeko miestą Vokietijoje įkūrė kimbrai⁵²².

Dabar pažiūrėkime, kodėl M.Strijkovskis kimbrus ir gepidus laiko lietuvių protėviais⁵²³. Pagal Vaidevučio legendą Gotlando sala VI a. vadinosi Kimbrija. Joje gyvenę iš Skandinavijos išvyti kimbrai, kuriuos savo nuožtu grįždami iš Romos išvarė gotai. Tie kimbrai, anot legendos, po persikėlimo į Prūsiją tapę Prutenio-Vaidevučio tautos pradininkais⁵²⁴.

Romantizuodamas lietuvių praeitį, M.Strijkovskis aprašo kimbrų protėvių didvyriškumą. Pralaimėjus mušį prieš romėnus ir žuvus vyrams, kimbrės moterys išžudė savo vaikus ir pačios išsižudžiusios, nenorėdamos pasiduoti priešui⁵²⁵.

Įdomiai kimerų vardas išliko rusų, osetinų ir gruzinų kalbose. Anot A.Vanago, kimerų kilmės yra tokie žodžiai: rusų kumir, "kumiras, stabas, dievaitis", gruzinų gmiri "didvyris, galiūnas, dievaitis", osetinų gymiri, gumeri, "galiūnas, dievaitis"⁵²⁶. Lietuvoje kimbrų kilmės yra pavardė Kimbrys.

Kimbrų, kaip senųjų indoeuropiečių kalba, galėjo būti artima lietuvių kalbai ir galėjo prisidėti prie baltų etnoso susiformavimo.

Vokiečiai

Kalbėdami apie estijus minėjome, kad šis vardas reiškia rytiečius, o vokiečiai, atvirkščiai, žymi žmones, gyvenančius į vakarus nuo estijų. Vokiečių istorija mums pakankamai žinoma, todėl čia tik iškelsime dar vieną hipotezę, kuri turi patvirtinti mūsų mintį.

Tarp Vilniaus ir Trakų yra Vokės upelis, Baltosios Vokės, Trakų Vokės bei kt. Vokių kaimai. Visi šie vietovardžiai, matyt, reiškia teritoriją, esančią į vakarus nuo sostinės Vilniaus ir reiškia tą patį, ką ir vokiečių tautos vardas.

Germanai

Kornelijaus Tacito pasakymas, kad estijų papočiai ir išvaizda yra panašūs į svebų, mus priartina prie germanų. Jau anksčiau iškėlėme hipotezę, kad germanų vardas sietinas su germundurų (germuntų?) genčių, gyvenusių prie šiaurinių Romos imperijos sienų, pavadinimu ir su tokiais asmenvardžiais kaip Germantas bei Gerimantas (Lietuvos kuni-gaikštis XIII a.).

Gausiausias germanų genčių junginys estijų kaiminystėje buvo svebai. Anot J.Solinio, svebų genčių skaičius siekęs 54⁵²⁷. Jiems priskirsime šiuos giminingus pavadinimus: svevai, švabai (Filipo Austrijiečio žemėl. sakoma "Sveviae vulgo schwabische krais"), svejai⁵²⁸; sveonai, svionai⁵²⁹; švedai.

Skandinavijoje I m. e. tūkst. pabaigoje susiformavo mums gerai žinomi variagai - normanai, vadinami dar vikingais. Jie skverbėsi į estijų žemes tuo metu, kai iš pietų ir rytų slinko slavai (apie variagų terminą žr. dar Varmių skyr.).

T.Narbutas rašo, kad Daniją valdant Lothekontui (Lothe - Kanut) IX a. vienas iš trijų žmonių burtų keliu būdavo išsiunčiamas į Ostrogardiją bei kitus rytų kraštus. Tik taip Narbutas galys paaiškinti tokius milžiniškus variagų nukariautus plotus, kaip rašo Nestoras: Czud, Wes, Mera, Murom, Czeremissa, Jam, Mordwa, Peczora, Litwa, Semigola, Kors, Neroma, Liw⁵³⁰. Kaip matome tai tikrai gigantiška teritorija, apėmusi visą šiaurės rytų Europą beveik iki Uralo. Pridursime dar vėlesnes normanų pajungtas teritorijas Anglijoje, Prancūzijoje, Islandijoje, Grenlandijoje, Šiaurės Amerikoje. Ši karinga jūrininkų tauta net apiplėšdavo Konstantinopolį.

Be abejo, estijų žemėse, o ypač Prūsijoje, Žemaitijoje (Žemuojoji Gytija) ir Kurše vikingai buvo dažni "svečiai".

Apie pirmus šiaurės germanų ryšius su estijais mums kalba mitologija. Skandinavų dievo Odino šventovė, kaip rašo saga Grimnismal, vadinosi Valhala⁵³¹. Įdomu, kad kaip tik panašių vietovardžių yra Rytų Baltijoje: miestas Valjala Saremos saloje, Valgalės piliakalnis Kurše ir kt. Daugelio mokslininkų nuomone šis Odino-Vodano kultas su Valgalos šventove siekia mūsų eros pirmuosius amžius.

Kronikos variagų skverbimąsi į estijų žemes aprašo nuo VIII a. (Žr. Sambija). Jie estijų Baltijoje turėjo didelius prekybinius miestus - kolonijas: Truso Vyslos žiotyse, Viskiautus tarp Neringos ir Sambijos (čia rastos didžiausios Europos žemynne vikingų kapinės⁵³²) ir koloniją Kurše.

Dažnai vakarines estijų žemes užvaidydavo danų karaliai. Labai plačiai yra aprašytas švedų ir danų žygis į kuršių pili Apucią (Apulia) 853 m. Bremeno arkivyskupas Rimbertas pranešė, kad prie šios pilies kautynės daugiausiai vyko dėl aukso ir sidabro bei dėl kuršių, atsisakiusių skandinavų valdžios, susigrąžinimo. Po ilgų mūšių, gavę 30 įkautų ir po pusę svoro sidabro už kiekvieną žmogų, skandinavai pasišalino⁵³³.

Panašūs bandymai pajungti estijų tautas ir jų išsivaduojamieji karai truko be perstojo iki pat kryžiuočių laikų. Net ir kryžiuočiai ilgą laiką Estiją (Estoniją) valdė kartu su danais.

Be galo žiaurūs ir kruvini buvo mūsų santykiai su tautonų ordinu-kryžiuočiais. Prūsai krikšto dingstimi buvo galutinai išnaikinti ir asimiliuoti, bet apie tai plačiai rašyta lietuvių, latvių ir kt. istorikų darbuose.

Finai suomiai

Ugrosumių finų gentis galima laikyti seniausiais mūsų kaimynais, su kuriais susidūrė dabartinėje šiaurės Europos teritorijoje. Estijų žemėse gyvenę žmonės, prieš ateinant į jas trakų getų bei venedų bangoms iš Juodosios jūros baseino, jau galėjo susidurti su ugrosumių gentimis. Anot A. Briusovo, jos X-XIII tūkst. pr. Kr. pasiekė šiaurės Baltijos kraštus nuo Uralo ir įsikūrė visoje šiaurinėje rytų Europos dalyje⁵³⁴. Šiems žmonėms medžiotojams ir žvejams buvo būdingi kaulo dirbiniai, ypač žeberkliai. Iki šiol kai kurių mokslininkų buvo manoma, kad ugrosumiai suformavo taip vadinamas Kundos bei Narvos-Nemunokultūras. (Šiaurės Baltijos krašte Narvos Nemuno kultūra išsilaikė iki pat II tūkst. pr. Kr.). Pastaruoju metu ugrosumiška mongoloidinė šios kultūros kilmė suabejota ir net įrodyta jos europoidinė kilmė⁵³⁵. Vis dėlto ugrosumiai turėjo būti mūsų protėvių estijų kaimynai ilgu ruožu nuo Baltijos iki Maskvos.

Vėliau alanai, skitai, sarmatai ir kt. tautos pradėjo skverbtis į rytinių baltų žemes ir kontaktai su ugrosumiais turėjo sumažėti. Rytuose jie visiškai nutrūko tada, kai rytinius baltus iki pat ledinuojuoju vandenyno perkirto slavų kolonizacijos banga, bet šiauriniai mūsų kaimynai prie Baltijos jūros, III tūkst. pr. Kr. atsinešę šukinės keramikos kultūrą, išliko tie patys. Baltiški skoliniai estų ir suomių kalbose rodo pastovią baltų kultūrinę įtaką žemesniame civilizacijos lygyje buvusiems žvejams ir medžiotojams suomiams finams.

Nuo pat pirmųjų istorinių šaltinių iki mūsų laikų ugrosumiams priskir-sime šias gentis: čudj - čudai (maždaug atitinka estams), vesj vepsai (Jordanas vadina vas- apie Beloozerą), mera (mariai), murom (pig. Murmanskas - miestas Kolas pusiasalyje ir rusų mitinis didvyris Ilja Muromecas), čeremisai (giminingi mariams), jamj-jemj (1123 m. užvaldyti novgorodiečių⁵³⁶), mordva (mordviai), pečiorai (pig. upę Pečiora), Neroma (neurų žemė? - galbūt tik ugrosumiškas pavadinimas neugrosumių tautai, pvz., Žemaitijai?), liv-lyviai (Kurše), sumj⁵³⁷ (suomiai), vodj⁵³⁸.

Atskirai paminėsime finus ir sėtus. Pastarieji ir dabar gyvena Pskovo srityje ties pietine Estija. Juos norėtusi tapatinti su Divonio dienoraštyje aprašytais sitonais, kurie kartu su makabėjais užplūdę ulmiganus ir išmokę šiuos statyti namus, vilkėti megztus ir austus drabužius, veisti gyvulius ir gerti pieną⁵³⁹. Iš šios užuominos galime spėti, kad čia minimos ne estijų žemės, bet šiaurinė suomių genčių teritorija. Sitonai pagal savo geografinę padėtį buvo arčiausiai estijų (neskaitant lybių ir galbūt antikos laikais minėtų fenų finų) ir todėl iš jų turėjo perimti daug naujovių.

M. e. pradžioje sitonai dar matyt gyveno matriarchate, nes Tacitas apie juos rašo: "Prie svijonų (švedų - R.M.) šliejasi sitonų gentys, visu kuo panašios į svijonus, skiriasi tik tuo, kad juos valdo moteris: štai kuo virto sitonai jau nekalbant apie laisvės netekimą ir vergijos pančius. Čia Svebijos galas"⁵⁴⁰.

Apie finus Ptolomėjus rašė, kad jie gyvena už venetų, prie gitonų ir sulonų⁵⁴¹. Šie finai greičiausiai yra susiję su lybiais, kurie iš teksto atrodo turėjo gyventi žymiai toliau į pietus, negu kryžiuočių laikais (šiauriniame Kurše), kada iš pirmųjų Baltijos kraštus sutiktų lybių vardo kalavijučiai nukalė Livonijos pavadinimą. Vaizdžiai finus aprašo Tacitas:

"Fenai stebėtinai žiaurūs ir baisūs skurdžiai: neturi nei ginklų, nei namų židinio; jų maistas - žolė; drabužis - kailis, guolis - žemė. Visos jų viltys - streies, kurias, stokodami geležies, užaštrina kaulu. Ta pati medžioklė matina tiek vyrus, tiek ir moteris; jos juk visur lydi vyrus, reikalaujamos grobio dalies. Maži vaikai neturi jokios priebėgos nuo žverių ir lietaus, išskyrus šiaip taip iš šakų supintas palapines, kur jie ir slepiasi. Čia sugrįžta jaunuoliai, čia senių prieglauda. Bet jie mano, kad tai kur kas didesnė laimė, negu stenėti sunkiai dirbant žemę, statantis namus ir vis galvoti su viltimi ir baime apie savo bei svetimų turį: ramūs jie prieš žmones, ramūs ir prieš dievus, pasiekę sunkiausio dalyko, kad jiems nereikia net ir ko trokšti"...⁵⁴²

S. Daukantas⁵⁴³ ir T. Narbutas⁵⁴⁴ rašo, kad finai kartu su venedais ir jalingais 253 m. kariavo prieš romėnų valdovą Galą.

Neabejotinai suomių ugrų gentys buvo pasiekę ir Lietuvą. Tai rodo lukinės keramikos radiniai. Apie jų buvimą Lietuvoje mums liudija Meros pelio Švenčionių raj. vardas.

Pagal palaidojimus VII-VI a. pr. Kr. didelė šiaurės Latvijos dalis priskiriama ugrosumiams⁵⁴⁵. Tačiau šios gentys buvo neskaitlingos, todėl retai apgyvendinti, todėl vargu ar jis galėjo turėti didelės įtakos etuvių ir latvių tautos susiformavimui (Latvijos šiaurėje ir Kurše jų abstratas žymus ir dabar).

Priskas Panietis hunų valdžioje apie 375 m. mini skirius, herulius ir sudargus. Be to jis sako, kad neliko nei vienos tautos prie Baltijos jūros, kuri nebuvo pavergta hunų³⁴⁶. Įdomi yra ir Prisko užuomina, kad vykstant į Atilos stovyklą vietiniai žmonės jį vaišino gėrimu, vadinamu "medos"³⁴⁷. Kaip matome šis gėrimas skamba visai lietuviškai: medus ar midus.

Netenka abejoti, kad hunų valdžioje buvo daugelis estijų tautų (žr. Lietuvių - latvių skyr.), bet dėl trumpo valdymo laiko negalėjo padaryti didelės įtakos baltų susiformavimui. Jie staiga atklydo į Europą iš Sibiro, kur iki mūsų laikų tebebuvo teritorija, vadinama giminingu hunams vardu: Džungarija. Europoje paliko savo pėdsakus - iš jų kilo Hungarijos (Vengrijos) vardas.

Kitos tautos, gyvenusios Lietuvoje

Čia negalime nepaminėti ir tokių tautų kaip čigonai, totoriai, žydai, karaimai, kurie ilgai gyveno Lietuvoje (ir dabar tebegyvena). Visais laikais būdavo mišrių šeimų ir kitataučiai įsiliedavo į mūsų etnosą. Čigonų, pasiekusių Lietuvą, buvo daug bangų įvairiais laikais. Totoriai ir karaimai Lietuvoje atsirado didžiosios Vytauto Lietuvos valstybės egzistavimo metu (totorių, užplūdusių Lietuvą, buvo kiek ir anksčiau, pradedant nuo Mindaugo laikų - XIII a.). Apie tą patį laiką Lietuvoje pasirodė ir pirmosios žydų kolonijos. Bet šių tautų ryšiams su Lietuva aprašyti reiktų atskiros knygos.

Daugelis iš šiame darbe iškeltų hipotezių autoriui kilo berėnkant istorinę medžiagą savarankiškai ir tik vėliau didelę dalį visiškai panašių minčių teko aptikti Narbuto, Daukanto, Basanavičiaus ir kt. raštuose. Ypač tai tinka kalbant apie Basanavičių. Pradėjus studijuoti jo raštus, tiesiog sukėlė nuostabą daugelio hipotezių tapatumas. Tai netiesiogiai paliudija jų tikrumą. J. Basanavičiaus teorijos apie lietuvių kilmę iš trakų, getų bei kt. Mažosios Azijos Balkanų tautų pasitvirtino beveik visu 100 proc. Pavyko iškelti ir naujų hipotezių, kurių nėra ankstesnių autorių darbuose.

Kaip ir kitiems, rašiusiems šia tema, sunkiausiai buvo nustatyti, kokia dalis Lietuvos gyventojų liko savo teritorijoje atvykus atėjūnams iš pietų. Ar didesnis procentas buvo atėjūnų, ar vietinių, ir kas tie vietiniai, kokia kalba jie kalbėjo? Šis klausimas liko beveik nenagrinėtas (jis turbūt yra neišsprendžiamas), nes rašytiniai šaltiniai tokių senų laikų nesiekia, o šiame darbe kaip tik daugiau remtasi rašytiniais šaltiniais.

Visiškai sąlyginis yra šio darbo paskirstymas į didžiuosius skyrius. Dabar nebeįmanoma nustatyti, kurios tautos įsiliejo į baltų etnosą daugiau, kurios mažiau. Kartais ir negausios tautos, atėjusios iš pietų, galėjo įvesti savo kalbą ir paročius, nes jų protėvynėse buvo žymiai aukštesnis civilizacijos lygis. Ir atvirkščiai, necivilizuotos atėvių grupės galėjo būti ir gausios, bet nepalikti žymesnių pėdsakų materialinėje kultūroje. Be abejo būdavo ir trečias atvejais, kada atėjūnai paprasčiausiai išžudydavo arba išvarydavo autochtonus, o kartais ir patys pasitraukdavo, neturėdami didesnių kontaktų su vietiniais.

Sąlyginai yra išskirta ir darbo dalis apie tautas, atvykusias į estijų žemę iš Balkanų Juodosios jūros baseino. Pradedant gilintis, paaiškėja, kad vos ne visos indoeuropiečių tautos į Europą atvyko iš pietų (ir rytų). Į šį skyrių įtrauktos tik tos tautos, kurių kilmė iš pietų nekelia abejonių.

Akmens amžiuje, pasitraukus iš Pabaltijo ledynui, būsimoje estijų žemėse apsigyvenagentys, priskiriamos šioms archeologinėms kultūroms: svidrinei (vietinei) ir madleninei (iš tolimesnių kraštų). VIII-IV tūkst. pr. Kr. susiformuoja mikrolitinė makrolitinė kultūra, iš kurios vėliau išsirutulioja Nemuno aukštupio neolitinė kultūra.

II tūkst. pr. Kr. į vidurio ir šiaurės rytų Europą atvyksta dvi didelės tautų grupės iš Balkanų-Mažosios Azijos: trakai, getai ir venedai, vandalai. Pirmiesiems sumišus su vietinės Nemuno aukštupio neolitinės kultūros gyventojais susiformuoja baltai (estijai), o iš venedų ir vandalų slavai.

Kadangi estijai gyvena šiaurėje, miškingoje zonoje, jie dar vadinami geruliais (giruliais), o jų pietiniai kaimynai - pagiritais, paleksėnais.

Estijai reiškia "rytiečiai, rytų gyventojai", o jų vakariniai kaimynai vokiečiai - "vakariečiai".

Estijų (ne aisčių) terminas yra tikslėnis už dirbtinį baltų pavadinimą.

Lietuvių ir latvių vardai yra kilę iš vieno etnonimo "letai", kuris gali būti giminingas lidams (tautai, gyvenusiai Mažojoje Azijoje) arba deivės Letos vardui, žinomam graikų mitologijoje. Reikia atsisakyti pasenusios teorijos, kad Lietuvos vardas pirmą kartą paminėtas 1009 m. Taip pat ir daugelio kitų etnonimų pradžią reikia nukelti keliais tūkstančiais metų atgal - į I, II tūkst. metų pr. Kr. arba į dar senesnius laikus. Į šių tautų tarpą be letų, sūdavių ir galindų reikia įskaičiuoti bartus, kuršius, selius, gerulius, veletus ir kt.

Getų vardą paskutiniai išlaikė jotvingiai, bet jiems giminingi liko lietuviai ir latviai. Antros didžiosios bangos (šiaurę (venedų vandalų) palikuonys išnyko Vyslos deltoje ir lietuviai latvių žemėse.

Netiesiogiai venedų vandalų palikuonys - slavų gentys gavo vardą iš sklavinų, gyvenusių prie Dunojaus, o jų didžiausios tautos - rusų vardas kilo iš priekarpatis zonoje gyvenusių raskų roksalanų.

Taip pat reikia atsisakyti teorijos, skelbiančios buvus kažkokią etniškai gryną estijų tautą. Į estijų kamieną įsiliejo daugybė tautų: sarmatai, trakai, dakai, mėžai, krivičiai, alanai, skitai, kimbrai ir kt., tačiau baltų branduolių sudarė getai ir jiems artimiausios tautos.

¹Seibutis A. Padavimai ir tikrovė // Mokslas ir gyvenimas, 1971, Nr. 5. - P. 38-40; Vėlyvojo ledynmečio vietovardžiai // Mokslas ir gyvenimas, 1971, Nr. 10. - P. 16-20; Paleogeografija apie indoeuropiečių protėvynę // Mokslas ir gyvenimas, 1974, Nr. 9. - P. 38-40; Žmonės ledynmečio saiose // Mokslas ir gyvenimas, 1976, Nr. 10. - P. 20-23.

²Rimantienė R. Pirmieji Lietuvos gyventojai. - V., 1972. - P. 14.

³Ten pat. - P. 19-20.

⁴Ten pat. - P. 20.

⁵Ten pat. - P. 29.

⁶Ten pat. - P. 30-31.

⁷Ten pat. - P. 38-39.

⁸Ten pat. - P. 47.

⁹Ten pat. - P. 48.

¹⁰Ten pat. - P. 49.

¹¹Ten pat. - P. 54.

¹²Ten pat. - P. 63-64.

¹³Ten pat. - P. 78-79.

¹⁴Ten pat. - P. 93-95.

¹⁵Ten pat. - P. 96.

¹⁶Римантене Р.К. Неолит Литвы и Калининградской области // Этнокультурные общности лесной и лесостепной зоны Европейской части СССР в эпоху неолита. - Л., 1973. - С. 218.

¹⁷Ten pat.

¹⁸Vankina L. Sārnates tipa atradumi Latvijas neolita apmetnēs // Archeologija un etnografija. XI. - Rīga, 1974. - P. 50-51.

¹⁹Римантене Р.К.

²⁰Брюсов А.Я. Очерки по истории племен Европейской части СССР в неолитическую эпоху. - М., 1952. - С. 34-37.

²¹Брюсов А.Я. - С. 91-94.

²²Ten pat. - P. 177-178.

²³Zurek J. Osada z młodszej epoki kamiennej w Rzucawie, Fontes Archeologici Poznanienses. - 4. - 1954. - P. 31-32.

²⁴Римантене Р.К.

²⁵Ten pat. - P. 219.

²⁶Plinii naturalis historia. - 4. - P. 94-95; 37. - P. 35, 39. (Zr. V. Pašuta, Lietuvos valstybės susidarymas. - V., 1971. P. 75).

²⁷Narbut T. Dzieje narodu Litewskiego. - 2. - Wilno. 1837. P. 94.

²⁸Daukantas S. Raštai. - 1. - V., 1976. P. 619.

²⁹Corneli P. Taciti opera... - 2. De situ, populis et moribus Germaniarum. Lipsiae, 1846. Sk. 45.

³⁰Klimas P. Lietuvių senybės bruožai. - V., 1919. P. 131.

³¹Scriptores Rerum Prussicarum. - 1. - P. 732.

³²Mierzynski A. Mith. Lit. Monumenta. - 1. - P. 7. (Zr. P. Klimas, min. veik. - P. 131).

- ³³Einhardi, Vita Karoli Magni, Hannoverae. - 1839. - P. 30 (cap. 12).
- ³⁴Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. - 1, 5. V., 1955. P. 22.
- ³⁵Kabelka J. Baltija ir baltai "Žodžiai ir žmonės". - V., 1974. P. 59.
- ³⁶Narbut T. Dziej... - 2 - Wilno, 1837. P. 340.
- ³⁷Ten pat. - 3 - Wilno, 1838. P. 76.
- ³⁸Daukantas S. Raštai. - 2. - V., 1976. P. 28.
- ³⁹Helmoldi Chronica Slavorum, Lubecae. - 1659. P. (lib. I, c.1).
- ⁴⁰Gordon R.K. Anglo-Saxon poetry. - London, 1934. P. 77.
- ⁴¹Račkus A.M. Gudonai. - Chicago, 1929. P. 27.
- ⁴²Ptolomaeus. Cosmographia. - Roma, 1490.
- ⁴³Klimas P. Lietuvių senybės bruožai. - V., 1919. P. 18.
- ⁴⁴Szafarik. Urgeschichte des estnischen Volksstammes. P. 402. (Zr. J. Basanavičius, Aušra, 1885. P. 111).
- ⁴⁵Narbut T. Dziej... - 2. - Wilno, 1837. P. 93.
- ⁴⁶Aiseikaitė M. Baltai priešistoriniais laikais // Kūryba, 1944, sausis. P. 38.
- ⁴⁷Aušra, 1885. - P. 111.
- ⁴⁸Klimas P. Lietuvių senybės bruožai. - V., 1919. P. 21.
- ⁴⁹Žilinskas J. Lietuvių protėviai. - K., 1937. P. 75.
- ⁵⁰Tacitas K. Germanija. Raštai. - V., 1972. P. 269 (komentarai).
- ⁵¹Ten pat.
- ⁵²Aiseikaitė M. Baltai priešistoriniais laikais // Kūryba, 1944, sausis. P. 38.
- ⁵³Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A. Lietuvos archeologijos bruožai. - V., 1961. P. 105.
- ⁵⁴Ten pat. P. 119.
- ⁵⁵Niewojcka I. Pytheas z Marsylii w ujęciu Gosselina | Lelewela. - Warszawa, 1936. P. 518-520.
- ⁵⁶Gedgaudas Č. Praeities beiškant. P. 32.
- ⁵⁷Niewojcka Pytheas... P. 518-520.
- ⁵⁸Ten pat.
- ⁵⁹Ten pat.
- ⁶⁰Kabelka J. Baltija ir baltai // Žodžiai ir žmonės. - V., 1974. P. 59-60.
- ⁶¹Ten pat.
- ⁶²Ten pat.
- ⁶³Ten pat.
- ⁶⁴Ten pat. P. 61-62.
- ⁶⁵Ten pat. P. 62.
- ⁶⁶Dusburg P. Scriptores Rerum Prussicarum. - P. 159.
- ⁶⁷Латвийский Г. Хроника Ливонии. - М., 1938. С. 59 и др.
- ⁶⁸Tarvydas St. Lietuvos vietovardžiai. - V., 1958. P. 20.
- ⁶⁹Dillon M., Chardwick N.K. Ze Swiata Celtów. - Warszawa, 1975. P. 82.
- ⁷⁰Gedgaudas Č. Praeities beiškant. - P. 17-20.
- ⁷¹Daukantas S. Raštai. - 2. - V., 1976. P. 11.
- ⁷²Дестушик Г.С. Сказания Прииса Палийского // Уч. зап. Акад. наук. - 7, вып. 1. СПб., 1861. С. 46.
- ⁷³Gedgaudas Č. Praeities beiškant. P. 24-25.
- ⁷⁴Žilinskas J. Lietuvių protėviai. - K., 1937. P. 35.
- ⁷⁵Соч. Карамзина Таргта. - 2, С. Irb., 1887. С. 162 (Летопись, кн. III, гл. 38).
- ⁷⁶Daukantas S. Raštai. - 2. - V., 1976. P. 26.
- ⁷⁷Ochmański J. Historia Litwy. - Warszawa, 1967. P. 12.
- ⁷⁸Narbut T. Dziej... - 2. - Wilno, 1837. P. 371.
- ⁷⁹Zr. J. Trinkūnas, Baltai centrinėje Europoje // Mokslas ir gyvenimas. - 1969, Nr. 8. P. 23-24.
- ⁸⁰Zr. A. Vanagas, Kur gyventa prabaltų. Ten pat. P. 25-27. (Neigia baltų buvimą centrinėje Europoje).
- ⁸¹Script. Rer. Pr. - 1. P. 237 (Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. - 1. - V., 1955).
- ⁸²Basanavičius J. Etnologiškos smulkmenos. - Tilžė, 1893. - P. 25.
- ⁸³Геродотъ. - 2. - М., 1888. - С. 169 (кн. 7, гл. 74).
- ⁸⁴Schiern F.E. Origines et migrationes Cimbrorum. - Hauniae, 1842. - P. 3.
- ⁸⁵Narbut T. Dziej... - 1. - Wilno, 1835. - P. 101-102.
- ⁸⁶Vėlius N. Mitinės lietuvių sakmių būtybės. - V., 1977. - P. 56, 57.
- ⁸⁷Ten pat. - P. 125.
- ⁸⁸Kronika. Strykowskiego M. - 2. - Warszawa, 1766. - P. 144.
- ⁸⁹Graves R. The Greek Myths. - 1. - Aylesbury, 1975. - P. 93.
- ⁹⁰Ten pat. - P. 142.
- ⁹¹Ten pat. - P. 295.
- ⁹²Ten pat. - P. 55-56.
- ⁹³Геродотъ. - 2. - М., 1888. - С. 426.
- ⁹⁴Graves R. Ten pat. - P. 57.
- ⁹⁵Ten pat.
- ⁹⁶Ten pat. - P. 80.
- ⁹⁷Ten pat.
- ⁹⁸Ten pat.
- ⁹⁹Ten pat. P. 126, 207.
- ¹⁰⁰New Larousse Encyclopedia of Mythology. - London-New York-Sydney-Toronto, 1977. - P. 177.
- ¹⁰¹Онайко Н.А. Аполюи гиперборейский // История и культура античного мира. - М., 1977. С. 153-159.
- ¹⁰²Graves R. The Greek Myths. - 1. - P. 281.
- ¹⁰³Jakobis B. Sugražinti iš praeities. - V., 1978. - P. 5.
- ¹⁰⁴Ptolomaeus, Cosmographia. - Roma, 1490.
- ¹⁰⁵Narbut T. Dziej... - 1. - Wilno, 1835. P. 40.
- ¹⁰⁶Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы // Зимние праздники. - М., 1973. - С. 275-276.
- ¹⁰⁷Narbut T. Dziej... - 1. - P. 101-102.
- ¹⁰⁸Pakarklis P. Kryžiuočių valst. santvarkos bruožai. K., 1948. - P. 227.
- ¹⁰⁹Otrębski J. Balt. leita // Problemos. - 1967, III(2). - P. 201-203.
- ¹¹⁰Girininkas A. Sarnelės vėlyvojo neolito gyvenvietė // LTSR MA darbai. - A, 1(58). 1977. - P. 62, 63.
- ¹¹¹Гравере Р.У. Проблемы этнической истории балтов - тезисы докладов. - Рига, 1977. - С. 68.
- ¹¹²Деликова Р.У. Там же. - С. 68.
- ¹¹³Zr. Lietuvos archeologijos bruožai. - V., 1961. - P. 100 - 102.
- ¹¹⁴Basanavičius J., Būga K. Apie senovės prūsų raštą ir Videvuto vėliavą. - V., 1926. - P. 19.
- ¹¹⁵Stolis H.A. Dievai ir gigantai. - V., 1974. - P. 41.
- ¹¹⁶Ortelius A. Aditamentum Secundum Theatri Orbis Terrarum. - Antverpiae, 1579. - P. 80(21).
- ¹¹⁷Basanavičius J. Legendos apie lietuvių kilmę. - V., 1971. - P. 18.
- ¹¹⁸Jurginis J. Legendos apie lietuvių kilmę. - V., 1971. - P. 18.
- ¹¹⁹Ten pat. - P. 82-84.
- ¹²⁰Ten pat.

- 121 Gedgaudas Č. Praeities beiėškant. - P. 17.
 122 Ptolemaeus, Cosmographia. - Roma, 1490.
 123 Narbut T. Dzieje... - 2. - P. 464-465.
 124 Tacitas K. Raštai. - V., 1972. - P. 23 ("Germanija")
 125 Osieglowski J. Wyspa slowianskich bogow. - Warszawa, 1971. - P. 45.
 126 Jurginis J. Legendos apie lietuvių kilmę. - V., 1971. - P. 72.
 127 Aiseikaitė M. Baltai priešistoriniais laikais // Kūryba. - 1944 m., sausis. - C. P. 38.
 128 Ten pat.
 129 Ten pat.
 130 Вестберг Ф. Комментарий на записку Ибрагима ибн Якуба о славянах. - С. Пб., 1903. - С. 146.
 131 Helmoldi Chronica Slavorum. - Lubecae, 1659. - P. 2 (lib. I. c. I).
 132 ПСРЛ. - 1. - Петербург, 1926. - С. 4.
 133 Kronika M. Strykowskiego - 2. - Warszawa, 1766. - P. 54.
 134 Daukantas S. Raštai. - 1. - V., 1976. - P. 419-420.
 135 Narbut T. Dzieje... - 2. - Wilno, 1837. - P. 356-357.
 136 Vanagas A. Baltų etnonimai // Mokslas ir gyvenimas, 1979, Nr. 5. - P. 17.
 137 Ten pat.
 138 Kalvaitis W. Lietuwiszky Wardy Klėtele. - Tilžė, 1910.
 139 Pakarklis P. Kryžiuočių valst. santvarkos bruožai. - K., 1948. - P. 15.
 140 Narbut T. Dzieje... - 3. - Wilno, 1838. - P. 102-104.
 141 Antoniewicz J. The problem of the "Russian street" in Novgorod the Great. Acta Baltico-Slavica. - 2. - P. 5-25.
 142 Scriptores Rerum Prussicarum. - 1. - P. 136.
 143 ПСРЛ. - vertimas MA ist. in-te 58R, P79.
 144 ПСРЛ. - 2. - Cr6. 878.
 145 Scr. Rer. Pr. - 1. - P. 148.
 146 Pakarklis P. Kryžiuočių valst. santvarkos bruožai. - K., 1948. - P. 119.
 147 Austriječio P. Žemėlapis // VVU reti spaudiniai. - M., 1507.
 148 Boga K. Raštai. - 2. - V., 1959. - P. 118.
 149 Kronika M. Bielskiego. - 1. - Sanok, 1856. - P. 42.
 150 Tacitas K. Raštai. - V., 1972. - P. 268 (išnaša).
 151 Gordon R.K. Anglo-Saxon poetry. - London, 1934. - P. 46, 47.
 152 Ten pat. - P. 76.
 153 Tacitas K. Raštai. - V., 1972. - P. 21 ("Germanija").
 154 Gaspar Ens, Deliciarum Germaniae... - 1. - Coloniae, 1609. - P. 271.
 155 Osieglowski J. Wyspa slowianskich bogow. - Warszawa, 1976. - P. 181 ir 252.
 156 Kondratovas A. Senovės kultūrų paslaptys. - V., 1972. - P. 215.
 157 Хвольсон Д.А. Известия о хазарах, буртасах. - Спб., 1869. - С. 28.
 158 ПСРЛ. - 27. - Новгородская летопись. - С. 71.
 159 Lelewel J. Geographie du moyen age. - 1. - Bruxelles, 1852, žemėlapis - priedas.
 160 Mela Pomponius De situ orbis, Lugd. Batavorum, 1646. - P. 118 (VVU Lelevelio fondas).
 161 Narbut T. Dzieje... - 3. - Wilno, 1838. - P. 105.
 162 Ten pat. - P. 282.
 163 Ten pat. - 2. - Wilno, 1837. - P. 363.
 164 Daukantas S. Raštai. - 2. - V., 1976. - P. 13.
 165 Zr. straipsnį R. Matulis, Balramiejus ar Bartelis, VVU rankraštynas.

F 72- MR2

- 166 Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. - 1. - V., 1955. - P. 19.
 167 Klimas P. Lietuvių senovės bruožai. - V., 1919. - P. 18, 131.
 168 Narbut T. Dzieje... - 2. - Wilno, 1837. - P. 410.
 169 Zr. A. Vanagas, Galindai // Mokslas ir gyvenimas, 1965, Nr. 5. - P. 28.
 170 Č. Sedukio laiškas "Galindai Ispanijoje ir Amerikoje" // Mokslas ir gyvenimas. - 1965, Nr. 11. - P. 38.
 171 Žilinskas J. Lietuvių protėviai. - K., 1937. - P. 77.
 172 Kulikauskas P. Paveisininkų piliakalnis // "Istorija". - 11. - V. 1970. - P. 245.
 173 Vanagas A. Galindai // Mokslas ir gyvenimas. - 1965, Nr. 5. - P. 29.
 174 Ten pat.
 175 Narbut T. Dzieje... - 2. - Wilno, 1837. - P. 360-362.
 176 Топоров В.Н. Балт. * ... // Проблемы этнической истории балтов. - Рига, 1977. - С. 122-126.
 177 Ten pat.
 178 Nalepa J. Proba nowej etymologii nazwy Galindia... // Acta Baltico-Slavica. - 9. - P. 189-209.
 179 Narbut T. Dzieje... - 2. - Wilno, 1837. - P. 360-362.
 180 Геродотъ. - 2. - М., 1888. - С. 426.
 181 Zr. straipsnį R. Matulis, Dėl vietovardžių -gala ryšio su senaisiais tikėjimais, VVU b-ka F72- MR2.
 182 Jurginis J. Legendos apie lietuvių kilmę. - V., 1971. - P. 48-50.
 183 Narbut T. Dzieje... - 2. - Wilno, 1837. - P. 229.
 184 Schedii Eliae De diis Germanis. - Amsterodami, 1648. - P. 254-255.
 185 Stolis H.A. Dievai ir gigantai. - V., 1974. - P. 36-37.
 186 Mela Pomponius De situ Orbis. - Lugd. Batavorum, 1646. - P. 9 (VVU Lelevelio fondas, 607).
 187 Реальный словарь классической древности. - С. Пб., 1888.
 188 Древние Германцы // Сборник. - М., 1937. - С. 54.
 189 Philippo Austriječio žemėl. 1584 m. (VVU reti spaudiniai - M 1507).
 190 Dillon M., Chadwick N. Ze swiata Celtow. - Warszawa, 1957. - P. 147.
 191 Genzolis B. Ar buvome pagonys // Literatūra ir menas, 1977, balandžio 9. - P. 12.
 192 Gaerte W. Urgeschichte Ostpreussens. - P. 321.
 193 Narbut T. Dzieje... - 3. - Wilno, 1838. - P. 105.
 194 Script. Rer. Pruss. - 1. - P. 735-736.
 195 Klimas P. Lietuvių senovės bruožai. - V., 1919. - P. 19, 20.
 196 Ivinskis Z. Lietuvos istorija // Rinkt. raštai. - 1. - Roma, 1978. - P. 116.
 197 Tacitas K. Raštai. - V., 1972. - P. 267 ("Germanija").
 198 Daukantas S. Raštai. - V., 1976. - P. 417 ("Bodas...").
 199 Schedii E. De diis Germanis. - Amsterodami, 1648. - P. 257, 423-429.
 200 Латинско-Русский словарь. - М., 1976.
 201 Геродотъ. - 2. - М., 1888. - С. 84 (кн. 4, гл. 47).
 202 Латинско-Русский словарь. - М., 1976.
 203 Solini I. Polyhistor // veik. Pomponius Mela, De situ orbis, Lugd. Batavorum, 1646. - P. 468.
 204 Ten pat.
 205 MA istorijos in-tas 47, 15.
 206 Zananavičius J. Etnologiškos smulkmenos. - Tilžė, 1893. - P. 17.
 207 Топоров В.Н. Прусс. // Проблемы этнической истории балтов - тезисы докладов. - Рига, 1977. - С. 177.

- 208* Tacitas K. Raštai. - V., 1972. - P. 26 ("Germanija").
- 209* Gordon R.K. Anglo-Saxon poetry. - London, 1934. - P. 76.
- 210* Schedii E. De diis Germanis. - Amsterodami, 1648. - P. 488.
- 211* Klimas P. Lietuvių senybės bruožai. - V., 1919. - P. 18, 131.
- 212* Daukantas S. Raštai. - 1. - V., 1976. - P. 619 ("Bodas...").
- 213* Narbutis T. Dzieje... - 2. - Wilno, 1837. - P. 478.
- 214* Ten pat. - 3. - 1838. - P. 80.
- 215* Script. Rer. Pruss. - 1. - P. 737.
- 216* Narbutis T. Dzieje... - 2. - Wilno, 1837. - P. 367-368.
- 217* Ivinskis Z. Lietuvos istorija // Rinktiniai raštai. - 1. - Roma, 1978. - P. 212.
- 218* MA Istorijos in-tas. 67R. - P. 22.
- 219* Ten pat. - 73R. - P. 49.
- 220* Младшая Элла. - Лек., 1970. - С. 171.
- 221* Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. - 1. - V., 1955. - P. 19.
- 222* Melae P. Philosophi... - Basileae, 1564. - P. 75.
- 223* MA Istorijos in-tas 67R. - P. 22.
- 224* Dlugosz J. Roczniki czyli kroniki... - 4 (kn. VII). - Warszawa, 1974. - P. 260-261.
- 225* Daukantas S. Raštai. - 2. - V., 1976. - P. 26 ("Pasakojimas apie veikalus...").
- 226* Basanavičius J. Apie trakų prygų tautystą... - V., 1921. - P. 139.
- 227* Jurginis J. Legendos apie lietuvių kilmę. - V., 1971. - P. 96.
- 228* Alseikaitė M. Baltai priešistoriniais laikais // Kūryba. - 1944, sausis. - P. 39.
- 229* Nerman B. Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbalticum... - Stockholm, 1929. - P. 15.
- 230* Script. Rer. Pruss. - 1. - p. 733 ("Liber censuum Daniae").
- 231* Daukantas S. Raštai. - 2. - V., 1976. - P. 13.
- 232* Ten pat. - 1. - P. 421.
- 233* Ten pat. - 1. - P. 495.
- 234* Narbutis T. Dzieje... - 1. - P. 33.
- 235* Boga K. Rinktiniai raštai. - 2. - V., 1959. - P. 234.
- 236* Kaziauskas J. Dėl kuršių vardo etimologijos // Baltistica. - IV (1), 1968. - P. 59-62.
- 237* Šliavas J. Zeimelis // Iš Mūsų senybės. - 1975. - P. 185 (maš. VVU bibliotekoje).
- 238* Basanavičius J. Apie trakų prygų tautystą... - V., 1921. - P. 140.
- 239* Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. - 1. - V., 1955. - P. 19; Žemėl. Ptolemaeus. Cosmographia. - Roma, 1490.
- 240* Ten pat.
- 241* ПСРЛ. - 27. - Новгородская летопись, с. 30.
- 242* Script. Rer. Pruss., t. I, p. 737 ("Liber censuum Daniae").
- 243* Antoniewicz J. The problem of the Prussian street in Novgorod the Great // Acta Baltico-Slavica. - 1. - 1965. - P. 17-18, 24.
- 244* Gail A. Kronika Polska. - Warszawa, 1968. - P. 9-10.
- 245* Tyszkiewicz J. Mowawski, Krzyzacy. - Warszawa, 1973. - P. 41-42.
- 246* Bieniak J. Brunon a problem Selenciji // Acta Baltico-Slavica. - 6. - P. 181-195.
- 247* Ten pat.
- 248* Кордт. Материалы по истории русской картографии. - 1899.
- 249* Daukantas S. Raštai. - 2. - V., 1976. - P. 26.
- 250* Ten pat. - P. 51-54.
- 251* Narbutis T. Dzieje... - 2. - 1837. - P. 451-453.

- 252* Basanavičius J. Etnologiškos smulkmenos. - Tilžė, 1893. - P. 20-21.
- 253* Račkus A.M. Guthones. - Chicago, 1929. - P. 219-221.
- 254* Ten pat.
- 255* Jurginis J. Legendos apie lietuvių kilmę. - V., 1971. - P. 15.
- 256* Lietuvos archeologijos bruožai. - V., 1961. - P. 225-228.
- 257* Ten pat. - P. 249.
- 258* Marcelini Comitibus Chronicon, Lutetiae Parisiorum. - MDC XIX. - P. 544.
- 259* Helmoldi Chronica Slavorum. - Lubeceae, 1659. - P. 6 (lib. I, c. II).
- 260* Ten pat. - P. 138-139.
- 261* Basanavičius J. Etnologiškos smulkmenos. - Tilžė, 1893. - P. 27-28.
- 262* Schedii E. De diis germanis. - Amsterodami, 1648. - P. 488.
- 263* Jurginis J. Legendos apie lietuvių kilmę. - V., 1971. - P. 85-87 (Divonio dienoraštis).
- 264* Dlugosz J. Roczniki czyli Kroniki... - 4 (kn. VII). - Warszawa, 1974. - P. 127.
- 265* Jurginis J. Ten pat. - P. 93.
- 266* VVU b-ka, M. 1507.
- 267* Strykowski M. Kronika. - 2. - Warszawa, 1766. - P. 52.
- 268* Ptolemaeus, Cosmographia. - Roma, 1490.
- 269* Lownianski H. Zagadnienie slowianskich i Baltijskich nazw plemiennych w Sarmacji Europejskiej Ptolemeusza // Acta Baltico-Slavica. - 1. - Bialystok, 1964. - P. 40.
- 270* Kalvaitis W. Lietuwiszky Wardy Klėtėlė. - Tilžė, 1910. - P. 33.
- 271* Daukantas S. Raštai. - 2. - V., 1976. - P. 12.
- 272* Ташир К. Сочинение. - 2. - СПб., 1887. - С. 185.
- 273* Ten pat. - P. 117.
- 274* Vertimas MA istorijos in-te 73R. - P. 12.
- 275* Maciej z Miechowa, Opis Sarmacji... - Warszawa, 1972. - P. 52.
- 276* Ten pat. - P. 49.
- 277* Mela P. De situ orbis. - Lugd. Batavorum, 1646. - P. 177.
- 278* Narbutis T. Dzieje... - 3. - Wilno, 1838. - P. 130.
- 279* Ten pat. - 2. - 1837. - P. 482-498.
- 280* Ten pat. - P. 224.
- 281* Ten pat. - P. 232.
- 282* Vertimas MA istorijos in-te, 11R. - P. 27.
- 283* Lietuvių tautos istorijos šaltiniai. - 2. - Klaipėda, 1939. - P. 24 (iš SRP).
- 284* Narbutis T. Dzieje... - 3. - 1838. - P. 140-144.
- 285* Ten pat. - 2. - 1837. - P. 111.
- 286* Klimas P. Lietuvių senybės bruožai. - V., 1919. - P. 18, 131.
- 287* Strykowski M. Kronika. - 2. - Warszawa, 1766. - P. 30.
- 288* Miechowita M. Opis Sarmacji... - Warszawa, 1972. - P. 53.
- 289* Gordon R.K. Anglo-Saxon poetry. - London, 1934. - P. 56.
- 290* Basanavičius J. Etnologiškos smulkmenos. - Tilžė, 1893. - P. 27-28.
- 291* Batūra R. Lietuva tautų kovoje prieš Aukso Ordą. - V., 1975. - P. 176.
- 292* Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. - 1. - V., 1955. - P. 19.
- 293* Narbutis T. Dzieje... - 3. - 1838. - P. 105.
- 294* Ten pat. - 2. - 1837. - P. 374-375.
- 295* Ten pat.
- 296* Jurginis J. Legendos apie lietuvių kilmę. - V., 1971. - P. 69.
- 297* Guagninus... - 1768. - P. 351.
- 298* Ptolemaeus, Cosmographia. - Roma, 1490.
- 299* Mela P. De situ orbis, Lugd. Batavorum, 1646. - P. 55.

- ³⁰¹Alseikaitė M. Baltai priešistoriniais laikais // Kūryba. - 1944 m. sausis. P. 38.
- ³⁰²Ten pat.
- ³⁰³Narbut T. Dzieje... - 3. - 1738. P. 122.
- ³⁰⁴Ivinskis Z. Lietuvos istorija // Rinkt. raštai. - 1. - Roma, 1978. - P. 10.
- ³⁰⁵Sulimirski T. Ancient southern neighbours of the Baltic tribes // Acta Baltico-Slavica. - 5. - 1967. - P. 1-17.
- ³⁰⁶Szafranski W. Zarys dziejów religii // Religia słowian. - Warszawa, 1968. - P. 161.
- ³⁰⁷Mela P. De situ orbis, Lugd. Batavorum. - 1646. - P. 61.
- ³⁰⁸ПСРЛ. - 27. - Новгородская летопись. - С. 47.
- ³⁰⁹Tacitas K. Raštai. - V., 1972. - P. 20.
- ³¹⁰Alseikaitė M. Baltai priešistoriniais laikais // Kūryba, - 1944 m. sausis. - P. 38.
- ³¹¹Herodotas, Žmonės ir žygiai. - V., 1974. - P. 108.
- ³¹²Raulinaitis Z. Aisčiai kannės istorijos šviesoje // "Karys". - 1962. - P. 56-60.
- ³¹³Митрофанов А.Г. Археол. памятники сев.-зап. Белоруссии I тысячел. н. э. // Проблемы этнич. истории балтов... - Рига, 1977. - С. 36-37.
- ³¹⁴Mela P. De situ orbis, Lugd. Batavorum. - 1646. - P. 118.
- ³¹⁵Tacitas K. Raštai. - V., 1972. - P. 31 ("Germanija").
- ³¹⁶Galla A. Kronika Polska. - Warszawa, 1968. - P. 10.
- ³¹⁷Strykowski M. Kronika. - 2. - Warszawa, 1766. - P. 39.
- ³¹⁸Daikovičius H. Dakai. - Vilnius, 1973. - P. 19.
- ³¹⁹Klengel E.H. Hetyci i ich sasiedzi. - Warszawa, 1974. - P. 34-35.
- ³²⁰Ten pat. - P. 35-64, 125.
- ³²¹Ten pat. - P. 129-134.
- ³²²Solini J. Polyhistor. // Pomponius Mela, De situ orbis, Lugd. Batavorum. - 1646. - P. 476-477.
- ³²³Tacitas K. Raštai. - V., 1972. - P. 21 ("Germanija").
- ³²⁴Basanavičius J. Iš priežasties atradimo Lietuvoje raszyto akmens // Auszra. - 1885, Nr. 12. - P. 9.
- ³²⁵Szafranski W. Religia Baltow, Zarys dziejow religii. - Warszawa, 1968. - P. 653.
- ³²⁶Daikovičius H. Dakai. - V., 1973. - P. 9.
- ³²⁷Ten pat. - P. 65.
- ³²⁸Vergilijus. Eneida. - V., 1967 (vertė A. Dambrauskas).
- ³²⁹Basanavičius J. Lietuviškai-Trakiskos studijos. - Shenandosh, 1898. - P. 8.
- ³³⁰Gedgaudas Č. Praeities beiėškant. - P. 29-31.
- ³³¹Геродотъ. - 2. - М., 1888. - С. 2-3.
- ³³²Bielskiego M. Kronika. - 1. - Sanok, 1856. - P. 7.
- ³³³Basanavičius J. Etnologiškos smulkmenos. - Tilžė, 1893. Ir kitur.
- ³³⁴Ptolomėjus // Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. - 1. - V., 1955. - P. 19.
- ³³⁵Bielskiego M. Kronika. - 1. - Sanok, 1856. - P. 7.
- ³³⁶Guagninus... Kronika. - 1768. - P. 10.
- ³³⁷Gordon R.K. Anglo-Saxon poetry. - London, 1934. - P. 66 (Beowulf).
- ³³⁸Basanavičius J. Etnologiškos smulkmenos. - Tilžė, 1893. - P. 13.
- ³³⁹Gordon R.K. Ten pat. - P. 76 ("Widsith").
- ³⁴⁰Marcelinus Amianus - Jurginis J. Legendos apie lietuvių kilmę. - V., 1971. - P. 69.
- ³⁴¹Ten pat.
- ³⁴²Narbut T. Dzieje... - 2. - Wilno, 1837. - P. 24.
- ³⁴³Dillon M., Chadwick N. Ze swiata Celtow. - Warszawa, 1975. - P. 120.
- ³⁴⁴Jakobis B. Sugražinti iš praeities. - V., 1978. - P. 178.
- ³⁴⁵Melae P. Philosophi... - Basileae, 1564. - P. 6.
- ³⁴⁶Jordanes, De origine actibusque Getarum, M.G.H. - 1. - 1882.
- ³⁴⁷Daikovičius H. Dakai. - V., 1973. - P. 57.
- ³⁴⁸Maciej z Miechowa, Opis Sarmacji Azjatyckiej i Europejskiej. - Warszawa, 1972. - P. 44.
- ³⁴⁹Bielskiego M. Kronika. - 1. - Sanok, 1856. - P. 34.
- ³⁵⁰Basanavičius J. Apie trakų prygų tautystę... - V., 1921. - P. 19-20.
- ³⁵¹Osięglowski J. Wyspa słowianskich bogow. - Warszawa, 1971. - P. 38.
- ³⁵²Solini J. - Pomponius Mela, De situ orbis Polihistor. - Lugd. Batavorum, 1646. - P. 503.
- ³⁵³Hensel W. U źródeł Polski sredniowiecznej. - V., 1974. - P. 292.
- ³⁵⁴Jurginis J. Legendos apie lietuvių kilmę. - V., 1978. - P. 88.
- ³⁵⁵Basanavičius J. Etnologiškos smulkmenos. - Tilžė, 1893. - P. 27-28.
- ³⁵⁶Maciej z Miechowa, Opis Sarmacji... - Warszawa, 1972. - P. 41.
- ³⁵⁷Helmoldi Chronica, Slavorum. - Lubecae, 1659. - P. 25.
- ³⁵⁸VVU reti spaudiniai, M. 1507.
- ³⁵⁹Daukantas S. Raštai. - 1. - V., 1976. - P. 422-423 ("Bodas...").
- ³⁶⁰Strykowski M. Kronika. - 2. - Warszawa. - 1766. - P. 67.
- ³⁶¹Jurginis J. Legendos apie lietuvių kilmę. - V., 1971. - P. 67.
- ³⁶²Račkus A.M. Guthones. - Chicago, 1929. - P. 31-32.
- ³⁶³Daukantas S. Raštai. - V., 1967. - P. 53 ("Darbai...").
- ³⁶⁴Račkus A.M. Ten pat. - P. 27.
- ³⁶⁵Ten pat.
- ³⁶⁶Ten pat.
- ³⁶⁷Liber censuum Daniae // Script. Rer. Pr. - 1. - P. 737.
- ³⁶⁸Hermano Vartbergėš Livonijos kronikos vertimas. M.A. istr. in-te 40, 41R, P. 8.
- ³⁶⁹Daukantas S. Raštai. - 1. - V., 1976. - P. 45 (remiasi Kolzebus, Preuss, aelt. Gesch. - 1, k. 1.) ir 2. - P. 19.
- ³⁷⁰Basanavičius J. Apie trakų prygų tautystę... - V., 1921. - P. 140-141.
- ³⁷¹Pakarklis P. Kryžiuočių valst. santvarkos bruožai. - K., 1948. - P. 18-19.
- ³⁷²Narbut T. Dzieje... - 3. - Wilno, 1838. - P. 105.
- ³⁷³Pakarklis P. Ten pat.
- ³⁷⁴Ten pat.
- ³⁷⁵Basanavičius J. Etnologiškos smulkmenos. - Tilžė, 1893. - P. 5, 11, 12.
- ³⁷⁶Vileišis V. Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje. - K., 1935. - P. 39.
- ³⁷⁷LTSR istorijos šaltiniai. - 1. - V., 1955. - P. 92.
- ³⁷⁸Lietuvių emigrantinė enciklopedija. Žr. Kadūbek.
- ³⁷⁹Diugosz J. Roczniki czyli Kroniki... - 4 (kn. 7). - Warszawa, 1974. - P. 177-179.
- ³⁸⁰Ten pat. - P. 276-279.
- ³⁸¹Botėnas J. Prieš šimtmetį dar būta jotvingių // Kultūros barai, 1972, Nr. 11. - P. 70.
- ³⁸²Daikovičius H. Dakai. - V., 1973. - P. 28.
- ³⁸³Геродотъ. - 2. - М., 1888. - С. 170 (кн. 7, разд. 75).
- ³⁸⁴Narbut T. Dzieje... - 2. - Wilno, 1838. - P. 282.
- ³⁸⁵Daukantas S. Raštai. - 1. - V., 1976. - P. 420.
- ³⁸⁶Ten pat. - 2. - P. 770 (laiškas T. Narbutui).
- ³⁸⁷Basanavičius J. Apie trakų prygų tautystę... - V., 1921. - P. 100-101.
- ³⁸⁸Серебряшников Б.А. Об одной коглице района Прибалтики // - С. 51.

- ³⁸⁸Dundulienė P. Žaltys ir jo simboliai lietuvių liaudies mene ir žodinėje kūryboje. - V., VVU, 1979. - P. 88-89.
- ³⁸⁹Rimša V. Etnolingvistiniai baltų ir slavų ryšiai // Mokslas ir gyvenimas. - 1979, Nr. 5. - P. 18.
- ³⁹⁰Дурданов И. *
- ³⁹¹Basanavičius J. Etnologiškos smulkmenos. - Tilžė, 1893. - P. 25-26.
- ³⁹²Tarasenka P. Lietuvos piliakalniai. - V., 1956. - P. 56, 61.
- ³⁹³Tarasenka P. Lietuvos piliakalniai. - V., 1956. - P. 56, 61.
- ³⁹⁴Basanavičius J. Apie Trakų Pirygų tautystę... - V., 1921. - P. 13.
- ³⁹⁵Solini J., Pomponius Mela, De situ orbis // Polyhistor. Lugd. Batavorum, 1646. - P. 503.
- ³⁹⁶Hensel W. U zrodol Polski sredniowiecznej. - Warszawa, 1974. - P. 292.
- ³⁹⁷Narbut T. Dzieje... - 3. - Wilno, 1838. - P. 203-205.
- ³⁹⁸Basanavičius J. Etnologiškos smulkmenos. - Tilžė, 1893. - P. 27-28.
- ³⁹⁹Helmoldi Chronica Slavorum. - Lubecae, 1659. - P. 63 (lib. I, cap. XXII), p. 87 (cap. XXXIV), p. 158 (c. LXX).
- ⁴⁰⁰Ten pat. - P. 138 (lib. I, cap. LVII-LVIII).
- ⁴⁰¹Olivos kronikos vertimas MA ist. in-10 67R, p. 47.
- ⁴⁰²Česnys G. Lietuvos gyventojai XIV-XVII a. // Mokslas ir gyvenimas. - 1979, Nr. 5. - P. 23.
- ⁴⁰³Mela P. De situ Orbis. - Lugd. Batavorum, 1646. - P. 89.
- ⁴⁰⁴Graves R. The Greek Myths. - 1. - Aylesbury, 1975. - P. 281, 283.
- ⁴⁰⁵Herodotas. Žmonės ir žygiai. - V., 1974. - P. 46.
- ⁴⁰⁶Marcelini Comitii Chronicon // Lutetiae parisiiorum. - MDCXIX. - P. 41.
- ⁴⁰⁷Ten pat. - P. 43.
- ⁴⁰⁸Joachimi Pastorii, Florus Polonicus... - Lugd. Batavorum, 1641. (Ižanga (cituojamas Thuanus, lib. LVI, Histor.)).
- ⁴⁰⁹Basanavičius J. Etnologiškos smulkmenos. - Tilžė, 1893. - P. 15.
- ⁴¹⁰Daukantas S. Raštai. - 1. - V., 1976. - P. 420-421 ("Bodas...").
- ⁴¹¹Būga K. Raštai. - 2. - V., 1961. - P. 113.
- ⁴¹²Narbut T. Dzieje... - 2. - Wilno, 1837. - P. 242.
- ⁴¹³Guagninus... - 1768. - P. 15-16.
- ⁴¹⁴Graves R. The Greek myths. - 1. - Aylesbury, 1975. - P. 269.
- ⁴¹⁵Basanavičius J. Apie trakų prygų tautystę... - V., 1921. - P. 143.
- ⁴¹⁶Basanavičius J. Etnologiškos smulkmenos. - Tilžė, 1893. - P. 29-30.
- ⁴¹⁷Ten pat.
- ⁴¹⁸Ten pat. - P. 30.
- ⁴¹⁹Ten pat.
- ⁴²⁰Basanavičius J. Etnologiškos smulkmenos. - Tilžė, 1893. - P. 29-30.
- ⁴²¹Ten pat.
- ⁴²²Ten pat.
- ⁴²³Einhardi A. Hannoverae. - 1839. - P. 23.
- ⁴²⁴Ten pat. - P. 32.
- ⁴²⁵Pastorii I. Florus Polonicus sen Polonicae Historiae. - Lugd. Batavorum. - 1641. (Ižanga).
- ⁴²⁶Ten pat.
- ⁴²⁷Einhardi A. Hannoverae. - 1839. - P. 63.
- ⁴²⁸Ten pat. - P. 75.
- ⁴²⁹Ten pat. - P. 80.
- ⁴³⁰Widukindi, res gestae Saxonicae. - lib. I-20. - P. 22.
- ⁴³¹Helmoldi Chronica Slavorum. - Lubecae, 1659. - P. 30.
- ⁴³²Widukindi, Res gestae Saxonicae. - lib. I-35. - P. 34.
- ⁴³³Narbut T. Dzieje... - 2. - 1837. - P. 131-133.

- ⁴³⁴Acta Baltico-Slavica. - 3. - Białystok. - 1966. - P. 89.
- ⁴³⁵Žr. citatą 427, 428.
- ⁴³⁶Jurginis J. Legendos apie lietuvių kilmę. - V., 1971. - P. 29.
- ⁴³⁷Narbut T. Dzieje... - 3. - Wilno. - 1838. - P. 107-108.
- ⁴³⁸Жучевич В.А. Краткий топонимический словарь Белоруссии. - Минск. - 1974.
- ⁴³⁹Ochmanski J. Lietuvių ir knvičių sandūra gėtinėj epochoj // Vingis. - Varšuva, 1973. - P. 1-6.
- ⁴⁴⁰Kronika Bielskiego M. - 1. - Sanok, 1856. - P. 24-25.
- ⁴⁴¹Ten pat.
- ⁴⁴²Ten pat.
- ⁴⁴³Ten pat.
- ⁴⁴⁴Herodotas. Žmonės ir žygiai. - V., 1974. - P. 55.
- ⁴⁴⁵Kronika Bielskiego M. Ten pat.
- ⁴⁴⁶Cezaris J. De bello Gallico. - 3. - K., 1930. - P. 3, 4.
- ⁴⁴⁷Tacitus K. Rinkt. Raštai. - V., 1972. - P. 30 ("Germanija").
- ⁴⁴⁸Jakobis B. Sugražinti iš praeities. - V., 1978. - P. 160.
- ⁴⁴⁹Proscodimi A. Litewskie Laumė, Lacinskie Libera // Acta Baltico-Slavica. - 3. - 1966. - P. 100.
- ⁴⁵⁰Tacitus K. Rinkt. raštai. - V., 1972. - P. 6 ("Germanija").
- ⁴⁵¹Narbut T. Dzieje... - 2. - 1837. - P. 410.
- ⁴⁵²Lietuvos archeologijos bruožai. - V., 1961. - P. 138.
- ⁴⁵³Grigalavičienė E. Egliškių pilkapiai // Lietuvos archeologija. - 1. - V., 1979. - P. 29-38.
- ⁴⁵⁴Ptolomaeus, Cosmographia. - Roma, 1490.
- ⁴⁵⁵Guagninus... - 1768. - P. 350.
- ⁴⁵⁶Maciej z Miechowa // Opis Sarmacji Azjatyckiej i Europejskiej. - Warszawa, 1972. - P. 47.
- ⁴⁵⁷Ten pat.
- ⁴⁵⁸Kronika Bielskiego M. - 1. - Sanok, 1856. - P. 9.
- ⁴⁵⁹Guagninus... - 1768. - P. 5-6.
- ⁴⁶⁰Ochmanski J. Weneckie początki Litwy // Acta Baltico-Slavica. - 3. - Białystok, 1966. - P. 151-158.
- ⁴⁶¹Raciūnas P. Medžiaga Lietuvos... istorijai // Rankraštis. - 1. - P. 123.
- ⁴⁶²Ляпушкин И. Словаре... - 7 - 9 а. - Лян., 1968. - С. 6.
- ⁴⁶³Basanavičius J. Lietuviszkai-Trakiszkos studijos. - Shenandoah, 1898. - P. 47.
- ⁴⁶⁴Kronika Bielskiego M. - 1. - Sanok, 1856. - P. 28.
- ⁴⁶⁵Helmoldi Chronica Savorum. - Lubecae, 1659. - P. 6-11.
- ⁴⁶⁶Ten pat.
- ⁴⁶⁷Strykowski M. Kronika... - 2. - Warszawa, 1766. - P. 38.
- ⁴⁶⁸Kronika Bielskiego M. - 1. - Sanok, 1856. - P. 40.
- ⁴⁶⁹Maciej z Miechowa // Opis Sarmacji. - Warszawa, 1972. - P. 46.
- ⁴⁷⁰Ten pat. - P. 51.
- ⁴⁷¹Narbut T. Dzieje... - 3. - 1838. - P. 129-130.
- ⁴⁷²Ten pat.
- ⁴⁷³Albrechto rašto vertimas MA ist. in-10 28R, P. 5.
- ⁴⁷⁴VVU rati spausdiniai, M. 1507.
- ⁴⁷⁵Raulinaitis Z. Vaidevutis // Karys. - 1964, Nr. 7-10 (1965 m. str. atspaude p. 55).
- ⁴⁷⁶Jurginis J. Legendos apie lietuvių kilmę. - V., 1971. - P. 96.

- 47° Helmoldi Chronica Slavorum. - Lubecae, 1659. - P. 46 (lib. I, cap. XV).
- 48° SRP. - 2. - Leipzig, 1863. - P. 623, 624. (Žr. Matulis R. Dėl vietovardžių - gala ryšio su senaisiais tikėjimais. - VVU b-ka, F72 - MR2).
- 49° Basanavičius J. Etnologiškos smulkmenos. - Tilžė, 1893. - P. 21.
- 49° Ochmański J. Weneckie początki Litwy // Acta Baltico-Slavica. - 3. - Białystok, 1966. - S. 151-158.
- 49° Acta Baltico-Slavica. - 8. - 1973. - S. 55-58.
- 49° Einhardi, Vita Karoli Magni, Hannoverae. - 1839. - P. 33.
- 49° Ptolomaeus, Cosmogaphia. - Roma, 1490.
- 49° Сборник документов по социально-экономической истории Византии. - М., 1951. - С. 100.
- 49° Helmoldi Chronica Slavorum. - Lubecae, 1659. - P. 6 (lib. I, cap. II).
- 49° Kowalenko W. Ekspansja Polski na Bałtyk za Mieszaka I, Liber Josepho Kostorzewski, octogenario a veneratoribus dicatus. - Warszawa, 1968. - P. 411.
- 49° Olivos kronikos vertimas, MA ist. in-te 67R, - P. 50.
- 49° Никаноровская летопись // ПСРЛ. - 27. - С. 44.
- 49° Basanavičius J. Etnologiškos smulkmenos. - Tilžė, 1893. - P. 23.
- 49° Жучкевич В.А. Краткий топонимический словарь Белоруссии. - Минск, 1974.
- 49° Jurginis J. Legendos apie lietuvių kilmę. - V., 1971. - P. 69, 71.
- 49° Narbutt T. Dzieje... - 2. - 1837. - P. 57.
- 49° Ten pat.
- 49° Solini I. Pomponius Mela, De situ orbis // Polyhistor. - Lugd. Batavorum, 1646. - P. 508.
- 49° Pomponii Melae, Philosophi... - Basileae, 1564. - P. 77.
- 49° Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. - 1. - V., 1955. - P. 19.
- 49° Datii Episcopi chronicon // Lutetiae parisiourum MDCXIX. - P. 10-11. (VVU Lelevelio fondas, Nr. 985.)
- 49° Jurginis J. Legendos apie lietuvių kilmę. - V., 1971. - P. 69.
- 49° Narbutt T. Dzieje... - 2. - 1837. - P. 59-60.
- 49° Daukantas S. Raštai. - 2. - V., 1976. - P. 153. ("Pasakojimas apie veikalus...").
- 49° Хрестоматия по истории средних веков. - 1. - М., 1961. - С. 311.
- 49° Геродотъ. - 2. - М., 1888. - С. 574-575.
- 49° Narbutt T. Dzieje... - 2. - 1837. - P. 42-43.
- 49° Guagnir'us... - 1768. - P. 581-582.
- 49° Raulinaitis Z. Aisčiai karinės istorijos šviesoje // Karys. - 1962. - P. 50.
- 49° Narbutt T. Dzieje... - 2. - 1837. - P. 229.
- 49° Batūra R. Lietuva tautų kovoje prieš Aukso ordą. - V., 1975. - P. 176.
- 49° Husovianas M. Giesmė apie stumbrą. - V., 1977. - P. 61, 81.
- 49° Геродотъ. - 2. - М., 1888. - С. 575.
- 49° Schiern F.E. Origines et migrationes Cimbrorum. - Hauniae, 1842. - P. 13.
- 49° Ten pat.
- 49° Guagninus... - 1768. - P. 220-220.
- 49° Mela P. De situ orbis. - Lugd. Batavorum, 1646. - P. 117.
- 49° Tacitas K. Raštai. - V., 1972. - P. 25 ("Germanija").
- 49° Schiern F.E. Origines et migrationes Cimbrorum. - Hauniae, 1842. - P. 13.
- 49° Dillon M, Chadwick N.K. Ze swiata Celtow. - Warszawa, 1975. - P. 71.
- 49° Древние Германцы... // Сборник. - М., 1937. - С. 54.
- 49° Schiern F.E. Origines... - P. 33.
- 49° Philippo Austriaco... - VVU reti spaudiniai M. 1507.

- 49° Helmoldi Chronica Slavorum. - Lubecae, 1659. - P. 138. (Lib. I, cap. LVIII - komentarai).
- 49° Strykowski M. Kronika... - 2. - Warszawa, 1766. - P. 30, 36.
- 49° Raulinaitis Z. Vaidevutis // Karys. - 1964, Nr. 7-10. (Atspaudas 1965 m., p. 33).
- 49° Strykowski M. Ten pat.
- 49° Vanagas A. Baltų etnonimai // Mokslas ir gyvenimas. - 1979, Nr. 5. - P. 17.
- 49° Solini J. Pomponius Mela, De situ orbis // Polyhistor. - Lugd. Batavorum, 1646. - P. 503.
- 49° Никаноровская летопись // ПСРЛ. - 27. - С. 48.
- 49° Helmoldi Chronica Slavorum. - Lubecae, 1659. - P. 18. (Lib. I, c. IV).
- 49° Narbutt T. Dzieje... - 3. - 1838. - P. 115.
- 49° Piekarczyk S. Zarys dziejow religii // Religia germanow. - Warszawa, 1968. - P. 626-627.
- 49° Žilinskas J. Lietuvių protėviai. - K., 1937. - P. 15.
- 49° Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. - 1. - V., 1955. - P. 21.
- 49° Бросов А.И. Очерки по истории племен Европейской части СССР в неолитическую эпоху. - М., 1952. - С. 38.
- 49° Rimantienė R. Šventoji. - V., 1979. - P. 148-152.
- 49° Никаноровская летопись // ПСРЛ. - 27. - С. 29.
- 49° Ten pat. - P. 48.
- 49° Ten pat. - P. 45.
- 49° Jurginis J. Legendos apie lietuvių kilmę. - V., 1971. - P. 87.
- 49° Tacitas K. Raštai. - V., 1972. - P. 30 ("Germanija").
- 49° Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. - 1. - V., 1955. - P. 19.
- 49° Tacitas K. Raštai. - V., 1972. - P. 31 ("Germanija").
- 49° Daukantas S. Raštai. - 2. - V., 1976. - P. 25. ("Pasakojimas apie veikalus...").
- 49° Narbutt T. Dzieje... - 2. - 1837. - P. 410.
- 49° Граудонис Я. Латвия в эпоху поздней бронзы и раннего железа. - Рига, 1967. - С. 137.
- 49° Narbutt T. Dzieje... - 2. - 1837. - P. 424.
- 49° Дестуник Г.С. Сказания Прииска Панийского // Уч. зап. Акад. наук. - 7. - С. Птб., 1861. - С. 46.

TURINYS

IŽANGA	3
SENIAUSI LIETUVOS GYVENTOJAI	5
BALTŲ GENTYS	8
Aiščiai - estijai	8
Baltai	11
Lietuviai ir latviai	12
Prūsai	17
Bartai	21
Galindai	23
Sambiai	25
Varmiai	27
Skalviai	28
Sėduviai	28
Kuršiai	29
Sėliai	30
Geruliai	31
Vitingai ir vidivarijai	34
Gepidai	35
Stavanai	36
Arimfėjai	36
Neurai	37

GENTYS, ĮSILIEJUSIOS Į BALŲ ETNOSĄ IŠ BALKANŲ JUODOSIOS JŪROS BASEINO

Sarmatai	39
Hetai, getai, gotai ir jotvingiai	40
Trakai	46
Dakai	47
Mezai	48

KAIMYNNINĖS TAUTOS, TURĖJUSIOS ĮTAKOS BALŲ SUSIFORMAVIMUI

Krivičiai	50
Slavai	51
Lenkai	52
Rusai	53
Vandalai venedai	54
Veletai	58
Alanai	59
Skitai	60
Kimbrai kimerai	61
Vokiečiai	62
Germanai	63
Finai suomiai	64
Hunai	66
Kitos tautos, gyvenusios Lietuvoje	66

PABAIGA

IŠVADOS

IŠNAŠOS

67

68

69

Ma 652 Matulis R.
Lietuvių tautos kilmė. – V.: Eksperim. technikos
paminklų restauravimo įmonė. – 1990. - 81 p.

Knygoje pateikiama informacijos apie gentis, tautas ir įvairius
etninius junginius, kurie suformavo lietuvių tautą Rytų Europos plo-
tuose. Aprašomas kiekvieno etninio junginio kelias nuo pirmųjų žinių
istoriniuose šaltiniuose iki išnykimo ir įsiliejimo į lietuvių tautą bei jai
giminingas tautas.

UDK 947.45

Eksperimentinė technikos paminklų restauravimo įmonė

Rimantas Matulis
LIETUVIŲ TAUTOS KILMĖ

Dailininkė D. BANIENĖ
Redaktorė R. SARPALIOTĖ
Techninė redaktorė L.GUDŽINSKIENĖ
Korektorė I. VIDEIKAITĖ

Tekstas rinktas ir maketuotas bendrovės "Lituanica" kompiuteriais

Duota rinkti 1990 08 27. Pasirašyta spausdinti 1990 09 13. Leidinio Nr.38. SL 220.
Popierius ofsetinis. Garnitūra "Helvetica". 9 punktai. Formatas 60x84/16.
5,06 sąl. sp.l. 5,25 apsk. leid. I. Tiražas 5000. Užsakymas Nr.1737.
Kaina 2,20 rb.

Spaudė Eksperimentinės technikos paminklų restauravimo įmonės spaustuovė.
232001 Vilnius, Pylimo g. Nr.2